

HUBAY JENŐ.

1858—1937.

Irta: *Prahács Margit.*

HUBAY JENŐVEL nemcsak a magyar zeneéletnek kimagasló vezérégyénisége, hanem a múlt század zenei romantikájának, egész szellemiségének talán utolsó nagy magyar képviselője tűnt el az élők sorából. Ebben a romantikus világban gyökerezett, ebből virágzott ki és ebből érthető meg a maga teljességében emberi és művészi egyénisége. Ennek a világnak ragyogó külsőségei veszik őt körül már kora Ifjúságától kezdve.

Alig 15 éves, midőn már a korabeli hegedűművészet Mekkájában, Berlinben találjuk Őt, mint Joachim mesteriskolájának nagyreményű növendékét. Itt ismeri meg először a Sedan utáni újonnan alakult német birodalomban a nyugati szellemiséget, a faji öntudattól duzzadó német lelket. Itt a német iskolában sajátítja el mesterségbeli tudásának nagy alaposságát és szoliditását. Négyévi szorgalmas tanulás után Párizsba kerül, ahol a 70-es években még inkább az előkelő szalónok zeneestéi játszottak nagy szerepet egy előadóművész elismertetésében. A fiatal Hubay hegedűjátékának bámulatbaejtő művészi érettségével és virtuozitásával, Aggházy Károllyal, magyar zongorakísérőjével együtt, csakhamar szívesen látott vendége lesz a legelőkelőbb párizsi szalónoknak. Erős alanyosságát mindenre szétárasztó tehetségével már akkor megtudta magának szerezni a ragyogó kereketeit, amelyeken belül művészete a legplasztikusabban érvényesülhetett. Ennek a ragyogó virtuóz és előadó-művészetnek az a mozgalmass, fényes társadalmi élet volt tehát a legfőbb kibontakoztatója, amely akkor — akárcsak Liszt ifjúságában — Párizs szalónjaiban gyűjtötte össze az európai szellemi arisztokrácia sok kiváló képviselőjét. Kitűnő iskola volt ez a fiatal művész szellemi egyéniségének csiszolására. Párizsban ismeri meg atyai jóbarátját, az akkor már öreg és betegeskedő nagy francia hegedűművészt és pedagógust H. Vieuxtemps-t. Tőle sajátítja el játékának igazi franciás könnyedségét és világos formaművészetét.

1882-ben nagy kitüntetés éri az akkor alig 23 éves magyar művészt. Vieuxtemps ajánlatára őt hívják meg a Henri Wieniawski halálával megüresedett brüsszeli konzervatórium hegedűtanári állására. Életének ismét egy ragyogó állomása ez, mely igazi világvárosi művészkönyzetben, újabb ösztönzésekkel, összeköttetésekkel, sikerekkel gazdagítja művészi pályáját. Annál nagyobb Hubay érdeme, hogy mikor 1886-ban a magyar kultuskormány meghívja a Liszt Ferenc-

től életre hívott Zeneakadémia hegedűtanszakának vezetésére, ezt az ajánlatot minden gondolkodás nélkül elfogadja. Otthagyja fényes pozícióját azért, hogy a szegényes, sivár itthoni zenei viszonyokat fellendítse.

S ehhez meg is volt Hubayban minden tehetség. Mert nemcsak nagy művész volt, hanem pompás szervező tehetség is, zeneügyeknek lelkes társadalmi propagálója, nagyszerűen reprezentáló, az emberekkel érintkezni és bánni tudó hódító egyéniség, aki törhetetlen energiával, munkakedvvel és áldozatkészséggel fog neki a magyar zenekultúra felvirágoztatásának. Megalakítja a világhírré emelkedett Hubay-Popper vonósnégyes társaságot, amely a legművészeibb előadásokban mutatta be a kamarazene klasszikusait és az újabb magyar kompozíciókat. Hangversenyeiken gyakran szerepeltek külföldi művészi nagyságok, ezáltal is fellendítve a fővárosi zenei életet.

Pedagógiai tevékenysége korszakalkotó volt a magyar hegedűművészetben. Nagystílusú volt ebben is; páratlan szuggesztivitással és pedagógiai intuícióval tudta közölni tanítványaival az előadóművészet legmélyebb titkait. Ifjainknak már nem kellett magasabb kiképzés miatt külföldre zarándokolni, mert a legmagasabb és a legkitűnőbb kiképzést kapták meg Hubay mesteriskolájában. Hírét kitűnő tanítványai elviszik külföldre és csakhamar eljön az idő, midőn idejönnek idegen növendékek, hogy a világhírű magyar hegedűpedagógustól tanulhassanak.

Hubay volt a magyar hegedűpedagógia legnagyobb mestere, Hubay tanítványnak lenni már magában véve márkát jelentett. A Mester játékának jellegzetes vonásai: a technika egyöntetű kiegyenlítetttsége, a játékmódor pergő kerekdedsége, a vonókezelés briliáns határozottsága, sajátos, meleg telitetten zengő tónusa, a csengő, tiszta passageok, az arpeggiok harangszerűsége, a mély hangoknak szinte csellószerű édes kantilénája, a kristályos üveghangok mind újraélednek egy Vécsey Ferenc, egy Geyer Stefi, egy Szigeti József világot hódító művészetében.

Mint zeneszerző is azokkal a műveivel aratja legnagyobb sikereit, amelyekben a hegedű jut döntő szerephez. A «Cremonai hegedüs» világsikeréhez nem lett volna elég a mű derűs, harmonikus világa, formai tisztasága és előkelősége; gazdag líraisága volt ebben a döntő, Hubay műveinek legfőbb értéke, amely mindig a hegedűn jutott legszebben érvényre. A hegedű *lelkét* Hubay mindig a legnagyobb intenzitással, igazi romantikus túlradással tudta megszólaltatni. «Csárda-jeleneteiben» Liszt zongora-rapszódiainak mintájára hegedűre dolgozta át a népies műdaltémákat, pompás készséggel aknázva ki ezzel a hegedű minden szín és technikai lehetőségeit, az igazi élő, mélytűző, rendkívül kifejező hegedűhangot.

Hegedűversenyeiben is magyarosságra törekszik, mind a témákban, mind a játékmódban. Nemes és tiszteletreméltó volt ez abban

a korban, mikor nemcsak hogy egyáltalán nem ismerték az igazi magyar népdalokat, hanem az egész zenevilág túlnyomóan német befolyás alatt állott és a népies műzenét egyedül a cigány művelte. Hubay éppen úgy, mint nagy kortársa Liszt, csakis a műkedvelő, népies dalszerzők kedvelt melódiáit használhatta fel «népies» elemként magyaros szerzeményeiben. Ezek az elemek különösen magyar költők, mint Petőfi szövegeire írt műdalaiban és a «Falu rossza» c. népies operájában játszanak nagy szerepet.

Hubay igazi légköre, a mozgalmas, fényes társadalmi élet, már magával hozta, hogy nem kerülhette el zeneszerzői működésében ennek a társadalomnak legkedvesebb zenei műfaját, az operát. Nagy termékenységének, élet- és munkakedvének legfőbb bizonyítéka, hogy még az utolsó években is egymásután kerültek színre Operaházunk színpadán a «Karenin Anna», az «Álarc», a «Milói Vénusz», az «Önző óriás» c. operái, legújabbán a nagysikerű «Csárdajelenetek» balett-feldolgozása. Emellett hatalmas arányú szimfóniák, mint a Háborús, a Petőfi és a Dante szimfóniák tanuskodnak arról, hogy ezekben a súlyos és tradíciókban megszentelt formákban is érvényesítette muzsikális invencióját és hangfestő fantáziáját.

Hubay Jenő 15 éven át volt az ország első zenei intézetének főigazgatója, visszavonulása óta örökös elnökgazgatója. Ebben a minőségében legfőbb biztosítéka volt a Zeneművészeti Főiskola európai hírnevének, az egész intézet magyar szellemének, a külföld előtt és bármely nagyobb zenei esemény alkalmából legkitűnőbb reprezentálásának.

A léleknek valami sajátos, kiváltságos, harmonikus megalkotottsága, könnyed, franciás eleganciája, őszinte lelkesedés, finom artisztikum, lírai kedély, tanítványait, híveit mindenkor segíteni kész jóbarát és hazafi, ezek azok a vonások, amelyek legjobban jellemzik Hubay emberi és művészi egyéniségét. Pályafutása olyan simán, akadálytalanul emelkedő gyönyörű ívet mutat, olyan harmonikus egységben olvad össze Hubay emberi egyéniségével és életével, amely egységben már magában kivételes esztétikai érték rejlik. A sors különös kegye folytán megadatott neki, hogy a lényében rejlő összes képességeket és lehetőségeket életének külső körülményeivel a legszerencsésebb összhangban tudta kifejtetni. Elért mindent, amit magyar művész elérhetett, még a halál is kiméletesen 79. évében, szenvedés nélkül pár perc alatt oltotta ki ezt az utolsó lehelleltéig, alkotásban és tevékenységben égő művészéletet, hogy ezzel is megkoronázza nagyvonalúságát és harmóniáját. Színes, csillogó, nagystílű egyénisége örökre eltűnt a magyar zeneéletről, amelynek hosszú évtizedeken át életető lelke és irányítója volt. Magyar kultúrtörténeti szerepe és jelentősége azonban maradandó, a jövőre is messze kiható értéke marad a nemzet életének.

SÉTÁK A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN.

Irta: Farkas Zoltán.

Magyar biedermeier festők.

VÁLAMI mosolygós érzés támad fel bennünk, ha dédapáink korára gondolunk, melyet biedermeier-kornak szoktak nevezni. Egyszerű, derűs formájú, az emberi szükségleteket ügyesen és alkalmasan kiszolgáló bútorok jutnak eszünkbe, minden hivalkodástól mentes családias arcképek, amelyekről bájos fiatal leányok, szépasszonyok, komoly tekintetű férfiak egyszerű természetességgel néznek le reánk, lágy hajlású porcellánedények, sziporkázóra csiszolt üveg poharak, érzelmes rajzocskákkal díszített emléklapok. Efféle többé-kevésbé művészi értékű tárgyak a legtöbb olyan magyar család holmija között akadnak, mely néhány nemzedék óta a jobbmódúak társadalmához tartozott. Felidézük e kor emlékét, mely a napoleoni háborúk után kezdődött és nálunk néhány évvel átnyúlt a forradalomra következő elnyomatás idejébe is.

Ez az idő a magyar világ megújulásának kora volt. Átalakult benne a politikai, társadalmi és gazdasági élet, újjászületett az irodalom. Minden irányban hallatlan életenergiát szabadított fel, alatta újraéledt a magyar festészet is. Nem ért fel ugyan olyan magaslatokra, mint az élet számos egyéb teremtő hajlandósága. Nem is érhetett, mert nem állottak mögötte olyan sürgető szükségletek, mint egyéb változások mögött, sikereiért nem küzdöttek akkora erkölcsi erők és olyan heves vágyak, mint az irodalom körül, nem lelkesedtek érette önzőn és önzetlenül akkora tömegek, mint a politikai jogokért. Két évszázados senyvedés után még csak éltető hagyományokra sem támaszkodhatott, sőt művelői között egyetlen egy valóban zseniális tehetség sem akadt, de nekünk mégis fölötte kedves és nagyértékű, mert véle kezdődött új festészetünk.

Legyünk őszinték: nem tisztára magyar fejlődés eredménye volt az eredményeiben sem volt tisztára magyar. Jókora és java részében a nyugati kultúra visszatükröződése. Magyar témákat dolgoz fel legtöbbszörre, azonban nyugatról kölcsönzi formavilágát és ezt nem is gazdagítja, nem is fejleszti tovább. De akármilyen multtalanul is rövid idők alatt tisztos fokot ér el és habár fejlődésében néha késlekedik, a magyarságot képzőművészeti vonatkozások tekintetében mégis beléállítja az európai nemzetek nagy kultúrközösségébe.

A biedermeier művészet legjellegzetesebb hazája Németország, hozzánk közvetítője Bécs volt. Maga az elnevezés jóval a stílus lejárta után keletkezett. Éppen úgy gúnyos ötletből, mint később az impresszionista fogalom. Ezer-nolcázhétvenben egy ma már elfeledett német költő Eichrodt «Biedermeiers Liederbuch» címmel kis verskötetet adott ki, melyben egy jámbor, derék, érzélgős, kispolgári ízlésű, sváb tanító verseit írta meg. A tréfás szóból, mely egy Meier derekasságára utalt, Hevesi Lajos, a Bécsben élő műkritikus alkotott stíluselnevezést. Az irodalom gyorsan elfogadta, nem ok nélkül, mert e

kor és művészete minden ízében polgári volt, annak a polgárságnak ízlését sugározta, mely a Rajnán túl, a nagy francia forradalomban teljesen megszabadult megkötöttségeitől, de a Rajnán innen még ötven évig vágyódhatott, hogy szabadsághoz jusson.

Fölötte érdekes kor volt ez. Látszólag nyugodt és békés felszíne alatt mélyreható átalakulások csiráit érlelte Németországban és éppenúgy minálunk is. A minden ízében arisztokratikus multtal szemben jóval polgári-sabb jellemű. És ne ejtsen tévedésbe minket az, hogy akkortájt csak csekély polgári rétegünk volt, mert a mi közép kisnemességünk sok tekintetben a német polgársághoz hasonló helyzetben élt, úgyhogy életformáiból sokat, ízléséből, divatjából még többet átvehetett. Hiszen ez az a korszak, melyben még hatalmas autokraták is a legegyszerűbb polgárember módjára kezdenek élni: Ferenc császár hajlandóságaival alattvalóit utánozza, Lajos Fülöp a jó polgár mintaképe akar lenni, amiben III. Frigyes Vilmos porosz király vete-kedett vele.

A polgári osztály pedig egészen új életformákat hozott a világ színpadára. Életeleme a munka volt, folytonos tevékenységben kellett élnie, hogy magát és családját eltarthassa. Akármilyen jómódra tett is szert, vagyonaért szakadatlanul dolgoznia kellett. Szórakozásai csak pihenészerűek, nem válhattak olyan teljes időtöltéssé, mint a régi világ főúráé. Ehhez igazodott külső megjelenése, melyet a munka és nem a fényes ünnepegeken való szereplés szab meg. A családi élet nagy és bensőséges jelentőséghez jut. A gyermekek a szülőkkel együtt nőnek fel és korán együtt dolgoznak velük, ami meghiit családi életre vezetett.

Ezt a politikai szabadság hiánya is előmozdította. Nyilvános politikai szerep helyett az emberek a társas érintkezésre voltak utalva, sőt gyakran önmagukra, inkább mint az udvarban élő főúr, akit kasztja védett és uralkodója tartott el. A polgár kénytelen a létfenntartási küzdelemben tovább képezni magát. Egyéniségének kifejlesztésére törekszik, tudását folyton gyarapítja: művelődik.

Sok tekintetben hasonló viszonyok között élt a mi közép- és kisnemességünk is, mely távol a bécsi udvar fényétől önmagára volt hagyva. Meg volt benne a biedermeierkori német polgár lelki feszültsége is, ha részben más okokból is. Ő is szembenállott a politikai hatalommal, mely a főnemességre támaszkodott és csak lépésről-lépésre volt kénytelen előtérbe engedni a középosztály befolyását. Ennek a középosztálynak legjobbjai a reformok és a haladás vágyától mozgatva iparkodtak a századforduló humanista gondolkodásához igazodni. Az általános emberi életideálnak követelményei azonban, a biedermeierkorban nehezen voltak megvalósíthatók. Hiszen 1815 után erős reakció kezdődött, úgyhogy a mindinkább fokozódó lelki gazdagságot nehezen lehetett tényekre váltani. Ez a korlátozottság elmélyülő hangulatosságra csábítja a biedermeier emberét, aki tettek és forradalmiság híjával érzélgőssé válik. Romantikus áramlatok terjeszkednek el a lélek mélyén és szentimentális viselkedés a felszínen. Egyéniségkultusz kezdődik, mert a politikai közös-ségek csak csalódásokat hoztak és a társadalmi élet is erősen kötött maradt, az egyén szabadságát csak érzelmi téren elégíthette ki. Nincsen a művelődéstörténetnek még egy kora, mely annyira lírikus hangulatú volna, ami rányomta bélyegét a kor festészetére is, ha nem is annyira, mint az irodalomra és zenére.

Ebből a lelki talajból sarjadva, a biedermeierkor festészete erősen elhatá-

rolódik a rokokó és empire művészetétől. A rokokó festészet földöntúli boldogságban ragyogó főúri társadalomnak képét varázsolja elénk, az empire az uralkodás klasszikus álruhába bujtatott eszményeivel kendőzi magát és keneteljes istenesdít játszik a földön. A biedermeier művészet is stilizált, de a pompa helyett a polgári élet mindennapi oldalait domborítja ki. Témáit inkább erkölcsileg idealizálja, mert eszménye a kötelességszerűen munkás élet. Festési módja pedig nem az érzéki szemlélet formateremtő és formafelbontó sugallatából fakad, hanem a polgári munka szigorúan kimért és pontos szorgalmából.

Témaköre a polgár és örömei, családja, lakása és az a tájék, melyet klasszicizáló hagyományokon át szépnek vél. Arcképei ezért mélységesen különböznek a rokokó, vagy empire mindig reprezentatív és imponálni vágyó képmásaitól, melyeken kasztjuk minden előkelőségével felcicomázva, büszke uralkodók, főurak, udvarhölgyek pompáznak, de egyéni vonások nélkül. Ezek a főúri emberek érzelmeik fölé nőttek, nem ismertek bajt, szenvedést, egy vágyuk volt; hogy az élet fölött álló, dolyfős parancsolóknak tűnjenek fel. Nem szerették az arc egyéni különösségeit, a fő az uralkodó kaszthoz tartozás kifogástalansága volt. Ehhez a ruházat pompája elengedhetetlen feltétel, tehát különös helyzet állott elő: az arcképek keveset törődtek az egyéni jellemmel és sokkal jobban festették a megrendelők drága ruháinak anyagát — akárcsak ma a nagyvilági arcképfestés.

Ezzel szemben a biedermeier kor festője a polgárt, az embert, tehát inkább az egyént kívánja megfesteni. Más kérdés aztán az, hogy mennyire tudott közelébe férkőzni. Persze, éppen úgy beléesett az egyoldalú kaszt-ábrázolás egyformaságába, amire a mi Barabásunk éppen elég példát szolgáltatott meglehetősen egy kaptafára szabott arcképein, ami nem csoda, hiszen minden arcképfestés az egyén mellett kora szellemét is ábrázolja. A biedermeier pedig a lelki kiválóságot hirdette, ezért arcképein igen sok úgynevezett okos arcot találunk, ami a rokokó képmásokon jóval ritkább eset. Az a kutató és megértően kínálkozó, vagy körültekintő nézés, mely a polgári kor arcképein gyakori, vajmi ritka a XVIII. században. A biedermeierkor ábrázoltjai barátságosak, lelküket kitárják, közlékenyen néznek és teljesen hiányzik belőlük a gőg, a mások felé emelkedés vágya. Érzelmes lelkek, akik szívesen beszélnek magukról. A rokokó- és empirearcképek fölényesen és zárkózottan néznek reánk, a biedermeier koriak barátkoznak velünk. Nemcsak a nők arcán világít mosoly, hanem gyakran a férfiakén is, de ez a mosoly már nem a rokokó kegyetlen vagy érzéki mosolya, hanem a vidéki ember mindenkivel barátkozó, mindenkiben embertársat felismerő derültsége.

A háttér nem sok gondot okozott. De a viselet megfestése sem. Fontosabb szerep inkább csak a női ruhának jutott, mert ezzel a női bájt kiemelni lehet. A férfiruha anyaga különben is polgári sötétszínű posztó volt, mely különösebben úgysem izgathatta volna a szem érzékiségét, mely a biedermeier festők túlnyomó többségéből amúgyis hiányzott, hiszen ez a kor úgy ünnepli magát, hogy értelmével győzött az érzékek fölött. Az anyagok megfestésének örömet nem élvezi és csak a kor végén, *Borsos* művészetében, különösen híres képében a «Bál után»-on találkozunk ismét az anyagok szépsége keltette örömmel. Nem izgatja különösebben a festőket a test szépsége sem. Bár gyakran a legnagyobb részletességgel festik az arc aprólékosságait, nem adják olyan érzékiesen élő mását, mint a rokokó tette. Az arc bőrének festése gyakran pergamenszerű, később pedig a mindinkább kacérkodó előadásmód még a férfiarccokat is leányos színekbe, felületekbe vonja. Porcellános arcokat lá-

tunk, mintha a porcellánfestés stílusa csapott volna át a magasabb művészi tevékenységre, az arcképfestésre is. Máskor megnagyított miniatűrként hatnak a biedermeierportrék, különösen a kisebb tehetségű festőknél, sőt néha még az olyan kiemelkedőknél is, mint *Barabás Miklós*.

A biedermeier festészet másik igen kedvelt témaköre Németországban és Bécsben az interieur volt, aminek hatása nálunk is jelentkezett, majdnem mindig emberi alakkal elevenítve. E kor polgárságának igazi tájképe az interieur, hiszen a polgárt egész élete szobáihoz kötötte. Mindennapi sceneriája bútorokból áll, melyet a festők oldalról beeső fényvel modellálnak. Az interieurben elhelyezett alak pedig gondosan foglal kozik valamivel, dolgozik, arcát nem mutatja, háttal fordul felénk és mélyen elmerül tevékenységébe. A rokokó embere ünnepélyeken szórakozott, a klasszicizmusé istenek szerepét játszotta, a biedermeieré dolgozik, hiszen a polgárság erkölcsi létalapja a munka, melynek szépségét hirdetni kell a zárt szoba bensőséges hangulatoságában. Gyakoriak az interieurbe helyezett családi képek is, melyeken az alakokat szeretet jelei kapcsolják össze, ha ugyan nem állanak, vagy ülnek egymás mellett úgy, hogy az együttelefestés szándékán túl semmi egyéb sem kapcsolja őket össze.

Rendetlen, romantikusan lendületes festőiség nem igen akad a biedermeier képmásokon. Minden legszigorúbb rendszertet és legpolgáriasabb pontosságot sugároz. A férfiak mintaképei a rendesen öltözködő, de nem elegáns, nem is előkelő polgárnak, a művészek pedig a gondos, pontos és minden részletet iparkodva megfestő munkásnak. Széles, könnyed, részleteket elhanyagoló, vagy erősen kiemelő festési mód teljesen távol állott tőlük.

Feltűnő ebben a festészetben az aktok hiánya is. Alig egy-két félnél próbálkozást ismerünk — mert *Brocky* Károly külföldön lejátszódott és más kulturális élményekből táplálkozó művészetét nem sorozhatjuk a magyar biedermeier festészetéhez. Az érzéki gondolatokat felidéző akt nem illett a polgári erkölcs világába, csak a kor végén villan néhol elő a női test kissé fellebentett szépségeivel való ártatlan kacérkodás.

Csekély szerepet játszott a tájkép is, mely e kor emberét inkább a művészet hagyományain át, mint közvetlenül érdekelte. Patetikus nagyságot, heroikus távlatokat, vagy érzéki örömet a biedermeier embere nem keres a természetben. Ez az a mosolygós vidék, hová vasárnaponként kissé peckesen kísétálni szokott. Miként szobájában, itt is mindent szépen rendbeszedett, tájképei éppen olyan mosolygósak, mint képmásai, barátkozók, a polgári élet kellemes kulisszái. A kor elején klasszicizáló külsőségekbe foglalta, de nem nagyarányúan. Az Olaszországban élő, de idehaza is keresett *Markó* Károlyt lelkeségének lényegével nyugodtan a biedermeier kor világához lehet számítani, tájképei olyan szentimentálisak, mint a biedermeier festők egyéb művei. Később már romantikus elemek is felbukkannak e kor tájképfestésében, de inkább csak külsőségek, mint mélyebb lelki elemek jelentkeznek: várromok, sírhalmok, sötét erdők, siránkozó fűzfák, sodró szél, mind az érzelmeskedés hatásos jelképeiként.

Biedermeier festészetünk végül lassanként tapogatódzva és kezdetben igen bizonytalanul új témakörökhöz kezd nyúlni: népies jeleneteket és történelmi eseményeket kezd ábrázolni és így előkészítője lesz a későbbi kifejlődésnek, de csak ingadozó kísérletekig jut el.

A kifejezés eszközeiben nem volt valami gazdag és erős. Új színességet, új festői problémákat nem hozott, sőt e tekintetben az európai multtal szem-

ben visszaesést jelentett. Alkotásai nem sugározzák a festői látás örömét, szenvedélyességét. Hangulatos, értelmes, derék és szorgalmas, de nincsenek erős szuggeszióval ható formái. Lokalis színekkel, vonalas felfogásban dolgozik, előbb kirajzol, aztán aláfest, hogy végül a járulékos színeket is felrakhassa. Rajzos jellemű és erősen irodalmi ízű, hiszen ez a kor az illusztráció általánossá válásának kora, de egyúttal a grafikai népszerűsítésének is: *Barabás* számszámra rajzolta kortársairól litográfiáit.

Teljes összhangban áll közönségével, melynek vágyait engedelmesen szolgálja ki, nem döbent meg a világ új érzékelésével, szokatlan ábrázolásával. Gyors virágzást ér el. Míg a XVIII. század végén alig néhány festő dolgozik Magyarországon, a XIX. század első felében már egy csomó talál megélhetést. Jelentéktelen mesteremberek tömege között néhányan, akik a művész nevére érdemesek. De olyan kiemelkedő egyéniségek, mint Németországban, vagy Bécsben, nem igen akadnak közöttük, közülük egy sem igazán zseniális. Így aztán az a furcsa helyzet állott elő, hogy politikai és irodalmi életünk e korban támadt géniuszeit nálunk sokkal kisebb festőművészek örökítették meg, akik a polgári egyszerűség álláspontjáról láttatták megjelenésüket. *Barabás* számos jó női portrét hagyott reánk, de kora nagy férfialanok lelkébe nem tudott beelátni.

A legtöbb festményt nem az egyéni ábrázolásmód különbözteti meg egymástól, hanem a tárgy különbözősége és a szerző neve. De mint e kor három legkiemelkedőbb művészt meg kell említenem *Markó Károlyt*, *Barabás Miklóst* és *Borsos Józsefet*.

Markó Károlyt — szétválasztva egymástól e kor klasszicizáló hajlamait és realista ízű arcképfestését — mint klasszicizáló tájképfestőt szokták tárgyalni, pedig ugyanannak a polgári lelkiségnek képviselője, mint a biedermeierkori arcképfestők, vagy e kornak klasszicizáló építészei is. *Markó* nem volt nagy művész, nem volt egészen sajátos, egyéni formavilága. De kétségtelenül ő volt az első jelentékeny magyar tájképfestő, aki a vele együtt működő római tájképfestők között igen becsületesen megállta helyét.

Barabás Miklós pedig az a művésztünk, akinek működése önmagában is kitenné az egész magyar biedermeier művészetét. Nemcsak óriási kiterjedése miatt, mert hiszen több mint háromezer arcképet festett olajjal, vízfestékkel, vagy litografált, hanem benne testesülnek meg leginkább e kor arcképfestésének törekvései. Harmonikus, nyugodt és páratlanul szorgalmas életével pedig éppen úgy megbecsülést szerzett a művészi pályának, mint alkotó tehetségével.

A harmadik a sorban a hányatott életű *Borsos József*, akiben már bomladozni kezd a kor lelkisége és erősen érzékivé válik. Mindhármuk között ő a legeredetibb tehetség, de a legkevésbé fegyelmezett. Ő a legszínesebb, legérzékibb látású. Az összes magyar biedermeier festők között persze korának korlátain belül még miniatűr szerű technikájával is ő tudja a legfestőibb hatásokat elérni, amiről *«Bál után»* című képe kétségtelenül tanuskodik. És ő az első magyar festő, aki pompázó szépséggel tudott anyagot ábrázolni.

Az európai festészet szémszögéből nézve, biedermeier művészetünk helyi jelentőségű. De nekünk, mint újabbkori festészetünk bevezetése, megbecsülhetetlen érték. E kortól kezdve lesz képzőművészetünk kultúránk egyik hatékony tényezője. E kor hozza a társadalmat és a festészetet szervezettebb összefüggésbe és teszi lehetségessé későbbi, sokkal magyarabb és európai szempontból is jóval értékesebb festészetünk gyors kivirágzását.

AZ ANYAMACSKA.

Irta: *Virgilio Brocchi.*

Virgilio Brocchi 1876-ban született Orvinio-ban (Rieti kerülete) velencei származású szülőktől. Előbb a tanári pályán működött, majd teljesen az irodalomnak szentelte magát. Edmondo De Amicis szellemében szociális tárgyú regényeket és novellákat írt. Mint ő maga mondja önéletrajzi feljegyzéseiben (Italia che scrive c. folyóirat 1923-as évfolyamának 77—78. lapjain), Brocchi írásaiban a valóság és az eszményítés összhangzását keresi. Meleg szívének lüktetését különösen háború után írt műveiben érezzük. Magyar fordításban a következők jelentek meg: «A meghódított élet» (Il posto nel mondo) és «Szívem szerint», mind a kettő az Athenaeum kiadásában.

Az alábbi novellát a «*L'Illustrazione del Medico*» c. folyóirat közölte.

AMIKOR a Naphoz címzett korcsmához ért, önkéntelenül egészen összehúzódtott és a hegység felé fordult tekintetével, szaporázva lépteit, mintha attól félne, hogy felismerik; de alighogy elhaladt mellette, ismét kihúzta magát egész hosszában, helyreigazította homlokára nyomott sapkáját és gyorsan tovalépdelt.

Áthaladt a réten, megkerülte a csinos templomocskát és tétovázott, mielőtt kopogott a paplak kapuján; aztán a kopogtató vas kislott kezéből és nagy erővel odavágódott.

Amabile kirohant a konyhából, kezében forgatva azt a rézserpenyőt, amelyet éppen tisztogatott és azon volt, hogy odacsapja annak a fickónak a hátához, aki e kíméletlen kopogtatás után bizonyosan elillant már.

De mikor meglátta a kecskeszakállas előkelő urat, aki oly tekintélyes és elegáns volt sportruhájában s amikor ez leemelte sapkáját, talán azért, hogy bocsánatot kérjen a kislott kopogtatás miatt, mosolygott és még mielőtt az úr szólt volna, már felelt is neki az ő trentói éneklő tájszólásával:

— Ha Don Celsot keresi ön, bizonyosan a templomban találja. De ha esetleg mégsem találná ott, kit jelentsek be neki, hogy kereste?

— Sperotti közjegyzőt.

— Trentóból?

— Nem, Milánóból.

— De menjen csak, menjen, ott találja őt bizonynal.

Tényleg, alighogy Piero Sperotti belépett a templomba, meglátta a plébánost; ott térdelt a főoltár előtt, egészen lehajolva, csaknem a padlót érintette homlokával. De mielőtt még megpillantotta volna, már hallotta őt. Don Celso vagy azért, mert azt hitte, egyedül

van, vagy azért, hogy kissé nehéz volt a hallása, buzgón, oly szenvedélyesen imádkozott, hogy észre sem vette, amint szája szürcsölő, szuszogó hangokat adott, mint aki mohón felhabzsolja a forró levest.

Nem is kellett látnia, hogy megértse. A tisztelet és gyengédség érzésével, halkán közeledett feléje, hogy meg ne zavarja. De mikor Don Celso félig felállt, megtörölgette térdeit, majd nagy keresztet vetve kiegyenesedett és nyugodtan odafordult, miután imájában a szegény özvegyet az Úr gondjaiba ajánlotta, most úgy jelent meg a közjegyző előtt, amint ez őt előre elképzelte: még nem volt öreg, magas termetű sem, inkább zömök hegylakó, csontos, rózsás arccal, amelyen szelíd nyugodtság ömlött el. Tiszta szemeiből az ég sugárzott.

Még kékebb lett a szeme, amikor mosolyogva viszonzta Sperotti köszöntését, aki főhajtással üdvözölve közeledett feléje. Odanyujtotta kezének két ujját, melyben dohányszelencéjét szorongatta. Azt kérdezte tőle :

— Engem várt?

— Igen, Főtisztelendő uram.

— Ó, — tiltakozott szelíd modollyal — csak tisztelendő, és ez is sok. Miben lehetek szolgálatára?

Erre Piero Sperotti bemutatkozott, aztán felelte :

— Némi felvilágosításra volna szükségem, és azt csak öntől kaphatom meg, aki bizonyára mindenkit ismer itt . . .

— Most már tíz esztendeje, hogy itt vagyok és a falum kicsi. Mondja csak, jegyző úr.

— De előbb engedje meg . . .

Kihúzta zsebéből tárcáját, azt gondolva : Adjak neki ötszáz lírát ? Elég lesz száz is . . . ! De mikor aztán egy ötven lírás bankjegy akadt az ujjai közé, úgy vélte, elég lesz egy ötvenes is és azt gyorsan suttogva átnyujtotta :

— A templomban vagyunk ; szegényeinek van szánva.

— Az Úr meghallgatott ; — mosolygott Don Celso, miközben hangjában és tekintetében gyenge megilletődést árult el, — éppen egy szegény asszonyt ajánlottam neki, aki magára maradt három gyermekkel. Azt mondta, valami felvilágosításra van szüksége? Ha nyári lakásról van szó, az már kissé későn van, mert már május végén vagyunk ; de majd csak akad még valamicske.

Keresztülhaladtak a templomon ; az ajtónál Don Celso udvariasan mondta :

— Legyen szerencsém a plébánián ; Amabile szívesen felszolgál egy csésze kávé.

— Ha nincs ellenére, tisztelendő úr, ülünk le itt ; jobb itt beszélgetni, szemtől-szembe a hegyekkel.

Leültek a fal mellé, amely a kis templom előcsarnokának oszlopait tartotta. Köröskörül a rétek, mintha aranyozottak lettek volna ; a völgy két hegysor között egyre szűkült, amint a Szoros irányában emel-

kedett, ott fent meggörbítette hátát és lefelé lejtett, de tulnan a dombon, az ég felé egy hatalmas torony meredezett, amely úgy látszott, hóval volt borítva.

Don Celso észrevéve az idegen úrnak felszegződő tekintetét, megjegyezte :

— Önnek szerencséje van ; ritkán esik meg, hogy a Pale csúcsa ily tisztán látszik.

— Valóban csodálkoztam is, hogy nem felhőktől borítva látom.

— Tehát . . . ön már máskor is járt erre felé?

— Tizenhárom évvel ezelőtt ; és akkor meg is másztam ! — felelte büszke meglepéssel, — és pedig nemcsak a Cimont, hanem a Sas Maort, a Madonninát és a Vaolettet is.

— Ó ! Örülök ! Piazzal tette meg azt?

— Nem, egy barátjával . . . Beppi Vanzóval.

— Derék ember ! Olyan, minő Titta Piazon kívül nincs több. Tudja azt, hogy ő is tanító volt Trentóban és Cesare Battistivel együtt írt az ujságba?

Gyengén megemelte papi fővegét anélkül, hogy levette volna fejéről és keresztet vetve hozzáfűzte :

— És az olaszok oldalán vett részt a harcban ; ha elcsípi, akkor ő is lógott volna. És ki tudja, mit nem adtak volna a németek, csak-hogy kezükbe kerítsék ! Ám ő jobban ismerte a hegyeket, mint háza lépcsőit, és oly örömet lelte bennök, hogy nem volt kedve visszatérni tanítoskodni a városba ; ott maradt hát vezetőnek és fogadósnak, ámbár felesége halála után maradt segítségére egy húszéves leánya. De hát alapjában nem járt rosszul, mert a Rolle-hágón levő téli és nyári fogadóval együtt ott lent a Naphoz címzett korcsmát is, leányára hagyta, amikor meghalt.

— Hát meghalt a szegény Vanzo? — kiáltott fel Sperotti közjegyző ; arca nyugodtnak látszott, de hangjában volt valami élénkség, mintha a szíve kissé meglepődött volna.

— Igen, szegény ember. Bizony mielőtt Urához tért, neki is megvolt a maga bánata.

— Üzleti ügyei?

— Nem, nem üzleti dolgok ; Leánya okozott neki sok bánatot.

— Rina?

— Ön ismeri? — kérdezte Don Celso és arcára csodálkozás és önkéntelen gyanú ült ki.

Sperotti gyorsan, lesütött szemmel válaszolt, alig taglalva a szavakat :

— Sok évvel ezelőtt két hónapon át az ő szállójukban laktam a Rolle-hágónál. Szeptemberben tüdőgyulladást kaptam Milánóban. Mikor felgyógyultam, az orvosok hegyvidékre küldtek. Akkor egész télen és tavasszal náluk laktam az ő Naphoz címzett fogadójukban és még nyáron is fent a hágónál . . . És most ön azt mondta, hogy Rina . . .

Don Celső egy kissé habozott ; de valami titkos sugallat szólt benne, hogy az Urat szolgálja azzal, ha beszél. Azt felelte hát :

— Odafönn az efféle dolgoknak — sajnos — nem tulajdonítanak kellő fontosságot ! Egyszerűen az Istennek ajánlják magukat és meghallgatják a templomban a szentbeszédet. Alig esik meg, hogy egy leány férjhez menjen anélkül, hogy előbb gyermeke nem lett volna. De Beppi Vanzo, szegény, tanult ember volt ; ő ezt felfogta és elnézés-sel volt. Soha nem szólt egyetlen durva vagy szemrehányó szót sem. De oly sokat szenvedett, annyit, hogy már nem volt többé a régi . . . És aztán, látja, jegyző úr, szinte mindig . . . azután, hogy megesett a dolog, a lányok, akiknek gyermekük született, a gyerek atyjához mennek férjhez. De Rina soha nem akarta megmondani, ki annak a kis teremtésnek a papája. Derék, értelmes nő, bizony megirigyelheti egy tanult ember is. Művelt, bár nem végezte el a tanítónőképzőt. Deszófukar, makacs, sőt — az Úr bocsássa meg nekem — egy kissé különc is ; de talán nem is annyira különc, csak éppen a maga módján okoskodik, hogy az ember nem érti meg mindig. És ha egyszer nemet mondott, nincs mód rá megváltoztatni az ő véleményét, sem megtudni az okát, amiért nemet mondott. De azért nagyon derék nő. És ámbár elkövette azt a vétkét, mégis oly tisztességes, oly határozott és józan, jómodú és azt is mondják, hogy szép, — tény az, hogy sokan szerették volna már elvenni feleségül. De ő mindig nemet mondott. E miatt esett kétségbe az apja.

Szelid ravaszkodással hozzátette :

— Ezt a felvilágosítást óhajtotta ön?

Válasz helyett Sperotti halkan kérdezte :

— És a gyermek?

— Valóságos angyal ! Végül még nagyapját is megvigasztalta volna, ha szegény Beppi Vanzo nem halt volna meg túlságosan korán, amikor a kicsike még csak négy éves volt. Aztán egyre szebb lett. Hiszen érthető, hogy . . . úri fiú, olyan finom. Oly tiszta a hangja, mint a mise csengetyűje és ha ránéz az emberre és kinyitja a szájacskáját, azt várja az ember, hogy elkezdd énekelni. És micsoda esze van ! Talán túlságosan sok is ! A hittanórán a katekizmusból olyan kérdéseket tesz fel, hogyha nem nézne rá az emberre azzal az ártatlan szemével, azt lehetne mondani, hogy Isten tudja ki sugallta azt neki ! És soha senki nem tudott nekem úgy ministrálni a misénél, mint ő. Kár ! . . .

— Kár . . ., miért, tisztelendő uram?

— Kár, hogy az a sorsa, hogy itt a hegyek között nő fel, mintha az Isten nem adta volna neki ezt a nagy intelligenciát.

— Műveltség nélkül, ezt akarja ugyebár mondani?

— Sírt a lélkem e miatt és tavaly, amikor befejezte az elemi iskolát, anélkül, hogy Rinának szoltam volna, bementem Trentóba és beszéltem a püspök úr titkárával. Ő azután beszélt Őexcellenciájával és tudtomra adta, hogy szívesen juttatnak a fiucskának ingyen helyet

a szemináriumban, ha tényleg oly derék gyerek. Akkor aztán összedtem magam és megmondtam az anyjának, hogy mit gondoltam. Oly keményen nézett rám, hogy rideg választól féltem. De ő nem felelt erre egy szót sem. Csak kezénél fogta a fiát, mintha attól tartana, hogy el akarom vinni tőle. . . Azt hittem, hogy rá tudom venni; hagyta, hogy beszéljek egy egész óráig, azután csak ennyit mondott: «Az a fontos, hogy Gigino anyjával maradjon és jókedvű legyen.» És nem volt rá mód, hogy megindítsam.

Piero Sperotti egy ideig nyugtalan volt; elégedetten mosolygott ugyan, de csak egy pillanatig, aztán nyomban gondolataiba merült, amelyek ott benn kergették egymást és kétséggé változtak. Aztán közömbösen, mintha más valamire gondolna, megkérdezte:

— A gyermek szívesen elment volna?

— Nem hiszem; de akármit parancsolt volna neki az anyja, még sirva is engedelmeskedett volna. De képzelje el, amikor hallotta, hogy mamája nem akarta! Úgy ragaszkodik az anyjához és az anyja hozzá, hogy — azt hiszem, születése óta egyetlenegyszer, — még tévedésből sem okozott bosszúságot neki, pedig heves természetű és oly élénk, hogy láncokkal sem lehetne nyugodtan tartani. Talán — amilyen jó fiú — érzi, hogy meg kell vigasztalni édesanyját, amiért a világra jött.

Don Celso halk csuklást hallott, mintha az idegen valami kemény falatot nyelt volna le és amint ráemelte tekintetét, látta, hogy sápadt és lehúnyta szemét. Csendesen hozzátette:

— Ha az apja látná őt, nem tudna megvigasztalódni, amiért tizenkét évet hagyott elmúlni anélkül, hogy eszébe jutott volna gyermekének világrajövetele.

— Nem, ezt már nem! — susogta Sperotti. Talán nem érdemlek sem bocsánatot, sem elnézést; de meg nem feledkeztem. Sokszor írtam Rinának, de sohasem válaszolt. Időről-időre, amint gyarapodott a vagyonom egyre, nagyobb összegű utalványt küldtem neki, — nem az ő számára, a gyermek számára. . .

— Ezt én nem tudtam sohasem.

— Nem volt rá oka, hogy ezt elmondja, mert mindenkor visszaküldte az utalványt. Nekem pedig nem volt többé bátorságom, hogy erőltessem a dolgot, annál kevésbbé akkor, amikor . . . De mihelyt körülményeim engedték, eljöttem és most itt vagyok . . ., hogy megkérjem Önt, segítsen nekem jóvátenni. . .

Izgatottan, zavarosan beszélt, szinte átsiklott a szavakon, mintha ki akarná mondani, meg nem is. Don Celso észrevette zavarát, ő maga is zavarban volt, bár nem tudta miért. De aztán szemrehányást tett magának lagymatag viselkedéséért. Lelkesen megszólalt:

— Ha azért jön, hogy jóvátegye a dolgot, Isten máris megbocsátott Önnek; én is kell, hogy hálát adjak az Úrnak, amiért azt sugalta önnek, hogy idejöjjön. Mondja meg nekem, mit kell tennem.

— Rábeszélni Rinát. . .

— Hogy menjen férjhez fia atyjához?

— Hogy engedje örökbefogadnom fiamat.

— De hát ahhoz, hogy törvényesítse fiát, nem elég nőül venni az anyját?

— Ez — suttogta Sperotti — nem lehetséges.

— Miért? — kérdezte Don Celso aggódalmasan. — Rina nem parasztlány; nem úrilány ugyan, de van műveltsége és mint feleség becsületére válnék bármely úriembernek; hát miért ne vehetné nőül, ez az Ön kötelessége...?

— Mert... — mormogta még halkabban Sperotti — már nős vagyok.

Don Celso erre ijedt arcot vágott és kissé visszahúzódott, mintha menekülni akarna annak az istentelen embernek közeléből, aki térdéig hajolt le, hogy elrejtse arcát. Némi borzadással kérdezte:

— Már nős volt... akkor? Úgy, hát házasságtörést követett el?

Ó, szegény Gigino!

Sperotti fellélekzett, mintha az a gondolat, hogy legalább a házasságtörés vádjával szemben igazolhatta magát, megkönnyítette volna lelkét.

— Nem, azt nem! Gondolja meg: huszonöt éves voltam akkor vagy valami kevéssel több. Úgy tűnt fel előttem, hogy mi sem szebb és könnyebb, mint elvenni Rinát... Ellenben atyám, anyám... pályám kezdetén... Az egyre növekedő nehézségek...

Don Celso összeráncolta homlokát, véget vetett a hiábavaló mentségek céltalan felsorolásának; szinte mogorván kérdezte:

— És az Ön neje megengedi, hogy Ön örökbefogadja azt a fiát, aki más nőtől való?

Sperotti többször igent bólintott fejével, mire a pap így felelt:

— Akkor hát szent asszony.

— Igen, szent asszony.

— Hát akkor próbálja meg...!

— Don Celso, én azért jöttem Önhöz, mert... ismerem Rinát. És azok után, amiket Ön mondott nekem... még inkább félek egyedül odamenni...

— És mivel látta, mint tűnik el és mint tér vissza a pap becsületes arcára a tétovázás és szinte az aggodalom, szüntelen könyörgött neki:

— Hiszen az Gigino érdekében történik, hogy nevet, társadalmi helyzetet, műveltséget adjunk neki és igen, jó módot is. Don Celso, tegyen jót velem! Nekem nincsen bátorságom egyedül mutatkozni; kísérsen el.

Don Celso felsóhajtott. Majd Giginóra gondolt, majd Rinára. Szíve ide-oda hullámozott: «Ha annak a kis teremtsnek jóvoltáért történik, akkor nincs jogom kivonni magam ebből a kínos helyzetből.

Felállt és így szólt:

— Legyen hát meg az, amit az Úr akar...

Erre felállt Sperotti is, és egészen meggörnyedve, fejét vállalai közé húzva, megindult a réten át a falu első házai felé, ahonnan jött.

— Hova megy?

— Nem lakik Rina a Nap-fogadóban?

— Eladta a szállót a hágón és egy vendéglőt bérelt. Másutt lakik, Panereggio felé. Jöjjön.

* * *

A széles rétet két oldalról fenyőerdő szegélyezte. A rét közepén három ház állott. A legújabb Vanzoék háza volt. Egy külső kőlépcső emelkedett a magas földszint tornácára; lent jobbra volt a pince, balra az istálló, benne három kecske és egy tehén. A konyha fent volt, az istálló fölött. A tűzhelyen erősen lobogott a tűz, a láng fölött függő üst pedig rottyogva forrott a mosott fehérneművel. Rina a tűzhely kövére hajolva egy tuskót hasogatott és a szilánkjait a lángba dobálta. Gigino jobb lábát kezével fogta és féllábon ugrált az asztal körül.

— Maradj nyugton, Gigino!

— Igen, anyám! — De kis vártatva a bal lábát fogta meg és a jobbal az udvarra néző kis rácsos ablak felé kezdett ugrálni. Jobbra tőlük volt Biagio házikója, balra Spazialiék háza. E ház és az övék között volt a fáskamra és a tyúkök alacsony teteje.

A fáskamrában egy fedetelen láda állt és Gigino tudta, hogy ebben a ládikóban szalmán feküdtek a hatnapos cicák.

— Mama!

— Mi az, kedvesem?

— Ne dobd el a kis macskákat. Inkább ajándékozzuk el itt a szomszédban, ha megnőnek.

— De ha nem kellenek senkinek, jobb nekik, ha nem hagyjuk megnőni őket.

Gigino letette lábát a padlóra és abbahagyta az ugrálást; elgondolkozva szólt:

— Igen, de a mi anyamacskánk kétségbeesne, mint a Biagioéké.

— Annak eldobták a kicsinyeit?

— Igen, és most mindenfelé keresi őket, még a tetőn is és sir. Még éjszaka is egyre sírva keresi.

— És te hallod éjszaka is?

— Igen, anyám; és úgy fáj ez nekem, hogy azt szeretném... Ó, mama! Nézd csak ott; ó Istenem, mit csinál? Nézd csak mama!

Rina az ablakhoz futott a fejszével kezében. Biagioék macskája végigfutott a tyúkök ereszén, átugrott a fáskamra alacsony tetejére, megkapaszkodott karmaival a vadberkenyefán, amely mellette lombosodott, leereszkedett a törzsén, és eltűnt a fáskamrában; majd nyomban ismét előkerült, szájában cipelve egy kis cicát és futott vele az udvaron keresztül.

Tolvaj! kiáltott Rina és felkapta a fejszét, kifutott az ajtón a lépcső felé.

Ekkor közeledni látta Don Celsot és mellette jött egy úr, akit nem ismert fel; de a szíve hirtelen megdobbant. Ismét bement, ledobta a tűzhelyre a fejszét és halkán, de határozott hangon odaszólt Giginonak:

— Ne szólj egy szót se és el ne mozdulj!

Rázárta a konyha kijáratát, zsebébe tette a kulcsot és kiegyenesedve várt a ház küszöbén, mialatt a két látogató feljött a lépcsőn.

— Rina — szólt Don Celso, — ide kísérem Önhöz... Gigino atyját, mert jó szándékkal jön.

Elsápadva, hirtelen a ház belseje felé fordult, mintha attól tartana, hogy fia meghallhatja, és hogy értésére adja a plébánosnak, hogy halkán kell beszélnie, csendesesen felelt ajkait szorítva:

— Giginonak csak anyja van.

Mereven kiegyenesedett, szürke szeme tágra nyílt finom elefántcsontszínű arcában.

— Jó asszony — figyelmeztette szelíden Don Celso, — ne legyen makacs, mielőtt meg nem hallgatott. És mielőtt elhatározza magát, gondolni fog Gigino javára. Ugyebár?

Az asszony anélkül hogy szólt volna, ráhagyta észrevétlen jelzéssel homlokán, de büszke szeme mégis ezt mondta: «Soha nem volt másra gondom.»

— Jobban megértik egymást tanuk nélkül. Én imádkozom az Úrhoz, hogy sugalmazza önöket.

Rina visszahúzódott, hogy Piero Sperotti beléphessen. A konyhát folyosó választotta el az ebédlőtől. Rina feltárta a szoba ajtaját és a vendég előtt lépett be.

A szoba keskeny falán, szemben a két ablakkal, a sárgavirágos pamlag fölött Cesare Battisti nyomatos nagy arcképe függött. A hosszú falhoz, az ajtóval szemközt, szép, rendbe rakott könyvekkel teli állvány támaszkodott. Az állványtól jobbra, jó világos helyen Beppi Vanzo arcképe tűnt fel a falon, az üvegkeret alatt csupa gyopárvirággal koszorúzva. Balra, mint fegyveres diadalmi jelvény, keresztben függött a falon két balta, közéjük egy hegyi hátizsák szorult.

Sperotti közjegyző mielőtt belépett, levette sapkáját. Rina intett neki, hogy üljön a pamlagra, ő maga ellenben állva maradt, vele szemközt, kezével az asztal sarkára támaszkodva. A férfi helyet foglalt, válla közé húzva fejét, lehajtott homlokkal, mint olyan ember, akit ki tudja, minő bánat sujtott le.

Rinára azt a benyomást tette, hogy ez a tartása nem őszinte, vagy legalább is túlzott. Azt gondolta magában: «Ez volt Piero?» Szinte nem ismerte fel a vakmerő ostromlót abban az elpetyhüdt, megviselt emberben, aki ötven évesnek tűnt fel, holott még negyven sem volt. A puha szakállkoszorúnak, amely lágyabbá tette kissé kemény

arcvonásait, egy kis nyulványa az állán már ezüstbe hajlott. Ritkuló, hosszú hajzata csak alig burkolta kezdődő kopaszodását.

— Rina, — susogta, mintha hiányzana az ereje — megértem, hogy nehezedre eshet, hogy nekem megbocsáss; de ha tudnád...! Elhallgatott, mintha attól félne, hogy sírásba tör ki.

Az asszonynak még mindig kellemetlen érzése volt; egy kissé várt még, mintha a beszéd túlságos fáradságába kerülne, majd halkán odavetve, ridegen felelt:

— Nem kértem magától semmit; maga sem ígért semmit nekem; nincs mit megbocsátanom.

Ösztönszerűleg egyszerűen ki akarta ezzel fejezni hideg közömböségét, amellyel a férfit tekintette. De Sperotti nem értette így. Mintha Rina szavai váratlanul megkönyítették volna szívét, már szemébe mert nézni és hangja sem volt oly remegő:

— Igazán szentnek kell lenned, hogy ne tarts irántam haragot. Rina arca erre még halványabb, még ridegebb lett; vékony, tiszta tragikus álarc, de tágra nyílt szeme szinte foszforeszkált.

— Haragot? — susogta. — Csak haragot? Gyűlöletet, utálatot! Utáltam még saját belsőmet is, mert a maga gyermekét hordtam.

Az a hevesség, amely belül kirobbant, hirtelen lehült, amint ajkait érte, de lesujtott és marcangolt. Újra kezdte, vontatott hangon:

— Beppi Vanzo leánya voltam — és úgy fénylett szeme a büszkeségtől, mintha azt gondolta volna: «tehát nemes voltam, mint egy királynő,» — de a maga meg a családja szemében nem voltam több, mint egy hegyvidéki lány. Hiszen igaz is volt; ezt vártam is. De az az eljárás! Hagyja, — szakította félbe. — Ne juttassa az eszembe! És aztán nem is rólam volt szó, ott volt az atyám... Emlékszik, miye voltam én atyámnak?

Egy pillanatra elborították szemét a könnyek, de büszkesége felszárította őket.

— Egy hónap harminc éjszakáján át kínlódtam kétségbeesve, mikor megtudtam, hogy ez igaz! A paplan alatt sírtam, hogy atyám meg ne hallja. Fejszével szerettem volna magamba hasítani...! Kértem Istent, hogy küldje rám a halált, mielőtt atyám... észrevenné... Aztán... bementem Trentóba, könyörögtem egy orvosnak, hogy szabadítson meg... Hogy az Isten áldja meg őt! Szent szavakat intézett akkor hozzám, amelyek akkor káromlásnak tünnek fel előttem. Gyalázatosan viselkedtem, amikor megértettem, hogy nincs segítség, lehúnytam szememet és arccal odavettem magam a lépcső első fokára. Hát — kiáltotta és a férfi érezte, hogy ez a rekedt suttogás a belsejéből fakadó ordítás, — ez az, amit nem bocsáthatok meg neked.

De arcának tragikus sápadtságára nyomban gyenge pír borult. Hangja kissé meglágyult és lassankint elhalkult:

— Nem; mégsem tehetek szemrehányást magának, amiért elhagyott, én, aki azon törtem a fejem, hogy gyermekemet megöljem!

De hirtelen teljesen eltűnt arcáról a ridegség, alig észrevehető mosoly ragyogta be, mint belülről áradó gyenge fény és halk hangja egészen ellágyult. Olyan lett, mintha karján tartaná fiát, szívéhez szorítaná és csókolgatná gyengédségtől el-elolvadozva. Az ajkára került halk szavak, csak a víz színére kibukkanó gyenge buborékok voltak, amelyek alig sejtetik a meder mélyén zúgó forrást. De hangja és arckifejezése oly hevességet árult el, amelyből Piero megértette, hogy Rina teljesen feltárta gondolatait.

— De mikor aztán megszületett. . . ! olyan voltam, mint a vak, aki váratlanul látni kezd ! Számomra nem volt már semmi más a világon, csak az a boldogság, hogy gyermekem van. Semmi, semmi, még az sem, amit szenvedtem volt, és még atyám mély bánata sem. Sőt lelki-furdalásom sajnálkozássá változott, ha arra a kockázatra gondoltam, hogy esetleg nem született volna meg a gyermekem. Ó, ha minden nő tudná, hogy ez az egyetlen igazi öröm ! Akkor sem fáj, amikor őt keblemről elválasztották és kicsi lábacskaik egyre tovább vitték, . . . hiszen az enyém, mintha még most is bensőmben hordoznám, sőt még inkább. Rögtön felébredek, ha fiam rosszat álmodik ; és ha elmegy a kecskéket legeltetni vagy havasi gyopárt szedni, oly nyugodt vagyok, mintha szemem előtt volna. Hisz tudom, itt belül a szívem összeszorulna, ha veszélybe jutna !

— Nekem elég — tette hozzá hirtelen összeráncolva homlokát —, hogy senki hozzá ne nyúljon és ne kívánjon közénk állni. Ha maga azért jött, hogy bocsánatot nyerjen, tudja, hogy megbocsátottam, . . . mintha sohasem létezett volna, attól fogva, hogy pénzt visszautasítottam.

— És miért nem akarta elfogadni? Hisz Giginonak volt szánva.

— Éppen azért : azt akartam, legyen teljesen nyilvánvaló, hogy senki másnak nincs se kötelessége, se joga fiammal szemben. Egyedül csak nekem, és annak idején szegény apámnak, mert hiszen én az voltam neki, ami most a fiam nekem ; és most egyedül állok.

— De hát egy fiúnak mégis csak szüksége van apára is ! — dadogta Piero Sperotti. De felfogta Rina pillantását. Érezte, hogy ez úgy magában gúnyolódott : «Igen, most tudomást veszél róla?» De az asszony egyszerűen csak ezt mondta :

— Talán a cicák, kiskutyák és borjak ismernek-e mást anyjukon kívül?

— De hát a gyermekek nem kiskutyák és mikor serdülnek, mégis csak szükségük van arra, hogy neveljék őket.

— Igaz — vágott közbe Rina —, én tudatlan vagyok. De senki sem tudja jobban, mint én, mi kell ahhoz, hogy fiam megelégedésben nőjön fel ; megvan hozzá a példaképem !

— Hát magára veszi a felelősséget Rina, hogy fiát a hegylakók életére kárhóztassa és megfossa attól a lehetőségtől, amit én nyujtanék neki, hogy legyen belőle valami, orvos, tanár, ügyvéd !?

Rina élesen a férfi szemébe nézett. Kurtán válaszolt, olyan fel-

lépéssel, amely még vitába sem bocsátkozik, és már eleve visszautasít minden ajánlatot, sőt azt is meg akarja gátolni, hogy szavakba öntsék.

— Igen! Szállodánkban alkalmam volt mindenféle embert megismerni; bizony egyik sem volt megelégedve; mind szidta a maga foglalkozását. Egyedül azok nem panaszkodnak helyzetük miatt, akik a maguk földjén dolgoznak, addig amíg el nem hagyják a hegyeket, hogy azt keressék másutt, ami nincs. De még hogyha volna is — folytatta bosszankodva, hogy halk szóval kellett gondolatait kifejezni, hogy meghallja az is, akinek csak most jutott eszébe atyai volta, — én nem fogom megengedni gyermekemnek, hogy elmenjen innen keresni és elveszteni esetleg azt a biztos jót, amije itt megvan. De még hogyha biztos volnék is abban, hogy eléri ott a célját, akkor sem akarnám, — nem tudom! — Suttogása most megint úgy tűnt fel, mint anyai szenvedélyének kiáltása.

— Az ő egészsége, az ő boldogsága az anyja; ő pedig életem egyetlen értelme. Vagy vele élni, vagy meghalni! A halál maga semmi sem volna; de megválni *tőle*. . .!

— De biztos abban Rina, hogy nem lenne-e még boldogtalanabb, ha valamikor fiának azt kellene a szemére hányni, hogy meggátolta apját törvényesítésében?

— Azon az áron, hogy elvigye tőlem? — mondta rekedten, félig felpattanva helyéről.

— Milyen túlzás! Láthatnád őt olykor az iskolai év alatt; a szünidőkre ide jönne. Közben pedig a feleségem úgy gondolná, mintha második anyja volna.

Rina röviden, szárazon felnevetett:

— És maga ezért jött ide? Hallgasson meg: Két ízben lett volna alkalmam férjhez menni: nem akartam. Nem azért, mintha jelentéktelen emberekről lett volna szó. Sőt egyikük tetszett is nekem, atyám is szívesen látta, és meg lett volna elégedve. Nehéz is volt nagyon nemet mondani, azért is, mert tudtam, hogy fájdalmat okozok neki. És mégis nemet mondtam, mert nem akartam fiamnak mostohaapát adni. . .

— De hisz egészen idegen emberről volt szó. . .

Rina egy pillanatra haragra lobbant, aztán ridegen közbeszólt:

— Úgy szereti Giginót, mintha saját fia volna; ezerszer kevésbbé idegen a gyermeknek, mint maga! — Hirtelen éles lett a hangja: képzelje el, én akarjak fiamnak mostohaanyát adni! Még akkor sem, ha halott volnék!

Oly keményen pillantott rá, hogy a férfi nem állhatta tekintetét. Gúnyos nyomatékkal kérdezte:

— Hát azt hitette el feleségével, hogy meghaltam már?

Sperotti nemet intett fejével.

— Nos akkor — vette fel újra a szót —, hogy állhat rá arra, hogy házába fogadja gyermekei közé egy másnak a gyermekét?

Pietro halkan szólt :

— Nincsen gyermekünk.

— És ezért akarja elrabolni az enyémet? — pattant fel gúnyosan. De hirtelen valaminő szánalmat érzett a másik szegény nő iránt, aki-
nek nem voltak gyermekei ; csendesesen kérdezte :

— Nem adott magának egyetlen gyermeket sem ; akkor nem szereti a felesége?

— Szeret — susogta zavarában. — Nem oly szép, nem oly egészsé-
ges, mint te, nem . . . de szent nő és kétségbe van esve, hogy nincse-
nek gyermekei.

— Ah, szegényke, ha szereti magát és nincsenek gyermekei !

— Megelégedett volna azzal is, hogy egy lelengyereket fogad örökbe. . . Akkor én bátorságot vettem magamnak ; feltártam előtte a sebemet. Egész éjjel sírt ; reggel így szólt hozzám : «Hozd el ; nekem is fiam lesz !»

Hirtelen kezei közé fogta fejét és zokogott. Rinának is könybe lábadt a szeme, szíve megolvadt :

— Szegényke, szegényke ! Imádkozni fogunk, hogy Isten vigasztalja meg. . . És maga nagyon szeresse, mert nem lehet nála szerencsétlenebb és jobb asszony.

— Tehát — kérdezte Sperotti — még látnom sem engeded . . . Giginot? Tudom, hogy erős és szép és nincs nála okosabb ; engedd, hogy lássam, Rina !

Erre Rina szánalommal tekintett rá és ezt gondolta : «Némi fájdalom árán ő adta nekem a boldogságot, hogy Giginót bírhasam ; méltányos, hogy lássa.» De rögtön megfontolás villant át agyán. Fejét rázta és súgva felelte :

— Az egyetlen, amit fiáért tehet . . . az, hogy . . . Neki nincs apja, nem is volt soha. Állandóan az volt a gondolata, folyton azt kérdezte : «ki az én papám? Miért nem jön? Meghalt? Azt akarom, hogy apám jöjjön ide : mindenkinek van papája, még a suszternek is ; de legyen itt !» Most már beletörődik. Ha most magát itt látja és sejti, hogy ön kicsoda . . . talán újra gondolkozni kezdene ezen, kezdené megérteni, — majd komolyan hozzátette : — Megítélne minket. És akkor nem tudnék többé örülni.

Piero Sperotti az első pillanattól kezdve nem a nő halk, de határozott szavaiban, nem is hangjában, amely lassankint ellágyult és nem is kérlelhetetlen tekintetében, hanem a lelkében érezte meg annak megmásíthatatlan akaratát, amelyen semmiféle okoskodás, semmiféle szánalom nem tudott volna változtatni ; ezért bizonytalan reménykedése, amely egyre inkább foszlott, végtére beletörődéssé puhult.

Rina szemét lesütve halkan mondta még :

— Lássa, ez az egyetlen dolog, amit értünk tehet.

— Hogy ne is létezzem . . . !

— De biztos lehet abban, hogy megbocsátottam.

Szelíden hozzátette :

— És most menjen. Félek, hogy Gigino nyugtalankodik.

Segített megkeresni sapkáját, odanyújtotta neki. A tornácon szólt még :

— Mégis örülök, hogy eljött. Most már meggyőződtem, hogy fiam apja nem . . . szívtelen. Odanyújtotta könnyedén kezét és komolyan súgta : Csak az esetben, ha meghalnék . . . Don Celso majd értesíti.

Kihúzta zsebéből a konyhakulcsot ; abban a pillanatban, amint megforgatta a kulcslyukban, megtorpant, mert szíve verése elállította lélekzetét. Keresztet vetett magára. Nyugodtan, derűs arccal lépett be. A láng nagyott lobogott a tűzhelyen és az üst erősen kavargott. Gigino a rácson át kinézett az udvarra, úgy elmélyedve, hogy nem is hallotta belépni anyját. Csak akkor hallotta, mikor már ott volt mellette. Szinte szorongva mondta neki :

— Most meg a mi macskánk keresi kicsinyét ; lászik, hogy két-ségbeesett ; nézd csak . . .

Szíve megint hevesen kezdett verni. Oly vágyat érzett, hogy kis fiát szívéhez szorítsa, de erőt vett magán, gyengéden, hosszan meg-simogatta dús fürtös haját, némán.

— Ki volt itt — kérdezte Gigino.

— Don Celso.

— De másnak a hangját is hallottam.

— Igen, egy milánói úr akarta nyárra kibérelni házunkat.

És közben azt gondolta magában : Istenem, segítsd meg őt és vigasztald meg azt a szegény asszonyt is, teljesítsd kívánságát. Áldd meg Uram, őt is gyermekkel, hogy ne jusson eszébe többé elrabolni az én cicámat.»

Fordította : Márffy Oszkár.

CSAK JÁTSZOM, JÁTSZOM.

*Erős, nagy életakarásom
versekbe ásom.*

*A rím-veret csak csin, keret,
a szó-zománcok csak csengő láncok,
nem a mivoltom,
nem az én másom,
csak játszom, játszom,
s rímekbe fojtom
erős, nagy életakarásom.*

*De életfámon hámló háncs a szó,
a percre pergő, vedlő, változó.*

*A gondolat mögötte vékony kéreg,
és átütik a szenvedélyek.
Itt-ott kicseppen rajt' a vér, a méreg.
A rés megint csak összeforr,
nyomán a seb sok görcsös, görbe sor,
azért ráncos, redős a kéreg.*

*Ne legyen senki gáncsoló,
ha percre hámló háncs a szó,
vagy vérzik s pontot kap —
a gondolat.*

Réz Gyula.

PÁZMÁNY, A HÁROMSZÁZÉVES „HALOTT” S A MINDIG ÉLŐ.

Irta: *Koppány István.*

MÁRCIUS 19-én volt 300 esztendeje, hogy a magyar bíboros Cicero, a magyar Bellarmin meghalt Pozsonyban. «Pázmány Péterrel új típus jelenik meg — újkori történetünkben — írja Szegfű Gyula —, a lelki emberé — az akarat hőséé! — aki összes tehetségeit évtizedek megszakítatlan munkájával a magyarság lelki képe kialakítására használja fel . . . ő országos hatalom birtokában országgraszoló eszközöket használ fel nem világi hatalom kialakítására, nem a politika mozgatására, hanem a lelkiek kiképzésére, lelki tények teremtésére . . . a magyar lélek katolikus szellemű kiművelésére . . . a politika az ő lelki céljai mellett mindenkor az ancilla szerepét játszotta . . . a primástust nála mindig a vallás tartja meg» . . . Aminthogy mindig és mindenben elsősorban pap és szerzetes volt . . .

Az isteni Gondviselés küldötte őt olyan időkben, amikor bizony sűrűn terpeszkedtek hazánk egén a nehéz és viharos sötét fellegek.

De neki, az egyszerű jezsuitának (1614-ben a még szigorúbb karthauzi-rendbe akart átlépni) is támadtak irigyei, amikor Forgách Ferenc tervszerűen készítette elő útját a főpapi méltóságra s halála után a primási székre. Névtelen, koholt levelek mentek ellene Rómába s V. Pál pápa el is rendelte a legszigorúbb vizsgálatot. Mikor azonban «minden oldalról magasztaló jelentések érkeztek Pázmány élete és erkölcei felől s a vizsgálat eredménye az volt, hogy a levelek koholtak és a vád alaptalan» s a bécsi apostoli nuncius: De Marra Placidus még azt is hozzátette jelentéséhez, hogy «a primási szék elfoglalására hivatottság tekintetében Pázmánnyal egy magyar főpap sem állja ki a versenyt»: — 1615 október 16-án meghalván Forgách érsekprimás, — az 1616. szeptember 28-án kelt királyi kinevezést a pápa már ez év november 28-án meg is erősítette és VIII. Orbán 1629-ben az Anyaszentegyház bíborával is felővezte Pázmányt.

Pázmány a katolikus restauráció vezére s legkiválóbb képviselője volt hazánkban, ez azonban nem akadályozta meg annak meglátásában, hogy az illetéktelen német befolyáson túl is: hazánk és hitünk legnagyobb ellensége: a török, amely ellen «csak az egységes szellemű és lelkű magyarság veheti fel siker reményében a küzdelmet . . . Ez a felfogás magyarázza meg és teszi érthetővé céltudatos térítő munkáját, mely a reformáció ellen irányult ugyan, tulajdonképpen azonban «a nemzeti egység» gelyreállítását is szolgálta egy nagy cél: a törökkel való végleges leszámolás érdekében . . . Nem szorul bizonyításra, hogy hazánkban a töröktől való megszabadításának munkájából Pázmány céltudatosan és alaposan vette ki részét!

A történelmi meglátásban zseni, — a cél érdekében való munkálkodásban pedig a munka, az önfeláldozás, de egyben a tántorithatatlan, törhetetlen akarat hőse volt Pázmány, aki a célra függesztett szemekkel, testi-lelki, anyagi és szellemi erőinek teljes megfeszítésével és kimerítésével haladt a bölcsen felismert helyes úton. «Évtizedeken át ugyanazt a politikai irányt követni, sem jobbra, sem balra nem nézve, ritkaság abban az államraison vezette világ-

ban, amikor, ha nem is a nagy állandó célokat, de az ahhoz vezető kisebbeket és az eszközöket mindenki a napi kilátások szerint váltogatta».

Az egyetemes magyar érdekek védelmében bátran szembeállt a királlyal, aminthogy erőteljesen védte meg álláspontját a pápával szemben is, hogy megnyerje a török-ellenes szövetségnek — és II. Ferdinándnak tetemes pénzsegélyt eszközöljön ki — főleg Franciaország, Gusztáv Adolf svéd király és Bethlen Gábor elleni harcaihoz.

Izig-vérig magyar nemes ember, — a szónak legnemesebb értelmében vett — magyar úr volt «s mi sem hozta ki sodrából annyira, mint a Bocskay-pártiak ama követelése, hogy a jezsuitákat, magyarelleses voltuk miatt távolítsák el az országból. Ilyenkor a magyar nemes úr büszkeségével hivatkozott származására, aminthogy a Jézustársaság magyar tagjai ekkor valóban, szinte kivétel nélkül, előkelő nemes családok sarjai voltak.

Pázmány irodalmi «munkái számban majdnem eléri az előtte megjelent katolikus művek összes számát», de nem részletezzük most itt irodalmi érdemeit (Kalauz, Prédikációi, Imakönyve, Kempis-fordítása stb.), melyekkel tulajdonképpen a magyar próza stílusának megteremtőjévé és egy új nemzeti irodalomnak megalapozójává vált. Kifejezésében egyszerű, előadásában közvetlen, stílusára jellemző az a levél, amelyet öregségében írt a nagy-szombati bírónak: «Magunk akartunk kegyelmeddel szólni ma reggel, de sok dolgaink között elfeledkeztünk. Az este későn, úgymint kilenc óra után, nagy zörgéssel, kiáltással farsangoltak ott a mi utcánkon valakik. Ilyen közönséges csapások között, úgy teczik, nem illenek efféle farsangolás... Azért kegyelmedet atyai szeretettel intjük, hogy az böcsületes tanáccsal egybegyűlvén, tegyen oly rendelést, mellyel az Isten engeszteltessék, mert ha Isten nem könyörül rajtunk (minthogy nem is könyörül, ha ő szent felségét boszontjuk), félő, hogy az öröm siralomra fordul». (Hóman—Szekfű V. 286.) Magyarságának jellemzésére (nem bizonyítására, mert erre szükség nincsen!) egy-két kiváló adatot mégis megemlítünk.

Pázmány — mai terminológiával — Habsburg-párti volt, mert szilárd meggyőződésként élt lelkében, hogy a magyar kereszténység a pogány török ellen a Habsburg-házban remélheti legerősebb védelmét. II. Ferdinándnak az 1618-i magyar királyválasztó országgyűlésen való megválasztása nem kis részben Pázmány érdeme volt, még sem mulasztott el Pázmány egyetlen alkalmat sem, hogy szavát hathatósan fel ne emelje a terhes és felesleges katonai beszállások, a magyar ügyekbe való illetéktelen német beavatkozás ellen és hogy ne harcoljon Erdélynek az akkori körülmények között annyira fontos különállásáért, hiszen ebben — páratlan politikai éleslátással! — Magyarország alkotmányának és tekintélyének egyik legelső biztosítékát látta! Ezért támogatta — többek között — Rákóczi Györgyöt is az 1630-i fejedelemválasztás alkalmával és egész fejedelemsége alatt, bár tudta róla, hogy buzgó kálvinista.

Több-kevesebb eredménnyel, de szívósan és okosan harcolt a Szent-széknél a magyar szenteknek a Római Missaléba és Breviáriumba való felvételért, — a Szentszéknél külön magyar követség megszervezéséért, a bíbornoki testületből kijelölendő külön magyar protektorért, a török által megszállott területeken való pasztorációért, az erdélyi püspökségért, a magyar király apostoli címéért stb.

A papnevelést bizony nagyon szomorú helyzetben találta Pázmány, az érsekprimás, — az esztergomi egyházmegyében alig talált száz plébánost! —

ezért nemcsak Nagyszombatban létesített papneveldét, de 115.000 forint alapítványi összeggel — a különböző egyházmegyék kiváló teológusai számára — megalapította 1623-ban Bécsben a ma is híres és kitűnő Pázmáneumot.

Anyagi és erkölcsi erejével támogatta a római német-magyar kollégium ügyét is. Nemcsak, hogy szívósan küzdött — sajnos, sikertelenül — egy külön magyar intézet felállításáért, de emellett éberén őrködött, hogy a magyar növendékek részére fenntartott helyeket mind betöltsék (1634-ben pl. még egy létszámfeletti növendéket is küldött, akiért külön fizetett 100 aranyat). Később, mint az intézet egyik bíbornok-protectora, még többet tehetett és tett az intézetért. Hogy mennyire becsülte Pázmány az intézet munkáját, mi sem bizonyítja jobban, minthogy a kollégium volt növendékei közül «szemelte ki helynökeit és kanonokjait és tizennyolc püspöki kinevezés alkalmával irányozta rájuk a király figyelmét». Közvetlen elődje: Forgách Ferenc s utódai: Lósy, Lippay és Szelephényi is — többek között — a római teológiáról kerültek ki.

«Fáradásai következtében csakhamar képzett, Rómában, Bécsben, Nagyszombatban tanult egyházi férfiak állanak rendelkezésére, akiknek egyházi disciplinájára az érsek szinte vasszigorral ügyel fel, de templomokról, templomi felszerelésekről, szertartáskönyvekről, javadalmakról is gondoskodik számukra.» Így érte el Pázmány, hogy nemcsak a katolikus restaurációhoz nevelt magának kiváló munkásokat, hanem számban, fegyelemben és műveltségben nagyban emelte a papság színvonalát s azt organikusan, alulról fölfelé valósággal újjászervezte...

Életének legjelemezőbb momentuma talán az a szereplés volt, amelyet mint II. Ferdinándnak rendkívüli követe fejtett ki.

«1632 február 14-én indult el Pozsonyból. Kísérete negyvennyolc személyből állott... Saját lovain tette meg az egész utat... március 13-án érkezett Ferrarába. Így tehát 28 napot vett igénybe az út, melyet ma gőzerővel 24 óra alatt teszünk meg.»

«Március 20-án Lorettóban a Szent Szűz kegyhelyét kereste fel és egy hét multával az örök város kapui alatt állott. Bevonulásakor az utcákat nagy néptömeg lepte el, mely — egykorú lapok tudósításai szerint — a magyar lovasok délceg tartásában és diszes ruházatában nagy gyönyörűséget talált...»

Római követsége — sajnos! — nem hozhatta meg a kívánt eredményt. Május 13-án még egy sikertelen kísérletet tett a Castel-Gandolfóban üdülő pápánál és másnap «Frascatiban, a Cicero emléke által elhíresült Tusculum örök szépségeiben gyönyörködött», majd meg sem várva a pápa által hirdetett consistoriumot, (melyen őt is ünnepélyesen iktatták volna be a bíbornoki testületbe), még egy-két látogatást tett, csomagolt és május 31-én végleg elhagyta az örökvárost...

* * *

A bécsi Pázmáneum megalapításakor a pápa, VIII. Orbán — többek között — a következőket írta Pázmánynak: «A vallásnak erősséget, a vallástalanságnak romlást készítettel... Vallásos bőkezűséged követendő példát nyújt... a bécsi intézet ugyanis... maradandó emléke a papi bőkezűségnek...» De Pázmány nem elégedett meg ezzel és más kiváló alkotásaival, két évvel halála előtt — a szó legigazibb értelmében — a koronát tette fel alkotásaira, amikor «1635 tavaszán — százezer forinttal! — a nagyszom-

bati egyetemet megalapította, számára a «pápai akadémia» címét és a többi egyetemek birtokában levő kiváltságok megadását kérte. Azonban az intézetet, mely a jogi és orvosi karokat nélkülözte, Rómában egyetemnek el nem ismerték» . . .

Hogy pénzt és anyagiakat Pázmány az ő nagy lelki céljainak engedelmes rabszolgáivá tudta tenni: azt e teljességre nem törekvő tanulmány is eléggé kimutatja, de mi sem bizonyítja jobban, mint «hogy római követsége alatt (melynek költségeit — nagyobb részben — szintén maga fedezte) a pápától saját egyházmegyéjének megcsonkítását kéri, szerinte négy új püspökség volna kivágandó abból, köztük a szepesi, mindegyik megfelelő anyagi dotációval» . . .

Ha ma élne: éppen annyi önfeláldozással, bölcsességgel, szellemi és anyagi energiáinak teljével küzdene a keresztény magyar lélek megújulásáért, az egységes keresztény közszellem megteremtéséért: az ország romlása ellen, mint akkor küzdött «a magyar lélek katolikus szellemű kiművelésén» keresztül az első és legnagyobb ellenség: a török ellen! És az «örök magyar cél, az ország területének visszahódtása» érdekében! . . .

«Pázmány Péternél senki sem érezte jobban, hogy a rangnak és méltóságnak nemcsak jogai, hanem kötelességei is vannak. Fáradhatatlan volt, mikor az egyház s a magyarság érdekeiről volt szó, s áldozatkészsége nem ismert határt, ha a magyar tudomány és művelődés támogatására volt szükség. Nagysága előtt ellenfelei is meghajoltak; még a protestánsok is (pedig a cuius regio: illius religio korában egymaga mintegy harminc főúri családot térített meg!) Bethlennel együtt emlegették, mint a kor egyik legnagyobb magyarját!»

FELHÓK.

*Tiszta türkiszkö az ég,
Erdők szeme lila-kék,
S mintha szívünk zengene,
Sír, eseng a lombzene.*

*Ott a szagos bolt alatt
Holt madárként hullt szavad:
— Meddig cseng e csókHzene?
Boldogságunk örök-e?*

*Felnézek, még kékkel ég,
Lenvétésként leng az ég,
S ajkad alig csókolom,
Árnyék húz a dombokon.*

LEPKE UTJA.

*Olvaadt arany a tó,
Felette kék virágzene,
— Kedvesem, alkonyodik,
Indulni kellene!*

*Pillangó száll felénk,
Harmat-ujjacskád rámutat:
— Ez sem száll át, — nézd szívem,
Nem, kétszer egy utat.*

*Olyan szerelmes a ma,
Nóta, csók, cseresznyevirág, —
Ó, mondd, jövünk-e még mi
Egyszer ez úton át?*

DÓCZY JENŐ.

(1881—1937.)

Irta: Földessy Gyula.

MIKOR egy-két órával Dóczy Jenő elhúnyta után egynéhányan összegyűltünk a lakásán, hogy minden közelebbi rokon híján rendezzük szegény barátunk végső földi ügyeit, — meglepően szép és gondos rendet találtunk irományai, okmányai és mindennemű fontosabb tárgyai között. Derék házvezetőnője mindent azonnal elő tudott adni: születési és hivatali és egyéb igazolványait, utolsó számláit, különösebb becsben tartott családi és saját ereklyéit, egy-két szeretettel őrzött fényképét, amikről szóbeli rendelkezéseit is megtudtuk, bepakolt levélsomókat, amiket meghagyása szerint el kell égetni s végrendelete is pontosan ott volt azon a helyen, ahova azt még 1932-ben, a tanualáírások után elrejtette előttünk. Semmi tennivalónkban sem volt fennakadás, Dóczy pedáns előrelátása mindent számon tartott. Szinte látni vélem szeretettel mókázó mosolyát, amely dicséretet vároan adta tudtunkra: no, úgy-e rendes ember vagyok, nincs sok bajotok velem. Nem is annyira maga a példás rend lepett meg, mint inkább ez a nyilvánvaló előkészület minden földi dolgok itthagására. Szegény Dóczy, mint a legtöbb tehetséges, értékeket hordozgató ember, nagyon félt a haláltól; nem egyszer magára is mosolyította az embert az ő mindenféle testi szimptomákkal vagy járványos betegségekkel törődő ijedelmével s íme, hogy földi éveit betelni érezte, bölcsen és nyugodtan nézett szembe életünk utolsó mentorával, mint a bátor katona, aki, ha eljött az ideje, a halált is úgy veszi, mint ahogy az élet örömeit vállalta.

A Dóczy halála után előadogatott őrzött holmik közül különösen egyet tartogattam sokáig a kezemben. Egy régi, a mai szokványosaktól eltérően ünneppélyes csinnal és izléssel kiállított 55 év előtti gyászjelentést, amelyben Dóczy Imre, nagykőrösi ref. gimnáziumi tanár, egyéves kis fiával, Jenővel, gyászolja a 23 éves korában meghalt feleséget és anyát, Pap Rózát. Ahogy felvettem a szememet a hosszan nézegetett gyászjelentésről, éppen beleütődött a pilantásom a Dóczy Jenő édesanyjának a szemközti falrészben függő művészi kéztől festett életnagyságú mellképére, amely azelőtt is mindig beszédesen nézett rám. A nagygyá lett kis fiára, Jenőre, rendkívül hasonlító jóságosan szép fiatal édesanya kedves élethű mosolya mintha most még kedvesebb, még elevenebb, még mosolyosabb lett volna s azt sugározta volna felém: megtért az én kisfiam hozzám. Aztán felém gomolygott hirtelenül minden, ami sok-sok év óta, sűrű találkozásaink közben, élményesen gyűlt össze bennem szegény Jenő barátom életéből: az ő betegségekben-bajokban kifogyhatatlan esztendői, az ő sok szomorú küszködése veleszületett neuraszténiájával, álmatlan éjszakáktól megromlott nehéz nappalai, szeretetre, gyöngédségre vágyó lelkének keserőségei és csalódásai, örökös gáncsvetései az ő könyörtelen irigy sorsának, amely életének nyugalmasabb heteibe a kisebb-nagyobb balesetek egész sorozatával csapott bele. És a másik oldalon — szellemének diadala mindezekben a földi nyomorúságokon: leverhetetlen erővel győzött szakadatlan önképzése és írói munkássága, amellyel éles betűkkel véste be nevét a magyar irodalomba. Akitől egyébként egész testi-lelki alkatában annyira

különbözött, édesapjától, a kötelességteljesítés klasszikus veretű bajnokától tanulta, hogy az élet: hivatás és feladat, amelyet be kell tölteni és el kell végezni. S ő, akit tanár-édesapja a gimnáziumban tanítványai között minden más apa fiánál szigorúbban bírált el, hű követője volt édesapjának. Jellemző adat az apa és fiú egymáshoz való viszonyára, hogy Dóczy Jenő apjától kapott nem jelentéktelen örökségéhez egyáltalában nem nyúlt hozzá, hanem végrendeletében a nagykőrösi, debreceni és sárospataki református gimnáziumoknak, illetve kollégiumoknak adományozta azt, azzal az utasítással, hogy ez a hagyatéka az édesapjától még életében tett nagykőrösi, debreceni és sárospataki alapítványokhoz csatoltassék s ezek a kiegészített alapítványok az édesapja nevét viseljék. Amikor egyszer arra kértem, kímélje jobban az egészségét és ne vállaljon annyit mindent magára, hiszen atyai örökségéből kényelmesebb életre is telnék, — Dóczy Jenő a leghatározottabban kijelentette, hogy az a vagyon azoké az ősi református iskoláké lesz, amelyek apjának mind között a legkedvesebbek voltak.

* * *

Dóczy Jenő egyik legméltóbb vallója és folytatója annak az esztétikai-kritikai hagyománynak, amelynek fundamentumát Kazinczy és Kölcsény rakták le s amelyen Arany és Gyulai felépítették a maguk gazdagabb ágazatú és kidolgozottabb kritikai rendszerét. Dóczy neveltetése, művelődése és vérmérsékleténél fogva konzervatív szellem, de konzervativizmusát — amelynek a régi eszmények mellett a változásban, fejlődésben, haladásban is hite volt — kényes igazságszeretet, felelősségre szoktatott lelkiismeret irányítja. Tudós, törekvéseit alaposság és széles látókör jellemzi; felvetett problémáit igyekszik minden oldalról megvilágítani, témáit mindig egész terjedelmükben öleli fel s a megoldásnak sohasem könnyebb végét fogja és hálásabb formáit keresi, hanem a teljes elintézést.

Már első munkája: a *Tehetség és iskola* (Budapest, 1910, 153 l.) meglepi az olvasót tudományos felkészültségével és elmélyedő elmélkedéseivel. Az egész könyv kiterjedt tájékozottságra és különösen fejlett kritikai érzékre vall. Dóczy tudja, milyen forrásokból kell merítenie s bár elsősorban a német pedagógiai irodalomra támaszkodik, a legkiválóbb francia és angol filozófusok és pedagógusok írásairól is jó áttekintése van. E mű részleteire nem térek ki, csak azt említem meg belőle, hogy Dóczy az «individualizmus» híve, mert véleménye szerint csak ez biztosíthatja az egyéniség tehetségének szabad kifejtésével a társadalom, a népek és az emberiség előmenetelét és boldogulását. Furcsán hat ránk ma ez a lelkes munka a maga bő svádájú tradíciós alapokra fektetett liberalizmusával. «A XX. század a tömegek terjedő felvilágosultsága, egyéni öntudatra ébredése folytán nem válhat többé sem az állami, sem a társadalmi omnipotencia századává», — így vélekedik az ifjú szerző, aki szerint «egyén és társadalom egyaránt megsínyli, ha Michel-Angelo egész életén széklábat csinál». A prófétálásnál sokkal fontosabb ránk nézve, hogy ebben a nagy odaadással megírt műben egész emberrel találkozunk, aki a belénevelődött ideológián, koreszméken s tanári katedrákon hallottakon túl a maga szemével is igyekszik látni, határozott meggyőződés-formálásra törekszik és olvasóját is meg tudja győzni tudós szándékának őszinteségéről. Egyébként lényegben a későbbi Dóczy is benne van ebben az első opuszában. Dóczy politikai ideálja évek múltán is az maradt, amit e műve bevezetésében vall: «növekvő állami szabályozás, növekvő politikai szabadsággal». (E szavakat

egy tanárától idézi ugyan Dóczy, tekintélyi érvül, de a maga azonos szellemű fejtegetései erősítésére.)

Dóczy első, nagyobb feltűnést keltő írása a *Nyugat* 1917 május 1. számában jelent meg *Arany kritikai iránya* címen (ez az értekezés a Dóczy jegyzete szerint egy részlete *Irodalomkritikánk főirányai* c. nagyobb művének). Az irodalmi körökben addig alig ismert író egyszerre az irodalmi társaság közepébe kerül. Alapos tárgyismerete s egyéb írói jelességei különösebb figyelmet keltenek a *Nyugat* vezető íróiban s maga Ady is meleg barátsággal vonja magához. Kritikusaink között, a régiebbeket is ideszámítva (a legnagyobbakra gondolok), senki sincs, aki olyan tökéletes ismerője lett volna a magyar kritika történetének, mint Dóczy Jenő. Kazinczy, Kölchey, Arany, Gyulai írásait olyan behatóan tanulmányozta, hogy róluk írva, őket jellemezve, mindig kezénél van az éppen legmegfelelőbb idézet vagy részlet egyik vagy másik munkájukból. S milyen kitűnően tudott írni ez az új kritikus. Világos elgondolás és világos kifejezés, melynek magyarsága is gyökeres, izes és dús; finom észrevételek, a szeget fejen ütő hasonlatok, színes fantáziából kiugró metaforák, a mondanivalók arányos és ökonomikus megszerkesztése, megtámadhatatlan argumentálás tüntették ki már ezt az első kritikusi írását is Dóczynak. A *Nyugat* körének éreznie kellett, hogy az akkor még tartó világnézeti és esztétikai harcokban és az Ady körüli csetepatékban nem közönséges műveltségű és elmeerejű kritikussal lettek gazdagabbak. Dóczy ebben az Aranyról szóló tanulmányában rámutat Arany legnagyobb fontosságú esztétikai sark-tételére s idézi Arany éles világitású mondását: «A katoná úgy szolgálja legjobban hazáját, ha megfelel a katonai célnak s a költő, ha a költői célt semminek alá nem rendeli». Sorra szedve Arany elvi érdekű kijelentéseit, megállapítja, hogy a «költészetnek egyedüli célja a szép, mert különben megszűnt költészet lenni és nem sorolható a nemzeti értékek közé». Ez az argumentálás nemcsak szellemes volt, hanem egyben fénytvető az akkori heves, irodalmi disputákra is. Az Ady-ellenségek, főképp Rákosi Jenő és Beöthy Zsolt és köre, a «nemzetietlenség, «hazafiatlanság» vádját csapdosták Adyhoz s a vele egy táborban levőkhöz. Dóczy pedig az Arany feltétlen tekintélyének átüthetetlen paizsától védedten felelt a támadásokra, azt hangoztatva, hogy Adynál s a *Nyugat* költőinél és szépiroinál, éppúgy mint minden más poétánál, értékük megállapításában a *kifejezés szépsége* az, ami tekintetbe veendő. Rákosi és Beöthyékkel szemben Ignotuséknak is meg volt már ilyen vagy olyan formában ez az argumentációjuk, de amikor Dóczy Arany esztétikai tanítását rendszeres, bőséges fejtegetésben és kitűnő érvelési taktikával mutatta be, irodalomtörténeti jelentőségű fordulóig vitte az Ady-vitát.

Ma már valamennyire is jóáratosságú olvasónak éreznie kell, hogy Dóczynak *Arany kritikai irányá*-ról szóló cikke akkoriban jelen-aktualitású írás volt s az még inkább kinyilvánosodhatik mindenki előtt, hogy egy világnézetében és magyarságában konzervatív érzületű ironák Ady mellé állása egyelőre, legalább is az esztétikai sikon, elvi döntést jelentett. Dóczy további kritikai írásai még inkább beletorkoltak a kor legizgatóbb problémájába, az Ady-kérdésbe. (A «legizgatóbb probléma» itt nem frázis, mert a magyarság egész problémája benne-dörömbölt az Ady-problémában, amit akkor még Dóczy is legfeljebb csak ösztönösen érezhetett.) Az 1818-ban megjelent második nagyobb, egész könyv-terjedelmű tanulmánya *Irodalmunk és a nemzeti szempontú kritika* már igazában egyenesen Ady kedvéért íródott cikk. Tömör, de egész és teljes összefoglalás ez a magyar kritika irányeszméiről

Kazinczy—Kölcseytől egész az Ady-ki-nembíró Beöthyig. Dóczy kritikai írásai között, elvi jelentőségre, ez a legsúlyosabb. Nagy filozófiai iskolázottságra és fegyelmezettségre valló kiváló alkotás ez, mely a fogalmak és a terminológia logikai meghatározásai után lát csak hozzá tárgya fejtegetéséhez. Megállapítja, hogy a «nemzet» és «nemzeti» *politikai* fogalmak; hogy a faj és a nemzet fogalmai nem fedik egymást, viszont hogy íróink, kritikussaink, még maga Gyulai is «összezagyválják» e kettőt. Tisztázza, hogy a nemzeti szempontú kritika az irodalmat a nemzeti érdek szempontjából vizsgálja s a művészet érdekét alárendeli vagy legalább is mellérendeli a közösség érdekeinek. Irodalmunkban hol a művészeti, hol a nemzeti szempont kerekedik felül. Kazinczy, Kölcsey, ha anakronisztikusan is hangzik, a l'art pour l'art hívei. Vörösmarty, Bajza, Eötvös a «nemzeti», a «teleológikus», Petőfi a «demokrata» szempont képviselői. Arany és Gyulaival, az esztétikai szempont elvi képviselőivel szemben Beöthy Zsolttal a nemzeti irányú irodalomkritika «másodvirágzása» kezdődik. Beöthy szerint «nincs nemzet, melynek irodalma oly egyenes, benső és szoros viszonyban állana politikai életével, mint a magyaré». Dóczy felveti a kérdést, hogyan lehet az, hogy Beöthyék Adyt, akinek lírája a legkifejezettebben nemzeti karakterű, nem akarták, nem tudták elismerni. Felelete: mert «az élet és az irodalom jelenségeit a konzervatív módra felfogott nemzeti érdek alapján értékelik» s így ez «logikai szükségességgel azt eredményezi, hogy értékelésük pártpolitikai». Leleplezi azt a képtelen ellentmondást, hogy míg Beöthyék «kézséggel, sőt lelkesülten ismerik el az elmúlt korszakok nyugtalan izgatónak jelentőségét s váteszeknek tartják a mult közállapotait korholó, lázító költőket, — ugyanakkor... mint konzervatív politikusok állanak a jelennel szemben». Majd valamivel tovább: «... nem lesz-e megbízhatatlan az esztétikai tárgyról kapott benyomásom s szükségképen ítéletem is, ha egy lezárult fényes korszak ideológiáját és formakincsét teszem meg irodalmi mértéknek, ha azt kívánom, hogy a mai költő úgy érezzen, mint a tegnapi, azt mondja és úgy próbálja mondani, mint a tegnapi?» — Dóczy álláspontját a vitatott kérdésben a következő két mondatja fejezi ki: «Az igazi esztétának nem vértelen az akadémizmus, nem ocsmányság a naturalizmus és nem nyavalygós a dekadens. És: «Művészetkritikusnak sohasem volna szabad azt kutatni: idegen-e az író ész- és szívjárása az övétől».

1919-ben teszi közzé Dóczy *Ady művészetéről* szóló tanulmányát a *Nyugat* Ady-számában. Kérdezi: mennyi artisztikum van Ady költészetében. A hagyomány textusaira építő tudós megint a «degnagyobb magyar kritikushoz», Aranyhoz folyamodik útbaigazításért s a következő szavakat idézi tőle: «Valamely költeménynél nem azt vizsgálom, minő érzelmei lehettek írójának, hanem azt, miképpen bírta azokat kifejezni» s ez alapon kijelenti, hogy senki sincs irodalmunkban, kinek a szó, a költészet... anyaga, jobban hatalmában lett volna, mint Adynak. S hogy Dóczy, a kritikus, mennyire ért a kifejezés művészetéhez, íme, egy Ady-jellemzése: «Az ő szavai valósággal érzéseink elé állítják a látható s láthatatlan világot; megjelenítik, materializálják a szóval alig kifejezhetőnek látszót: a gondolatok leghalványabb tónusait, az érzések halk rendzüléseit, mik ott vibrálnak a gondolatok alján, a hangulatok futó felhőit, az akaratnak pillanatnyi moccnásait, az idegélet finom hálózatának legkisebb megreszketését, mikor a pókháló valami kívülről vagy belülről ható érzet megérinti». Nagyon tanulságos, ahogy Ady és Arany nyelvét egybe hasonlítja egymással és garmadával idéz

Aranyból olyan szavakat és szólásokat, amik valósággal egy-testvérek az Ady-szemléletekkel (pl. halálköd, ködpaplan, hirtírág, árnyékos bánat, kaján kilincs, álmos ijedtség stb., stb.).

Nagyobb terjedelmű írása még Dóczynak a *Gyulai Pál kritikai elvei* 1922-ből. Ebben Gyulai esztétikai elveit állítja össze jól áttekinthető világos felsorolásban, feltüntetve Gyulai korszakalkotó kritikai jelentőségét; de nem hallgatva el Gyulai esztétikai elveinek tisztaságát veszélyeztető etikai és politikai elfogultságait és túljózságságával járó emberi és kritikusai egyoldalúságát.

Dóczy esztétikai-kritikai világnézetének legfőbb tételeit ezekben a nagyobb tanulmányokban foglalta össze. Kritikus kortársai között senki sincs, aki annyira a kritikus lett volna mint ő. Nem akarok a mindig igazságtalan és méltánytalan és kényes összehasonlításokba bocsátkozni és magam is kimondom, hogy mai kritikusaink között nem egynek jóval nagyobb volt az irodalmi hatása az övénel, de tudományos monumentalitásában, rendszerességben, elviségben, tárgyilagosságban a maiak között Dóczy a legelső. Hogy általában milyen kitűnő érzéke volt neki a tudományos munkához, annak ékes bizonyága — az a nagyszerű terjedelmes bibliografiai kötet — *A Magyar Gazdasági Irodalom első századainak könyvészetéről* (*Bibliographia Oeconomica Hungariae, tomus primus, 1505—1805*), amelyet ő, mint a Mezőgazdasági Múzeum könyvtárának megbízott vezetője az ő két kiváló munkatársával, dr. Wellmann Imrével és dr. Bakács Istvánnal együtt szerkesztett. E könyv szerkesztési és megformálási terve az ő alkotó munkája, éppúgy a gazdasági szerzők életrajzi és működési adatainak gondos és művelődéstörténeti érdekességű összeállítása és e nagy opusz szelleméről, beosztásáról, elvi szempontjairól tájékoztató pompás előszó. A külföldi szakirodalom kitüntető elismeréssel fogadta ezt a magas tudományos színvonalú bibliografiai művet és a szakintézetek a következő kötetek megjelenése után is élénken érdeklődtek. Dóczy maga is büszke volt és joggal volt büszke erre a nagy szeretettel és lélekbuzgósággal végzett tudományos alkotására.

Mikor a 20-as évek közepe táján az *Ady-Múzeum*-ot szerkesztettük, akkor is nem egyszer volt alkalmam és módom meggyőződni Dóczy ösztönösen biztos tudományos érzékéről. Vállalkozásunk az «Ady-barátok» részvétele miatt nem sikerült úgy, ahogy kellett és illett volna, de ha a megjelent két kötetnek van irodalomtörténeti értéke, ez legnagyobb részben az ő érdeme.

Dóczy a 20-as évek kezdetétől ereje fogytáig nem tette le a tollat. A *Nyugat*-on kívül munkatársa volt az *Új Magyar Szemlé*-nek, a *Napkelet*-nek, a *Proletárs Szemlé*-nek, a *Magyarság*-nak, majd az *Új Magyarság*-nak s e két utóbbi napilapnak állandó belmunkatársa és kritikai rovatvezetője is volt. Jó sok százra menő kisebb cikkei hű képet adnak az egész magyar kulturális életről: a szorosán vett irodalmi kritikákon s irodalmi és szépirodalmi problémákon kívül hozzászól filozófiai, lélektani, pedagógiai, néprajzi szociológiai könyvekhez és kérdésekhez s egy ideig, a *Magyarság* képviselőiben színi kritikusként is működik. Dóczy e kisebb írásokban is mint az irodalmi mű érdemét néző pártatlan kritikus, elvi ítélkezésszerű esztétikus, biztos dialektikájú polemikus, mint az izlés szigorú őre s erősen nacionalista politikus lép elénk. Találunk tárcái között hangulatos visszaemlékezéseket, lírikus hangú beszámolókat üdülő- és nyaralóhelyekről, aktuális megemlékezéseket az ő kedves költőiről, Csokonairól, Berzsenyiről s olykor rábuk-

kanunk egy-egy finom tollal írt melegézésről és gazdag és mozgalmas lelki-életéről tanuskodó tárcanovellára is.

Többször hallottuk Dóczy Jenőt a *Rádió*-ban, amelynek közművelődési sorozatát Hóman megbízásából ő tervezte és szerkesztette Jeszenszky Sándor min. tanácsossal együtt. Itt olvasta fel egypár újabb Arany-történetét s egy Ady nemzeti költészetéről szóló kis tanulmányát.

Dóczy legértékesebb írásai a *Nyugat* mellett a *Napkelet*-ben jelentek meg. A *Napkelet* hozta az *Arany neuraszténiájá-t*, amelyben Dóczy Arany gyakori levertségének, munkabírása elernyedésének okát veleszületett idegességével, jellemalkatával magyarázza. A neuraszténia — a Jendrassikra hivatkozó Dóczy szerint — valójában a lelki érzékenység magasabb foka. Művészeknél nem ritka ez az idegállapot, amely az aktivitás periódusában az alkotásnak hatalmas ösztönzője. Arany életrajzi adataira, verseire, leveleire alapozott bizonyosságaival sikerül Dóczynak meggyőznie az olvasóját feltevése helyességéről. Akik Dóczyt közelebről ismerték, könnyen rájöhetnek, hogy ő ebben a tanulmányában részben a maga neuraszténiájára keresett gyógyító és megnyugtató orvosságot.

Dóczy maradandó becsű alkotásai az ő Aranyról írt «életkép»-ei. Ezek legnagyobbbrészt szintén a *Napkelet*-ben jöttek ki (1926, 1929, 1936). Az elsze ezeknek az írásoknak (*Egy nap Arany J. életéből*) még 1922-ben került a közönség elé az *Athenaeum Modern Könyvtár*-ában s ezután élete végéig ösztökélte a vágy, hogy legkedvesebb költőjének életét szépirodalmi formában dolgozza fel. Dóczy szeretetét Aranyhoz nemcsak az a nagy gyönyörűség teszi érthetővé, amelyet benne Arany szüntelen olvasása idézett elő, hanem az ő sorsos és állandó kapcsolata Arany két nagy életstációjával, Nagykőrössel és Debrecennel. Dóczy anyai rokonsága, apai-anyai ismeretségei sűrűn vonzották őt szülővárosába, ahol már gyermekül sok mindenféle hagyományos történetet hallhatott Aranyról s a középiskolát ő is a debreceni kollégiumban végezte, mint Arany s azután is sokszor eljárt Debrecenbe, ahol édesapja, mint a tiszántúli református iskolák felügyelője, élete végéig élt. Dóczy életképeiben Arany életének több szakaszát jeleníti meg: bemutatja a szalontai kisiskolás gyereket, a debreceni diákok, a kisújszállási préceptort, a mármharosszigeti színészt, a családapát családja és Petőfi körében s a szalontaiak között, a nagykőrösi tanárt az ottani milióvel és őt meglátogató íróbarátaival s életútjának elejét és végét egy temetésén megjelent kollégiumi iskolatársa szájába adva az elbeszélést. Dóczy sok valószínűséget tud belevinni ezekbe a történetekbe. Arany és íróbarátai verseiből, írásaiból, leveleiből jeleníti vissza a multat, amelynek intim feltárásához sok más tanulmányt is végzett. A művészi illúziót az író hite, tárgya iránti odaadó szeretete adja meg és az a mesélő szenvedélyében, zamatában, ízében gyökeres magyar beszéd, amelynek egyénien megnyerő bája is van és anyyi kifejező ereje és szépsége, mint legnagyobb magyar széppróza-íróinknak.

Dóczy legnagyobb műremeke, a *Dédácsi idill* is a *Napkelet*-ben gyönyörködtette első olvasóit (1925). Ebben az öreg Kazinczy, Dóczynak Arany után legkedveltebb írója, jelenik meg előttünk. Ifjúkori ideáljánál, Gyulay grófnénál van éppen látogatóban és beleszeret ennek menyasszonylányába, a csodaszép Lolotte-ba. Dóczy páratlan stílusművészettel varázsolja elének a nagy nyelvújítót s környezetét. Brillánsan eltalált Kazinczy stílusával olyan tökéletes illúzióba viszi bele az olvasót, hogy alig lehet az egész világirodalomban ilyenmú alkotás, mely a multat ennyire élethíven tudja feltámasztani.

A kis mű nagy értékét fájdalmasan fokozza, hogy az ilyen stílustörténeti bravúr idegen nyelvre lefordíthatatlan.

Dóczy java írásaiban általában a legjobb magyar stiliszták közé tartozik. És igazi poéta volt ez a nagyműveltségű, szigorú elvű kritikus. Kevés-számú novellái között nem egy mintapéldánya van ennek a műfajnak, így pl. a *Napkelet*-ben közreadott *Narkisszosz* c. elbeszélése (1923). Az Ovidius *Metamorphosis*-aiból ismert mítoszt dolgozza fel benne a képes beszédnek olyan pazar színeivel s a költői stílusnak annyi más szépségével, mint egy sokévnnyi gyakorlottságú nagytehetségű szépiró.

* * *

Lehet-e csodálkozni azon, ha egy gazdag és mély kedélyű ember, aki igazán sohase tapasztalhatta, mi az anyai szeretet, egész életében szeretetre éhező, követelődő, nyugós gyermek marad. Ám Dóczynak ezért a saját-ságáért olyan jellemvonások kárpótoltak, amelyek kedvessé és kívántá tették vele az együttlétet. Ő nemcsak várta és követelte a szeretetet, de adta azt maga is s az ő barátai mindig és mindenképpen számíthattak rá. Egyenes, igaz ember volt, egyszerű és természetes, minden póz nélkül. És azok közé a ritka emberpéldányok közé tartozott, akik minden tettükért érzik és vállalják a felelősséget s ha emberi gyarlóságból hibáztak, készek a jóvátételre.

1936 november 8-án nála voltam. Kezembe adta egy aznapi cikkét Kosztolányiról: «Olvasd el, mit szólni hozzá?» Átfutottam hamar ezt a penitenciás hangú nekrológot, amelyben Dóczy elbeszéli, hogy valamikor nagyon becsülte és szerette Kosztolányit, de nem tudta neki aztán később megbocsátani Ady-elleni támadását, sőt meggyűlölte érte annyira, hogy halálos betegsége idején se tudott rá melegen gondolni. «Vezekel, mondotta magában, veri az Isten!» S aztán... a kezeim közt levő írásból idézem további szavait: «Most, hogy kiszenvedett... nagyon nehéz a szívem. S tudom, érzem, hogy én is bűnös vagyok. Sőt talán nagyobb bűnös. Azzal is tisztában vagyok, hogy most rajtam lesz a sor. Kegyetlenebb voltam Kosztolányival, mint ő Adyval. Itéltem s nem vettem tekintetbe, nem is akartam, az enyhítő körülményeket. Hiszen ő is csak ember volt s még hozzá költő. Itéltem, ridegen, emberfeletti mértékkel s most én fogok ítéltetni... tele vagyok nyugtalansággal: milyen lesz vajjon a büntetés? Halálos? Mert hogy az el nem maradhat, arról bizonyos vagyok. Mindegy most már: várom ítéletemet». — Mikor a cikket letettem a kezemből, Dóczy szomorú, keserű mosolygással kérdezett megint: na, mit szólni hozzá?! Én sejtettem már akkor, hogy Dóczy komoly beteg, de, bizony, nem vettem észre, hogy ő ebben a Kosztolányi-nekrológban már magát is elparentálja s azt feleltem neki, ilyen meztelenül felesleges volt a publikum elé állni. Nem éreztem ki szavaiból, hogy ő ebben az önmagát bepanaszló cikkben már nem is a közönséghez szól, hanem magával beszélget, hogy nemsokára betelő sorsa előre rávetette árnyékát a nagybeteg emberre, aki most, a halál előtt, magát vonta kegyetlenül felelősségre. — S alig mult el egy pár hét, már jöttek a nagy fájdalmak, a magasabb lázak, a klinikai vizsgálatok s a test teljes összeomlása.

Halála után tudtam meg csak igazán, mit vesztett vele a magyar irodalom és mi, barátai. S napról-napra jobban hiányzik életemben az ő meleg szeretete. Multis... bonis flebilis occidit, Nulli flebilior, quam mihi.

A BÉKETÖREKVÉS IRODALMA ANGLIÁBAN.

Irta: *Ferenczy Valér.*

NÁLUNK aránylag kevesen tudják, mily óriási irodalma van a háborús veszély és elháríthatása kérdésének külföldön, nevezetesen Angliában. Így most egyszerre négy, a háború és béke égető problémájával foglalkozó könyv is érdemel figyelmet, ismertetést. Közülük egy 1934-ből: «The Intelligent Man's Way to Prevent War», több szerzőtől, a másik három egészen friss, 1936-ból: «The Citizen Faces War», Robert és Barbara Doningtontól, «What Are You Going to Do About it?» Aldous Huxleytől és «Which Way to Peace?» Bertrand Russelltől. A sorrend, amelyben e négy könyvre ráakadtam, igaz, fordítottja e felsorolásnak; de szándékosan veszem fenti sorrendben, mert a négy mű közül a két utóbbi nemcsak szerzőjének nagy neve, de tartalmának érdekessége, jelentős volta révén is százszor inkább megérdemli a nyomatékos ismertetést, mint az előző kettő. Bertrand Russell könyve pedig kimagasló valamennyi közül. Így, ha a véletlen e kettő után hozza elénk az «intelligens ember útja a háború elkerülésére» és «a polgár szembenéz a háborúval» című könyvet, már alig bírjuk elolvasni, túlnagy kvalitásbeli ür választja el a kiváló regényíró, elbeszélő és esszéista Huxleynek és a szuverén elméjű filozófus Russellnek művétől. Ami az «út a háború elkerülésére» című kötetet illeti: hogy ennek címe az «intelligens ember»-hez fordul, ez voltaképpen ötlettrablás, cím-plágium, amennyiben G. D. H. Cole keltett néhány évvel ezelőtt feltűnést több, az aktuális világpolitikával foglalkozó könyvével, melyeknek címe ugyancsak az értelmes emberhez appellált: «The Intelligent Man's Guide in World Chaos», «The Intelligent Man's Guide of Europe To-Day»... Nyilván kiadói ötlet volt, hogy ezt az üzletileg bevált címet variálták ezúttal a béketörekvésről szóló könyvnél. Ami viszont mélyen enged bepillantanunk az angol közhangulatba, ahol minden jel szerint nagyon is széleskörű érdeklődés nyilvánul meg a béke megőrzése s a háborús veszély életkérdései iránt. A képzelt «értelmes olvasó» béketörekvéseit tápláló könyv kompiláció: fejezeteit más-más szerzők írták, Sir Normann Angell, Prof. Gilbert Murray, G. M. Lloyd, Charles Roden-Buxton, Viscount Cecil, W. Arnold Forster és Prof. Harold Laski. Rengeteg benne a tudnivaló, annyi hogy már-már gátol abban, hogy — amire pedig legnagyobb szükségünk van — világos, átfogó képet nyerjünk a világ háború-béke életproblémájáról. Ami pedig már a legelején, a kiadói előszóban döbentetet, sőt gyanút kell keltsen az intelligens olvasóban, az a bejelentés, hogy a kötetben nem lesz szó gazdasági kérdésekről. Mert az értelmes embernek tudnia kell, hogy a világgazdasági kérdéseket az általános világképből kikapcsolni hiú, meddő vállalkozás; és valóban, ezzel a téma elveszti a valóság talaját, holmi légüres térbe helyeződik; nem csoda, hogy a könyv lapjain bizonyos helyben topogást, kertelést, köntörfalazást érzünk; érezzük az angol «pacifizmusnak» és a nemzeti vagy birodalmi politikai önzésnek azt a sajátságos ellentmondását, amelyre úgy Huxley, mint Russell a legnagyobb nyomatékkal mutatnak rá, amelyet bámulatos erkölcsi bátorsággal, kíméletlenül lelepleznek.

«A polgár szembenéz a háborúval» furcsa könyv, szerzője fiatal házas-

pár, nyilván kezdő írók ; jelzik is, hogy kettőjük közül az egyik tanári, másik képzőművészi pályán van. Kétségkívül azonban nagy készültséggel, adatgyűjtéssel és rokonszenves igyekezettel láttak hozzá, hogy a maguk módján leszámoljanak a kérdéssel, amelyről teljes joggal úgy érzik, hogy a mai kritikus helyzetben mindenkinek foglalkoznia kell vele, mert hiszen máris mindenkinek vérére megy, életsorsába máris belemarkol a már-már tűrhetetlenné váló háborús feszültség. A könyv igen érdekesen kezdődik : azt állapítja meg, hogy az elmúlt világháborút el lehetett volna kerülni . . . Ausztria (így !) és Szerbia viszályát nemcsak hogy el lehetett volna simítani, de majdnem el is simult — abban a pillanatban, amely pillanat éppen a katasztrófának vált okozójává . . . Néhány óra kellett volna még s Ausztria és Oroszország képviselőinek sikerül virtualiter elhárítani a világháborúra való alkalmat, amikor a katonai elemek kerekedtek felül. Oroszország hadseregpáncsnokai először elkezdték a mozgósítást s aztán szép szóval s ijesztgetéssel levették lábáról a cárt, elérve, hogy az hagyja jóvá a mozgósítást ! A könyv a továbbiakban részletesen foglalkozik az angol lelkiismereti ellenvetők — conscientious objectors — szerepével és sorsával a világháború alatt. A könyv tenorja voltaképpen az, hogy az egyén, a «polgár» hogyan foglalhat állást a mai, egyre fenyegetőbb háborús veszedelemmel szemben. Anélkül azonban, hogy világosabb választ, konkluziót találna a kérdésre.

Aldous Huxley háborúellenes írása, «Mit akartok tenni a dologban?» (a háborús krízis dolgában), nem könyv, mindössze füzet, röpirat, terjedelme csak 32 oldal. De a röpirat rendkívül tömör, sokatmondó s azonfelül mintegy kiegészítése, kommentárja a szerző új, nagy terjedelmű és igényű regényének, az «Eyeless in Gaza»-nak, (melyet a Napkelet múlt évi novemberi számában ismertettem). A regényben a főalak, aki érezhetően sokban a szerző gondolatainak hordozója, a meddő, kietlen intellektuális individualizmusból kiábrándulva, a tettekre sző békepropagandában talál új, szebb életcélt ; most pedig, a röpiratban, melynek megjelenése nyomon követte a regényt, az író a maga nevében tesz hitet a háborúellenes álláspont, az aktív békevágy, békekövetelés mellett. A füzet fejezeteiben sorra veszi a háború «szükségessége», «elkerülhetetlen volta» mellett gyakran felhangzó, szokásos érveket és sorra bírálja, cáfolja valamennyit. Így pl. arra a közkeletű beállításra, hogy a háború természetes, mert az ember «harcoló állat», azzal felel, hogy az állatok ugyan harcolnak egyénileg, de a maga fajtájának tömeges irtása nem található az állatvilágban. Az állatvilágban lehető harc tehát Huxley szerint legfeljebb a párbaállal állítható párhuzamba, melyről a múltban azt hihették, hogy ugyancsak «elkerülhetetlen», pedig azóta «végképp megszüntettük». Mellesleg szólva, érdekes, hogy még ily univerzális műveltségű angol is, mint Huxley, olykor, mint jelen esetben, meglehetősen szigetlakói szemszögből nézi a világ jelenségeit, amennyiben nem számol azzal, hogy bizony a párbaáll még nem egy kultúr-nemzetnél ma is megvan, mint társadalmi szokás, sőt kényszer, olyformán, ahogy Angliában megvolt régebben — mindössze azzal a különbséggel, hogy veszélyességét, vérengző voltát sikerült enyhíteni.; hiszen Angliában, mint egyebütt is, a múlt századokban sokkal inkább életre-halálra ment a párbaáll, mint manapság nálunk. Viszont, mint Huxley is, (ha nem is ebben az összefüggésben — nyomatékosan mutatja ki röpirata folyamán, a modern háború a régebbihez képes oly irtó mértékben növekedett, hogy ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni. Ily szempontból különösen érdekes, kitűnő a füzet X-dik fejezete. Itt az aktuális világpolitikára tereli a szót : «Ez mind

nagyon szép . . . de a mi jelenünk sajátos adottságaira hogyan volna alkalmazható? Hogy állunk ezek szerint Olaszországgal, Németországgal? Japánnal? . . . » Huxley itt a legélesebben bírálja a békeszerződéseket, a hatalmi, imperialista és monopolisztikus törekvéseket, ahogy azok az antant-hatalmaknál megnyilvánultak s nyilvánulnak. Szerinte a versaillesi békekötés néprajzi szempontból még csak megjárja (?), de gazdaságilag a lehető legrosszabb békekötés. Teljes mértékben pártjára kel a békekötésekben póruljárt nemzeteknek. «Három nagy nemzet (valamint számos kis nemzet) úgy érzi, hogy igazságtalanul bántak s bánnak velük. És ez az érzés oly erős bennük, a fokonykenti és állandó elnyomóródás folyamata, melynek e nemzetek alávetvék, oly gyötrelmes, hogy e népek nagy tömegei a háborút — még a modern háborút is — jobbnak vélik a mai békeállapotnál . . . Az a tény tehát, hogy sok nemzet elégedetlen, nyilvánvaló háborús veszélyt rejt magában, mely veszéllyel szemben a monopolisztikus hatalmak lázasan fegyverkeznek. Ezzel azt remélik, hogy az elégedetlen hatalmakat rábírhadják az igazságos követeléseikről való lemondásra; háború esetén pedig számítanak arra, hogy győzni fognak . . . A militaristák gyógyíthatatlan romantikusok, szervezetenként képtelenek szembenézni a tényekkel. A realista békebarát világosan látja, hogy a monopolista államok jelenlegi politikája reménytelenül képzelgő. Mert először is az elégedetlen nemzetek annyira kétségbeesettnek érzik helyzetüket, hogy a pusztá fenyegetés nem fogja őket elrettenteni a háborútól, amely háború az ő szemükben még mindig jobbnak látszik, mint a békeállapot — jelenlegi mivoltában. Másodszor pedig, ha egyszer kitör a háború, teljesen lehetetlen megmondani előre, mi fog bekövetkezni. Lehet, hogy a monopolista hatalmak győztesekként kerülnek ki belőle — már amennyiben lesz egyáltalában, aki kikerül belőle . . . Ámde még ebben az esetben is valószínű, hogy a győzelem ára meghaladja az emberiség teherbíróképességét.

Huxley végletekig elveti azt az álláspontot is, amely szerint, ahogy a marxisták hiszik, a háború *csak* a társadalmi szervezet hibáiból ered; akár csak Huizinga, (legújabb, feltűnést keltett könyvében) Huxley is az egyént akarja mindenekelőtt megreformálni; szerinte «a békebarát nem tartja azt, hogy Isten Országát kívülről lehet ráerőszakolni az emberiségre . . . » Érdekes, és épp angol szempontból is jellemző, hogy Huxley, akár csak sokan az angol békebarátok között, erősen vallásos színezetű békekövetelést hirdet; így részletesen foglalkozik az Egyház álláspontjával a béke kérdésében és egy külön fejezetben idézi ily szempontból az Üdvözítő tanítását, valamint a korai egyházatyákat, a Krisztus utáni második századból Justinus Martyrt, Tatianust, a harmadik századból Tertullianust, Origenest, Cyprianust és Hippolytust, a negyedikből pedig Arnobiust, Eusebiust és Lactantiust, akik valamennyien kifejezetten elítélik a háborút. Huxleynél magánál is már valóban vallásos színezetet ölt a békekövetelés; hangsúlyozza, hogy az erőszakkal szemben erőszak nélkül sikra szállni legalább époly hősiességet kíván, mint a harcolás; amellet igen érdekes példákkal cáfolja azt az elképzelést, mintha a békés ellenállás nem lehetne hatásos. Erre nézve több példát idéz, elsősorban az ókeresztényekét a római elnyomással szemben, aztán William Penn-t és társait, a «Friend»-eket, barátokat (más néven a Quakereket), akik Pennsylvániában letelepülve, békés eszközökkel hódították meg a vad indiánokat, végül pedig a magyar nemzetet, amely 49 után, a kiegyezés előtti időkben ugyancsak békés eszközökkel, de nagyon is hatásosan állt ellent az osztrák elnyomással szemben.

Fölöttébb érdekes, hogy a fiatal írónemzedék e kiváló egyénisége, Aldous Huxley, ha nem is dogmatikus alapon, de mégis annyira kifejezetten vallásos, transcendentális értelemben száll síkra a háborús mentalitás ellen; nagy út, amit megtett idáig, attól az epés, gúnyos, cinikus iróniától, csaknem embergyűlölettől, mely korábbi műveit jellemzi, mely mellett azonban a figyelmes olvasó már itt-ott félreismerhetetlenül kiérezhette a bizonyos értelemben vallásos, lelki hasadtságot, a transcendentális dualizmust. Ezzel szemben Bertrand Russell, a korábbi nemzedékhez tartozó angol főúr és tudós, a matematikus logikájával, tisztán racionalista alapon hadakozik a háborúval — mint ahogy hadakozott már a világháború alatt is, amikor békebarát meggyőződéséért börtönbüntetést is szenvedett (a börtönben írta «Introduction to Mathematical Philosophy» című művét). Az ősz tudós mostani, legújabb könyvének «Melyik út visz a békéhez?» főérdeme, hogy rendkívül világos; minden készsége, tájékozottsága mellett is nem a szakemberekhez, hanem ugyancsak minden «intelligens emberhez» szól, ha nem is írja rá a kötet borítólapjára. Fejezeteiben rendszeres vizsgálat tárgyává teszi a fenyegető háborús veszélyt, kifejezetten a mai, aktuális világhelyzettel foglalkozik, csak itt-ott hoz fel egy-egy példát a múltból, a párhuzam kedvéért, helyesebben az ellentét kedvéért. Mert miként Huxley, úgy Russell is, lehetőleg még nyomatékosabban hangsúlyozza, hogy a «történelem tanulságai» igen nagy mérvű revízióra szorulnak ma.

Russellt mindenekelőtt az a kérdés foglalkoztatja: Milyen lesz a jövő háborúja? Ezt a tények s a szakirodalom alapos ismeretével s részletekre menő ismertetésével tárgyalja; idézi nemcsak ismert politikusoknak, Baldwinak, Hoarenak, Madariagának és másoknak kijelentéseit, hanem számos hadászati szakértőnek, katonának legújabban megjelent könyvére mutat rá. A katonai szakférfiak — akik közt, Russell szerint, igen sok az őszinte békebarát — csaknem egyértelműen festik le a jövő háborúját és mind egytől-egyig egyetértenek a következőkre nézve: A légiháború minden elképzelhető fölülmulóan dominálni fog; a támadó sztratégia a mai, minden eddigőtől eltérő harcieszközök révén, óriási túlsúlyra tett szert, úgyhogy az a hatalom, mely az első erélyes csapást mérheti az ellenfelére, ezzel már alighanem meg is nyerte a háborút; az eljövendő háborúban nyoma se lesz már a lovagiasságnak, nem fegyveres haderők harca lesz, hanem mindenekelőtt az ellenfél polgári lakosságának tömeges irtása. Az a kormány tehát, mondja Russell, amely kész háborút viselni, számoljon azzal, hogy nemzetének nemcsak fegyverviselő férfilakosságát viszi halálba, hanem a békés polgári lakosságnak, nőknek, aggoknak és gyermekeknek nagy tömegeit, akik ellen a légitámadásnak első sorban irányulnia kell. Nem lesz légicsata, vagy ha lesz, az elenyésző fontosságú lesz az ellenséges állam legkönnyebben eltalálható célpontjainak, a fővárosoknak, ipari góccoknak levegőből való bombázása mellett. Az idézett szakemberek közt a legoptimistább Fuller vezérőrnagy, aki úgy véli (amiben senki más nem ért egyet vele), hogy a támadó állam emberiségéből csak olyan gázt fog használni a légitámadáshoz, amely inkább csak bénító, mintsem gyilkoló hatású. A gáz, melyre Fuller gondol, a mustárgáz; tény, hogy a mustárgáz, melyet a világháború vége felé már alkalmaztak, az esetek eléggé nagy arányában nem bizonyult halálosnak. Sokan, napokig tartó, elviselhetetlen kinszenvedés után, behaltak, az esetek többségében azonban az áldozatok életben maradtak, úgyhogy ma is élnek ezek a szerencsétlenek, vakon, a legszörnyűbb rokkantságban, mint élőhalottjai a 17-ben vagy 18-ban történt

gáztámadásnak. És valóban, az «optimista» Fuller is olyan képet fest egy fővárosnak, a leendő háborúban várható bombázásáról, mely szörnyűségben Dante poklára emlékeztet.

Russell könyve további fejezeteiben a különféle politikai törekvéseket bírálja, amelyek egytől-egyig, bár a legkülönbélebb módon, a háború elkerülését céloznák. Főként hazája szempontjából bírálja ezeket, de emellett nem feledkezik meg az általánosabb szempontokról sem. Így veszi bírálat alá a kollektív biztonság politikáját, mely a Népszövetségre támaszkodik. A Népszövetség azonban jelenlegi alakjában alig egyéb, mint a hatalmi egyensúly politikáját szolgáló intézmény. 1914-ben is a hatalmi egyensúly politikája volt az uralkodó s így a mai helyzet, mutatis mutandis, veszedelmesen hasonlít a világháborút megelőzőhöz. A népszövetségi elv pedig, hogy a támadó fél ellen forduljanak a hatalmak, ma kevésbé vihető keresztül a gyakorlatban, mint valaha. Ez a mai háború természetéből folyik; a mai hadifelszerelés hozza magával, hogy a jövő háború minden eddiginél gyorsabb ütemben fog kitörni, sokak szerint a hadüzenet teljes mellőzésével s alighanem a legnagyobb álnoksággal. Így az a hatalom, amely netán meg akarná várni azt, hogy melyik lesz a többiek közül a támadó fél, hogy aztán ellene forduljon, már eleve elkésett a hatásos, sikerrel kecsegtető akciótól. Így hát az a kormány, amely tudja mit akar, valóban nem tehet egyebet, mint előre elhatározni, kik ellen akar adott esetben háborút viselni, kiépíteni szövetségeseit és arra bízni magát, hogy majd a cenzura és a propaganda eszközeivel közvéleményét úgyis meggyőzheti arról, hogy az illető állam volt a támadó. Russell aztán az izolacionizmus politikáját veszi bírálat alá. Ez nevezetesen Britannia szempontjából valóban kitűnő elv volt — a múltban, akkor, amikor a tengeri haderő teljes biztonságot nyújtott a szigetország inváziója ellen. De, (mint többek közt Madariaga is hangsúlyozta), Britanniának ez a boldog ideje ma már végképp a múlté, hiszen különben is alig volna érthető, hogy beadta derekát Olaszországgal szemben az abessziniai kérdésben. A légi haderővel szemben ma tehetetlen a vízi haderő. Így Európára nézve az izolacionizmus politikája már végképp fantazmagória lett; gyökeresen más azonban Amerika helyzete, mert a haditechnika mai állása szerint az Atlanti Óceán még mindig elegendő távolság ahhoz, hogy közvetlen inváziótól nem kell tartania. Ha tehát sikerül, mondja Russell, a háború kitörését bármily eszközökkel, ha török-szakad, elhárítani addig, amíg az egyre fejlődő haditechnika már Amerikát is a közvetlen meglepetésszerű légi támadás veszélyzónájába hozza, akkor ezzel megvan a remény arra is, hogy a jövő világháborúja egyszer s mindenkorra kiküszöböltessék. Mert akkor az Egyesült Államok is kénytelenek volnának szakítani eddigi izolacionista politikájukkal, ez pedig oly hatalmi túlsúlyt jelentene az Egyesült Államokkal szövetségbe kerülő hatalmak javára, mellyel szemben reménytelen volna a háborúviselés. *Mert a háború nem tör ki olyan esetben, amikor az egyik fél túlreje vitán fölüll áll, hanem csak akkor, ha mindkettő körülbelül egyforma erős, de nemzeti önhittségből mindegyik úgy véli, hogy győzni fog. Így volt ez 1914-ben.*

Russell könyvének fejezetei oly tartalmasak, a világ létproblémáinak oly tömkelegét vetik fel, hogy szinte lehetetlen a jelen ismertető tanulmány keretében kellő arányban foglalkozni valamennyivel. A hatalmak mai politikai irányzatairól megállapítja, hogy egytől-egyig alkalmatlanok a háborús veszély elkerülésére; aztán áttér az elvi háború kérdésére, arra a felfogásra, hogy — bármily szörnyű a háború — lehetnek, sőt vannak elvi célok, melyek-

ért érdemes vállalni. Russell szerint nem érdemes. Mert ugyan mi marad meg az elvekből amelyekért, helyesebben amelyeknek hirdetése mellett, a nemzetek háborúba mennek? Már a világháborúban is az történt, hogy az antant részéről egy elv, egy nemes cél szerepelt: a katonák milliói azt hitték, hogy a militarizmus ellen mennek harcba. «War to end war» — háború a háború kiirtására, ez volt a jelmondat, amelyetől hivatve életüket áldozták. A fegyverszünet után pedig a szép wilsoni elvek hangztatása mellett láttak hozzá a győzők a békeszerződések megalkotásához; az volt az elv, hogy minden nemzet helyet találjon a nap alatt, hogy mindegyiknek megadassék az önrendelkezési joga. És az eredmény? A németek, osztrákok, magyarok milliói kerültek idegen uralom alá.

A jövő háborúja pedig, az időközben még hihetetlen mértékben tökéletesedett harci eszközök, tömegirtó találmányok révén, még kevésbé jogosít arra, hogy valami jót is reméljünk tőle. Még a győzelemnek is oly szörnyű volna az ára, hogy az minden képzeletet felülmul; még a legkedvezőbb esetben is csak egy minden eddiginél kíméletlenebb katonai parancsuralom kerülhetne ki belőle győztesként. Russel végeredményben csakis a leszerelés politikáját ajánlja; mint angol, elsősorban hazája nevében követeli, még akkor is, ha az egyelőre csak egyoldalú. Természetesen ez egyértelmű Britannia imperiálista gyarmati politikájának feladásával. Britannia tehát koronagyarmatait adja nemzetközi kezelésbe! Russell erre nézve részletekre menő tervet ajánl. «Csak meg kell szoknunk a gondolatot, hogy nem leszünk többé nagyhatalom». Hogy a gyengeség politikája sem *abszolút* veszélytelen, azt elismeri; de ez a veszély elenyésző ahhoz, amelyet még a netán győzelemmel járó világháború is elkerülhetetlenül magában hord. Ime, Dánia, Norvégia, Svédország világviszonylatban gyengék, csaknem fegyvertelenek; mégis sokkal régebben élvezik a béke áldásait, mint bármely más nemzet. Sőt, éppen ezért élnek békében, sőt — gyarmatok nélkül is — kedvező gazdasági helyzetben. Gyengeségükben van az erejük; a hatalmas, militarista Németország sem gondol arra, hogy a gyenge dán szomszédot felfalja, pedig megtehetné. Hogy aztán egy távolabbi perspektívában a világbéke hogyan volna biztosítható, ez a kérdés, noha az akut háborús krízis problémája mellett egyelőre eltörpül, mégis felmerül Russell könyvében. Elengedhetetlennek tartja, hogy a világ összes nyersanyagai nemzetközi tulajdonba vétessenek; végső fokon pedig a modern hadifelszerelést, légihaderőt, az egész vegyipart és minden ezentúl feltalálható harcieszközt nemzetközi fórum alá rendelve képzel, úgyhogy a nemzetek hadseregei mindössze a belső rend fönntartását célozhassák. Igaz, ennek a leendő nemzetközi szervezetnek is megvannak a veszélyei; elképzelhető, hogy a nemzetközi haderő egy katonai oligarchiát teremt, mely esetleg visszaél hatalmával; ez elkerülhetetlenül folyik a hadászati technika, a háborús eszközök hallatlan, egyre fokozódó fejlettségéből. Ám a múltban is megvolt ez a veszély; és mindig probléma volt, hogy egy nemzet, egy állam kormánya, parlamentje hogyan tartsa meg az uralmat a saját hadiereje, katonasága fölött. Mégis azt látjuk, hogy sikeresen oldották s oldják meg a nemzetek parlamentáris kormányai ezt a nehéz kérdést: kezükben tudták s tudják tartani saját katonai erejüket. Így korántsem elképzelhető, hogy egy leendő nemzetközi fórum, egy új, más alapokra épített Népszövetség is harmóniában tudjon működni a saját nemzetközi hadseregével, melynek hivatása az lesz, hogy a nemzetközi törvényeknek, parlamentnek, ha kell fegyveres erővel is érvényt, tiszteletet tudjon szerezni.

ALBERT VERWEY ÉS KÖLTÉSZETE.

Irta: *Kállay Miklós.*

Verwey azok közé a költők közé tartozott, akik a köznap életnél sokkal bensőségesebben, sokkal áthatóbban és felfokozottabb valósággal élik az igaznál százszor fontosabb és jelentősebb, annál magasabb síkon lebegő tisztult világukat. Teljesen el tudnak ezek vonatkozni földi létüktől költői álmaik csarnokában, ahol a költészet magasztos szolgálat, szent szertartás, a testi és az érzéki lét teljes áttelekesülése számukra. Mégsem mondhatjuk őket az elefántcsonttorony költőinek. Nem elzárkóztak, csak emelkedettek. Szavuk nem hal el sötét boltok süket homályában. Sőt a szabad szemhatárok felé száll, a napfény ragyogásába s a végtelen örök sodrába vágyik. Papok, akik a lelket hirdetik. Szavuk, lelkük áldozati füstje és jószagú tömjéne. Rímeik olyan áhítatosan zendülnek, mint templomi csengők. Verseik ugyan magukban is egészek, önálló léttel bírók, eszmei és formai tökélyük kerekdedségében lezártak, de tulajdonképpen mégis csak egyes szemei egy teljes láncnak, tagjai egy nagyobb közösségnek, részei, töredékei annak a felsőbbrendű életfolyamatnak, amely világuk magasabb szintjén helyezkedik el s tulajdonkép ennek a felső szintnek kristályos tükrében mutatja a mélység minden titkát. Művük minden ritmikus megnyilatkozása közt belső összefüggés van, amely az egyes költeményeket csoportok, sorozatok és kötetek összefüggésén át egyetlen hatalmas költői épület szoros szerkezetévé emeli.

Kevés ilyen költő van a világirodalomban. Talán Shelley tartozik közéjük. Még inkább Hölderlin. Legjellegzetesebben az Stefan George s vele a legközelebbi rokonságban áll a most elhunyt Albert Verwey. Hollandia legnagyobb költője volt ő. Bensőséges elmélyedő költő, aki minden versét az ihlet ellenállhatatlan kényszerében írta. Távol van tőle minden dekoratívság. Érzéseinek s az érzéseket keltő és hordozó látomásoknak leglényegét igyekezett kikristályosítani. Költeményeit kivétel nélkül felsőbbrendű eszme sugallta, láthatatlan belső hatalom, teremtő erő, egy átszellemültség tüze, amelynek a költemények kipattanó szikrái. Nem az impresszionizmus könnyed hangulatai ezek, hanem belülről nőtt, látomássá izzott álmai a léleknek. Az egész világ s az egész emberiség átölelő egyetemességévé akarják kiszélesíteni népük és hazájuk szeretetét, amelyet így még felmagasztosultabban éreznek.

Kevés költő van a világirodalomban, aki intenzívebben érezte volna a népeket egybekötő kultúrközösségét Verweynél. Nagy szellemi egységek megérése és megértetése — olyan kapcsolatok felfedezése egyes népek nagy szellemeinek műalkotásai közt, mint aminő az ő művének egyes darabjait monumentális

egésszé fűzte — ez volt életének legfőbb törekvése és ez tette őt hivatottá hazájában a szellemi vezérszerepre. Ettől a céltól indítatva búvárkodta át a legkülönbözőbb nemzetek irodalmát s vezette be a legisztabb szellemek legtökéletesebb alkotásait Hollandiába. Folyóiratot alapított, amely valóságos fórumává vált a századforduló idején az új költői törekvéseknek. Sok külföldi vendég előtt nyitotta meg a kaput. Nagyszerű úttörő munkát végzett. Stefan George egyik leghíresebb kötetének a *Tepich des Lebens*nek számos darabja, köztük az *Előjáték* is előbb jelent meg itt, mint német kiadásban. Franciaországban Rémy du Gourmont valósított meg hasonló nemzetközi kultúremporiumot kitűnő folyóiratában, a *Vers et Prose*ban. Nem arról volt itt szó, hogy a nemzeti különbségek határait eltüntessék s a költőknek éppen nemzeti sajátágaikból sarjadt egyéniségét elhalványítsák, hanem éppen a változatosság sokféleségében keresték a tisztultabb eszmeiség, s a magasztos átlekésültség felsőbbrendű egységét. Így vezette be Verwey Hollandiába Dante, Shakespeare, Wordsworth, Shelley, Swinburne, Baudelaire, Mallarmé, Verlaine, Henri de Régnier, Hölderlin és George költészetét. Míg George és köréből főleg Friedrich Gundolf a *Blätter für die Kunst*ban Verwey megértéséhez egyengette az utat a németység körében.

Külön kell szólni Verwey verseinek tökéletes formai szépségéről. A szavak hermetikusan zárt kapcsolatával néha az ütemek dalszerű könnyedsége párosul. Tömör aranyból vert csipke ez a költészet. Van benne olykor áhítatos fenség és ünnepi méltóság. De soha sincs egyetlen fölösleges szó, egyetlen nem helyén való jelző. Eszmék és kifejezési formák oly teljes mértékben fedik egymást, oly sűrű és tökéletesen egymáshoz tapadt a szavak rendje, mint hajszálfínomsággal egymáshoz csiszolt márványtégglák épülete. Leheletnyi hézag sincs sehol. Ezért csaknem lehetetlen Verwey verseinek fordítása és végeredményében minden átültetés csak kísérlet marad.

Nem más ez a két példa sem, amellyel két kis téglát próbálunk ideilleszteni költészetének monumentális architektúrájából.

VERWEY VERSEIBŐL.

HOLLANDIA.

*Hollandiám mindenfelé ragyog,
Akár virágoktól dús kert köröndje,
Hamvas halmok gyöngéd körét köszöntve
Szántöldet szeg szűz ezüsthomok.*

*Körül partszéleken széltánc forog.
Falvakat látok s várost halk ködökbe.
Ölve tart mindent a tenger öble
S jövenyt csapkodva tört hullám csobog.*

Az ég jeldomborul a végtelenbe,
Melyet, ha színt és dalt gyújt a tavasz,
Nap, szél s gomolygó gőz játéka leng be.

S míg ez ős pompa rám új diszt havaz,
Költő vagyok, trónomról messze zengve,
Kinek, ha van legszebb, hazája az.

REGGEL.

Lásd, a nap jő: pára fénye
Játszi gyöngyházzsint remeg
Ablakomba, árad égve,
Kárpitomra rádereng.

Lásd, a nap jő: csöndbe sápad
Fönn a csillag reggelig.
Víz pillog, s az éji, járadt
Neszt friss hangok kergetik.

Lásd, a nap jő: egy elkésett
Pár az utcán félve jár,
Szívben loppal gyújt ki mécsset
Múló mámor méze már.

Lásd, a nap jő: fénye hint meg,
Míg hozzám zsongón belép,
A nyílt égre föltekintek,
S ott se név, se szó, se kép.

Kállay Miklós fordítása.

OLVADÁS.

Érzem harc szeleid, tavasz!
Vetések zöldes háta villan.
Hólé zuhog. Dagadozva furnak mocskos erek.

Réteken visz az utam át.
Hajamba túr a szél. A táj, mint
húsos, kemény derekú menyecske, velkezik, és

izmos keblei tárva már!
Ó, mámoros tavasz, ragadj el!
Nyers tized a csuszamos boroknál részegítőbb.

Habzik, árad az ér vize.
Hátán mi az? Loholva vonszol
nádtorzok és gyökerek között egy holt bogarat.

Holtat úsztat az új tavasz!
Ah, borzalom! Megtorpanok. Mély
ború fog el. Ez a tompa végzet szörnyű szava!

Szűk körön fut a törpe lét.
Jön új évszak: sárvíz sodor már,
s ki lát? ki sir? — Rohamoz tovább a nyers kikelet.

Rónay György.

MAGYAR VERSEK KÖNYVE.

Horváth János új antológiája a Magyar Szemle Klasszikusai sorozatában.

Olvasom ezt a külsőre is szép, tekintélyes könyvet s természetesen a viharedzett antológus szemével gyönyörködöm sok kincseben. Mindenekelőtt a sajtóhibákat keresem, hasztalanul. Az antológiáknak egyik veszedelme a sajtóhiba. Nincs még egy mű, melyet szedés közben is, sokszor nyomás alatt is annyira újra meg újra fel ne turkálnának, sorrendjében, anyagának arányában meg nem bolygatnának. Akárhányszor az utolsó pillanatban változik meg a szöveg a lelkiismeretében nyugtalan szerkesztő kezeügyében, s az ilyen versek makulátlanságát aztán valóban a véletlen jóindulata védelmezi. Úgy látom, Horváth Jánosnak nem voltak ilyen gyötrelmei: antológiája előre kiforrt válogatás gyümölcse: nemcsak a nyomás biztonságából, hanem az anyag szervességéből is jól kiérezni ezt.

Horváth János a «történelmi érdeklődésű» közönségnek, s nevelőjének, az iskolának szánta elsősorban gyűjteményét. Adni mindazt, ami korának kedves volt, hagyni a selejteset, ha a maga idejében sem kellett, s feltámasztani, amit méltatlanul mellőztek: íme főbb szempontjai a válogatásban. A nagyközönség rendszerint csak mai szemmel nézi irodalmunkat, s azt élvezi, ami az elevenen élő köztudatból jutott el hozzá. Horváth János mindent megtett, hogy a történelmi anyag minél közvetlenebbül, lényeges saját-ságaival, egész korabeliségével, de amennyire lehetett, az idő pókhálója nélkül kerüljön az olvasó el. Mindenütt a legjobb ízeket válogatta össze s kitűnő arányban: költészetünk gyermekkorát, Balassáig, alig három íven össze tudta foglalni, tíz ív sem kellett Csokonaiig, s líránk nagy korszaka, Ady koráig, egész birodalmat foglal el a közel 600 oldalas, jórészt duplaszavas könyvben. Valóban a lényegét adja minden korból, az egyre több helyet kívánó újabb meg újabb korok szóhozjuttatásával. A szűkszavú, töményízű bevezetés, a legszükségesebb tájékoztatóval, a kötet végén a jegyzet-szótár, melyben szómagyarázatok, rövid életrajzi adatok, portrék betűrend-szerénységben következnek, érdekesen foglalja magába e sokféle anyagot, egy sereg ismert verset, a kevésbbé ismertekkel, melyek nem egyszer a felfedezés újdonságával hatnak. A kötet Horváth János ízlését, irodalom-szemléletét tükrözi, s azt igazolja végig. Ennek az ízlésnek az a főtörvénye, hogy minden értéket híven jelez, ami az esztétika szabályaival kimondottan hadilábon nem áll. Mindenki számára nincs antológia, de nevelő célzatát fennen vallhatja, ha az elfogulatlanság elvét szigorúan keresztülviszi. Nem az a fontos, hogy mindenkinek tetsző legyen az egész: ilyen antológia nem is valósulhat meg soha: de tekintélyt szerezhet neki, ha a szerkesztő egyénisége a tőle idegenebb áramlatok javatermésének is méltó teret enged. Az olvasó ezen a ponton szokott vitába bocsátkozni az antológussal. A régít könnyen unalmasnak érzi s szeretné mellőztetni az új érdekében, az újat pedig a maga ízlése, világnézete szerint kívánná, a szellem sokféleségére való tekintet nélkül. Horváth János a tárgyilagosság tekintetében is a legnagyobb

mértékben megbízható, s így nevelő célját is könnyebben el fogja érni, természetesen, hogy a gyűjtemény nem csupán olvasmányul szolgál, hanem hosszú éveken át fejlesztője is lesz majd az olvasónak, hogy költészetünk egyetemesebb átérésére képessé tegye. Ma nagyon ideges korban élünk, s az iskola feltékenyen vigyáz, hogy szellemi fejlődésünknek erősebb hullámszásaitól távol tartsa magát. Ez felesleges erőlködés, hiszen ifjúságunk ma — sajnos — közelebb van a napilapok lelkeségéhez, könyvekhez, melyek «dugárunk» számítanak s a számára szerkesztett antológiák iránt nagyon gyanakvó. Jólesett Horváth János antológiájában, a mai versek fejezetében olyanokkal is találkozunk, minők Kiss József: Tüzek, Ady: Emlékezés egy nyár-éjszakára, A Gare de l'Esten c. költeményei. Ezzel méregfogát húzta ki egy veszedelemnek, annak ugyanis, hogy a tanulók nyugtalanabb korszakok történelmi képét hasztalan keresvén, annál mohóbban kárpótolják magukat másutt, nem a legjobb kommentárokhoz szegődve, képmutatókká válva, az iskola felesleges óvatosságából. Így a kötet alaptónusa, a nemzeti szellem bizakodóbb, igénylőbb hangja, s a hagyomány szava is inkább megszűnik elszigetelt, unalmas relikviaként hatni s jobban belekerül az ifjúság műveltségébe. Tanítványaink így csakugyan nem szóvirágnak érzik Horváth János összegező szavait: «Magyar lélek, szív és ész, magyar szó és dallam színelángja szól hozzánk a közlött versek és énekek jobbjaiból. Meg vannak örökítve bennük lelki vonzalmaink, gondolat- és érzésvilágunk, jellemünk, kedvünk, humorunk, változatos hangulataink, szeretett tájaink, eredeti ember-típusaink, nagyjaink emléke, történetünk, közsorsunk, minden örömünk és bánatunk, egész nemzeti egyéniségünk és műveltségi formánk: mindaz, amiben történetileg egyek vagyunk. Elmerülve olvasásukba, elemi erővel érezzük, hogy ez a kincs a *miénk*, s őrzésére csak mi vagyunk hivatottak és elkötelezettek. Becsüli-e mindezt a nagyvilág, ismeri-e az idegen? — nem kérdezzük. A *mi* lelki otthonunk ez: benne igazán magunk közt vagyunk. De ha nyelvi határainkon kívüleső művelt embertársaink nem ismerik is, mi jól tudjuk, hogy ebben a mi legsajátabb otthonunkban ők is jelen vannak: jelen van az európai műveltség legleleke, jelen van az ember».

Azt persze az «élő» költők nehezen fogják megbocsátani Horváth Jánosnak, hogy ebből a felséges koncertből őket kihagyta, éppen «történelmi» szempontjaira hivatkozva. Hiszen még a régi anyag válogatása is mennyire kényes! A régi megítélésében is többnyire mai elveinket, társadalmi és egyéb szempontjainkat érvényesítjük! Ma pedig az esztétika törvényei szorulnak leginkább hátra íróink bírálatában. Az antológus tehát joggal vonta ki magát abból a kellemetlen helyzetből, hogy egyéni sértődöttségek darázs-fészkébe lépjen. Mentől közelebb jutunk a jelenhez, kortársaink annál kevésbé a régi, a «maradandó» anyag megválogatásának bírálatát tartják fontosnak. Mentől kisebb egy mai költő, annál hangosabban tüntet a maga érdekében, barátait is az antológus ellen hangolva, hogy a «sértett ügy» egyúttal «közügynek» lássék.

Az élők előtt lebecsátván a sorompót, Horváth János annál többet foglalkozhatott a már higgadtabban s bátrabban bemutatható régiekkel; Ady különben is új költészetünk legmagasabb fokait jelenti s így a gyűjtemény lényegében mondhatni napjainkig terjed ki.

Részletesebben nem foglalkozom a kötet anyagával; nemcsak nekem, de bárkinek lehetnek hiányérzetei, ami ilyenkor elkerülhetetlen. Vajda: Nadas tavon, Vargha Gyula: Előrevetett árnyék, Zempléni Árpád: Bosszú

c. költeményeit szívesen olvastam volna Horváth gyűjteményében is, egy sereg mással együtt. De gondoljuk meg: nagy költőink legjava verseit — éppen költészetük sokféle értéke következtében — többféleképp válogathatjuk ki igen jól. Néhol bizony a kiadó is beleszól s csökkenteni pazarló kedvünket. Horváth János antológiáját akkor becsüljük igazán, ha *elődeit* is ismerjük. Ezekre bizonyára ő is tekintettel volt: adta a köztudatban élő halhatatlan verseket, s a többi úgy válogatta egybe, hogy ezáltal a gyűjtemény az eddig megjelent antológiáknak fölébe is kerüljön s jóidőre végső összefoglalás, betetőzés legyen. Mennyi haladást mutat a régebbiekkal, közelebbiekkal szemben, elég a még mindig nélkülözhetetlen, de sokban elavult Endrődi-féle «Kincsesházzal» összevetni.

Melegen, hálás szívvel ajánljuk a pompás könyvet tanárnak, tanítványnak, minden korúnak, tudósnak és műkedvelő széplelkeknek; fáradt, kedvetlen órák vigasztalóját találják benne, egyetlen kötetben ezer meg ezer magyar verseskönyv lelkét, s költészetünknek az egész magyar irodalommal való szerves összefüggését.

Vajthó László.

Voinovich Géza: Petőfi. Budapest, 1936. Kincsestár 144., a Magyar Szemle Társaság kiadása.) — Horváth János nagy munkája (*Petőfi Sándor*. 1922) a tudós éles fényű kutató lámpásával végigvilágította a költőnek jóformán minden egyes versét s egy könyvbe foglalta mindannak eredményét, amit róla valaha írtak s amit egy mélyen szántó elme újat csak észrevehet Petőfi munkáin.

Voinovich nem törekedett tárgyának kimerítésére — hiszen essay-t írt s annak nem is lehet ez a célja —, hanem irodalomtörténetírói tudását a művész finom érzékével és formai virtuozitásával párosítva, egy szép és maradandó írói arcképet akart rajzolni Petőfiről. Ez tökéletesen sikerült neki.

Ahogy ő munkája első fejezetében (Élete és kora) elmondja Petőfi életét versein keresztül s velük kapcsolatban, olyan világos rövidséggel, de azért minden lényegeset érintve, olyan színesen, élénken és könnyed tollal eddig senki sem írta meg.

A másik két fejezet (Költői egyénisége. Magyarsága) még jobban elmélyíti az első képnek színeit, még finomabban árnyalja, még plasztikusabbá teszi az embernek és költőnek alakját.

Petőfi költészete csupa mozgalom és élet, ugyanezt mondhatjuk e róla írt tanulmányról is. Nem a tudós aprólékos gondossága, hanem a művész eredeti, egyéni, mindent megelevenítő látása jellemzi. Amit mint tudós felfedez, azt mint művész elmés, újszerű és költői formába önti.

Rövid, élettől duzzadó impresszionista mondatai, ragyogóan világító képei és hasonlatai, meleg érzése, mely mondanivalóit áthévíti s az a kiváló szépérzék, mellyel Petőfi verseinek finomságait és eredeti ízét maga is élvezzi — mind megannyi tényezői ennek a formának. Ez ad a régi megállapításoknak új szint, az újaknak pedig még intenzívebb fényt.

De legyen szabad egy kissé magát a szerzőt is szóhoz juttatnunk s könyvéből néhány szép helyet találmra kiragadnunk.

«Van Gregussnak egy verses meseje a népmeséről, mely az egész népköltészetre illik; egyetlen sor az egész: Koldusruhában jár királyi leány; a második sor már a tanulás: Olykor becses, mi külsőkép silány. — Petőfinél a népdal leveti Hamupipőke-köntösét, ünneplőt vesz s aranycipellőt húz, ami tündéri varázslattal mind belefér egy kis dal

dióhéjába.» «Versei kitágulnak a ben-
nük duzzadó élettől, mint a mondá-
ban a szellemek gyűltén a tudós
Hatvani szobája. Így éled meg nála
a táj- és életkép is. Jöttére elporlad-
nak az antik allegóriák és meta-
phorák, elhervad Ceres koszorúja s a
bíbor thyrus és költőivé válik a
sudár jegyene, a vándor darvak csa-
patja, a róna «száraz tenger»-én a
szélmalom forgó vitorlája.» «Petőfi
dalai szinte maguktól teremnek, mint
a virág a mezőn, melyek virulását
természetesnek találjuk, pedig min-
den szál Isten csodája.» «Kölcey,
önéletrajza szerint, 1820 körül «a
parasztdal tónját tanulgatá», de
«megnemesítette». Így támadtak az
ily dalok és sorok : Hallék zúgni dar-
vat — Röptébe fenn —, ahol bő
szóval is csak ki van mondvá a dar-
vak repülése, szárnycsapásuk nem ér
el sem a költő szívéig, sem hozzánk.
Petőfi szépnek és képnek látja, jel-
lemző vonásukban, amint ék alak-
ban szállanak. Nála ez kész alföldi
tájkép.» «Dala csak addig tart, míg
a sóhajtás, a pillanathoz hasonlók,
mikor a virág kicsattan.» «Holt tár-
gyak életre kapnak, ha ő rájuk pil-
lant.» «Összes verseinek csak egy
alanya van: *én*, az ige nála szinte
csak jelen időben él, amit mond,
tisztá valóság, jelzője alig van, a
ha és *mint* mankóit elhajtja.» «Amint
Burnsról mondta Carlyle : dalai már
az anyanyelv egy része. Nincs óra,
hogy verseiben ne lapozna kéz, hogy
dala ne zengene valahol e hazában.
Benne reszket a levegőben, írástudat-
lan emberek szívében leszáll a földbe.
És ha majd Magyarországnak a fel-
támadás harsonái szólnak : abból az
ő riadóí fognak kihallatszani.»

Ez a néhány idézet, mely a maga
helyén még jobban hat, talán ad
némi fogalmat az egésze, mely
telides-tele van ilyen szépségekkel.
Az elmésségeket szívesen hasonlítják
a sziporkázó és ragyogó röppentyűk-

höz, melyek egy pillanatig gyönyör-
ködtetnek és kápráztatnak, azután
elmulnak. Ezek nem ilyenek, mert
mélyre és messze világítanak és
fényük maradandó.

Voinovich kis könyvét mindenki-
nek el kell olvasnia, aki Petőfit
szereti.

Szinnyei Ferenc.

Németh László; Bűn. (*Franklin-
Társulat kiadása.*)

1. Lajos, ez a lógókezű és nagy-
tenyerű parasztleány elindul Pestre
a falujából. Építkezésnél akar mun-
kát kapni, esetlenül teng-leng a vá-
rosban, piaci szatyorral lép meg, al-
kalmi élőködővel találkozik, cseléd-
leány nővere csempészi neki az ételt.
Hosszú, nehézkes lépteivel fölméri a
várost, hatalmas távolságokat gyalog-
ol, barlangokban húzódik meg és
hirtelen keresményéből vesz egy
wekkert, mely úgy ketyeg a barlang-
jában, mint egy jobb és polgárabb
jövő előhírnöke. Később nővere révén
révbe jut, munkát kap egy rózsá-
dombi villa építésénél és ekkor már
tudja a pesti érvényesülőkiskatáját.
A cél : az épülendő villába, afféle
házmester-kertész-mindenesnek be-
jutni. Az eszközök : megközelíteni az
úrnőt, szolgálatára lenni, bizalmába
férközni. A regény tulajdonképpen
itt kezdődik, az épülő háznál, melyet
indulatok tömege mos és számítások
serege vesz körül. Célok, intrikák,
apró sikerek és kis visszazuhanások
kavarognak a malterzagú épület-
csonk mellett. Az úrnő a leányaira
gondol, az úr nem akar úr lenni ebben
a villában, a kőműves Lajos nővérét
akarja, a kőműves felesége Lajos nő-
vérét akarja elveszíteni, Lajos pedig
egy urakra spekuláló kisasszony-
szolgálót igyekszik megközelíteni gyá-
moltalan vágyaival. De legfőképpen
kuckót akar szerezni az épülő villa
mellett, hogy ott meghúzhassa magát
a wekkerrel együtt. Sikerül az úrnő

bizalmába férkőznie és amíg az úr távol van, amíg a házzal bajok vannak, amíg a villa még csak malter és mészszagú falak összessége, Lajosnak jól megy a dolga. De ahogyan a villa épül, úgy veszt Lajos az eredményeiből és a reményeiből. Minél szebb lesz a villa, annál nagyobb lesz a szakadék, az úrnő, az úrnő szőke háztartásbelije és Lajos között. Végül kikopik mindenkől és mire a házban felgyulladnak a fényes villanyok, kivettetik a külső sötétségre, kívülről gyanakodva figyel, mint acsarkodik ellene minden, hogy el kelljen mennie a villa biztonságából. Végül nővére halálhírére nekiindul, szegényen, ahogy jött és útján az első hópelyhek kísérik.

2. Megérkezése és elindulása között tulajdonképpen nem történik sok ezzel a vöröskezű és gyámoltalan Lajossal, a szó közönséges értelmében. Csak éppen érintkezésbe kerül a felső világgal, az urak világával és az urak között is különös úrnak, dr. Horvátnak, a házépítő asszony férjének a világával. Addig, amíg Lajosról magáról, az úrnőről, a háztartásbeliről, a kőművesekről, az elesőemberről, a piaci tolvajlásról és a szomszéd villa házmesteréről van szó, az íróban csak a regényíró Németh László jelentkezik. De abban a pillanatban, hogy az «úr» megjelenik a színen, helyet kap az essay-ista Németh László is és szó kerül népfőiskoláról, parasztlegény-művelésről. Azokról a témákról is, melyekről az író eddig tanulmányformában írt és nem regényalak száján át beszélt. Hallatlanul izgalmas és érdekes, ahogyan a parasztharát úr és a parasztlegény világa összekerül a regényben. A parasztlegény a vele együtt a kertben dolgozó úrban természetesen nem a demokratikus hajlandóságot fedezi fel, hanem azt, hogy így akarja minél előbb kitúrni biztos kis búvóhelyéről. Az úr a parasztlegényben a muskátlis

házmesterlakásért való vágy mellé szeretné a könyvolvasás iránti vágyat is felfedezni. A kétfajta ember érintkezése tele van tragikus félreértésekkel. Elfojtott feszültséggel a parasztlegény és félszeg szeretettel az úr részéről. Javíthatatlanul két malomban örölnek ketten és abban, hogy ez a regény magja, válik a Bűn egészen különleges és egészen új regénnyé. A rétegek találkozásáról írott regénynek nevezhetjük, az osztálykülönbség regényének, a társadalmi feszültség és a társadalmi szakadékok regényének. Németh László minderről minden póz nélkül beszél, a regényben emberek, élő és szavaikat nem társadalomlélektani elvek szerint irányító emberek kerülnek össze. De minden ilyen ember egyben társadalmi tünet, jellemző egyéniség, típus. És itt tett szinte csodát Németh László regényíró művészete. Kevésbé tehetséges író ilyen témánál, melyben hősi szerepet játszik a társadalom, kétségtelenül essay-ista hangba csúszott volna át, viszont Németh Lászlónak sikerül még a regény szinte tanulmányba illő részlettémáit is regényírói eszközökkel megjelenítenie, anélkül, hogy hangja egy pillanatnyilag is megingana. Alakjainak minden mozdulata és minden szava mögött ott érezni a háttér szövevényes kapcsolatból, nem egyéni, hanem közösségi élményekből, egyes rétegek ítéleteiből és előítéleteiből. A regény szereplői egyének, de e szereplők mozgatói társadalmi erők, és a regény éppen olyan bonyolult, mint a magyar társadalom.

3. E bonyolult témafölvetésből következik, hogy a regény maga is bonyolult. Lehetne azt az aggályt felhozni ellene, hogy túlságosan szövevényes, túlságosan dús, hogy olyan mint egy indákkal át meg átfont bokor. Kissé irodalmiatlan ez az aggály, mert a regény jóságát szinte attól teszi függővé, hogy vérszegénye-

a cselekménye, elég kevés-e az író mondanivalója? Németh László regényét viszont éppen ez a burjánzó bőség, ez a gazdag témapocskolás teszi különösen értékessé. Mai irodalmunkban szokássá vált minden novellából a szép stílus segítségével regényt eszközálni és a kritikus ilyenkor boldogan állapítja meg, hogy mennyire «harmonikus» az ilyen kevésmondanivalójú regény. E szűklélegzetű irodalomban különösen nagy öröm ennek a regénynek ez a gátlátalan téma- és részlethalmozása. Abból, amit Németh László ebbe a regénybe belezsúfolt, más írók tíz kisebb-nagyobb regényt írtak volna, valószínűen harmonikusabbat, de minden bizonnyal szegényebbet is. Németh László könyve dús, mondani- valókban és remekművű részletekben gazdag regény és aligha fontos, hogy az író kevés gondot fordított ennek a gazdagságnak a rendezésére. Hangja merőben új és idegen más regényeink hangjától, de idegen az író első regényének, a Gyász-nak a hangjától is. Egyes részletei pedig, különösen a regény második felében olyan mélyek és megjelenítő erőben olyan gazdagok, mint csak ritka remekművek a magyar irodalomban.

Szabó Zoltán.

Gyergyai Albert: A mai francia regény. (Franklin-Társulat.)

Joggal mondja e könyv fedőlapja Szegő Albertet, ki egy régi magyar tündérmese verselőjének, Gyergyai Albertnek nevét választotta írói álnévül, «az új francia irodalom legjobb ismerőjének». Bizonyos, hogy egyetlen európai nemzet újabb irodalmának nincs nálunk még egy olyan szerelmese, mint ő a franciának. Olvassa, élvezi, fordítja, népszerűsíti, benne él egész lelkével. Elvárásolta hallatlan életereje, termékenysége, meg-megújuló kifejezőképessége és főleg a benne rejlő művészi problema-

tika bonyolultsága, merész újszerűsége.

Ez a könyv különben Gyergyai első nagyobb igényű kritikai műve: eddig csak a Nyugatba írta sorjával lelkes és mindig helyes rezgésű elemzéseit.

A tanulságok levonása csakugyan sikerült is Gyergyainak, mert kötete megbízható és szinte teljes képet nyújt a mai francia irodalom uralkodó műfajáról. Objektív, nyugodt stílusa megfelel nagy olvasottságának. Eredetieskedéssel nincs mit lepleznie, hiszen nemcsak az irodalomban, hanem a modern francia kritikában is otthon van. Különösen érezhető rajta a Nouvelle Revue Française csoportjának kiválasztási szelleme, ami annyit jelent, hogy izlése világnézetileg közömbös, de a műformában szüntelen újat kereső és nagyot akaró irodalom felé húzza, bár a könyv minden jelentékenyebb írónak igyekszik megfelelő helyet biztosítani az irodalmi élet elemzése folyamán. A régiebb írók közül Gyergyait Zola melegíti fel, Stendhal és Flaubert *Éducation sentimentale*-ja is fel-fellendíti mondatait, a maiak közül Mauriac, Malraux, Proust és mindenek fölött Gide. A könyvet a franciás *conclusion* helyett is két líriko-kritikai akkord zárja, mely Gide *Faux-monnayeurs*-jének és Proust nagy regényének dicséretét zengi.

Itt szállok kissé perbe vele. Tudom Gide mit jelent a modern francia szellemi élet történetében; tudom, hogy generációkat igazított példája. Tehát meg *kell* mondanunk, mi a jelentősége, ha a magyar közönségnek beszélünk róla. De ha elismerjük is Gide formai tehetségét, nem tudunk benne mást látni, mint annak a háború előtti dilettáns-generációnak folytatóját, melyről Gyergyai jó tájékoztatót nyújt bevezető fejezetében. Gide maga az igazi «faux-monnayeur», aki formailag tökéletest is

csak mintegy példaképen teremt s az ő híres pillanatnyi «őszintesége» maga az őszinteséghiány, mert hiszen az önmagát kitűnően fegyelmezni tudó író csak «sous bénéfice d'inventaire» őszinte, mert tudja, hogy a következő percben már nem fog hinni korábbi életében. Ez az idegbajos jól szituált burzsoá, ki nemi eltévelyedéseit oly cinikusan tárja a közönség elé, diletáns volt akkor is, mikor Corydonsága bábujából kibújva egyszerre lelkes kommunistának vallotta magát.

Hírhedt könyve, a «Retour de l'U. R. S. S.», mely nem a kommunizmustól, hanem csak Sztalintól való elfordulását jelenti, elképesztő naivságról tesz tanúságot: Moszkvába kellett mennie, hogy olyan dolgokat tudjon meg a szovjetparadicsomról, amiket minden gyerek tud nálunk. Rousseau társas idilljét kereső lelke elérzékenyül, mikor a népi játékokat szemléli a moszkvai kertakolban, de elborzad, mikor látnia kell, hogy az emberek merik nem kimondani véleményüket egy népgyűlésen, ahol lelkesen szónokol a vörös spanyolokért és a poharát emeli többek között a «magyarországi politikai foglyokra». (Már Romain Rolland is halotta egyik regényében, 1932-ben, amint «a magyar és balkáni börtönök falai elfojtják a megkínzottak jajveszékését»! *L'âme enchantée* IV, 1, 369.) De Gide elkedvetlenedését azt hiszem, mégis az a jegyzet magyarázza, ahol részvétellel emlékszik meg a hozzá hasonlóan beteg oroszokat sújtó kényszer-munkáról!

De mi köze mindennek regényeihez? E mellett lehet Gide a mai francia regény legmagasabb pontja is. De éppen ez az, amit kétségbe merék vonni még a francia elit-kritikával szemben is, melyet bizonyára erősen enyögöz Gide különös életének varázsa és akik opusát egybe látják az íróval, mint ahogy ő is együtt adja önmagát és írói vajadását a Gyergyai

könyvének fináléjában felmagasztosított «Pénzhamisítók»-ban. Nem mondom, hogy mindabban nem volna valami igazság, amit Gyergyai itt mond, de hogy Stendhal óta ne volna ennél «Frissítőbb, zeneibb, gondolatébresztőbb olvasmány», hogy «ellenállhatatlan ritmus» . . . egyetlen allegroba olvasztja az egészet», abban nehéz volna vele egyetérteni. Én inkább azt mondanám, hogy lehangolóbb, prózaiasabb olvasmányt nehezen lehetne találni magának Gide-nek opusában is s csak a túlzottan intellektuális érdeklődés láthatja ebben a kínos műben a széles távlatú remeket. Csak a *kritikus* számára megbecsülhetetlen kincs ez a kissé pirandellói stílusban írói önvallomással kevert formátlan elemzés-halmazat s ha Barrésnél mérőjra Gyergyai az író-histrion állandó szereplését, talán jogosan tehetne félre valamit ebből az antipatiából, Lafcadio-Corydon-Édouard-A. Walter számára is, aki az exhibicionisták sajátlagos gyönyörűségével tálalja fel mindazt, ami nem az olvasó, hanem a házi orvos elé tartozik. (Erről jut eszembe, hogy Gyergyai könyvéből hiányzik egy-két lap a mai francia regény morális illetve amorális jellegéről).

Kritikusok között «de gustibus est disputandum» és mégis örülök, ha egyébként Gyergyai ítéleteiben, szelékciójában osztozhatok. (Tharaudék klasszikus prózája és iróniája iránt nincs érzeke). De ebben a könyvben nem is annyira ítéletekről van szó, hanem arról a sokkal nehezebb munkáról, hogy segítségével modern regénytermelés korszakában felismerjük az összefüggéseket. Kitűnően érzeti Gyergyai a háború utáni irodalom életszerűségét, szellemi forrásait, nagyvonalúságra törekvését, költőiségét. Kapunk tőle bepillantást az irodalom társadalmi rétegződésébe, az író, a kiadás és a közönség válságos viszonyaiba, halljuk a különféle

véleményeket a francia regény krízisééről. A divatos témák és regényfajták kitűnő elemzése után néhány maradandó regényalak révén ismerkedünk meg a legjobb művekkel és végül, a harmadik rétegnek nevezett csoportban a legkiválóbbakkal: itt Martin du Gard, Ramuz, Giraudoux, Mauriac, Malraux és a két legnagyobbnak jelzett Gide és Proust jellemzése zárja a kötetet.

Egészen eredetinek érzem a bevezető részt: a multtal való számonvetést, amelyet igen helyesen abból a szempontból tárgyal Gyergyai, mi él a multból a ma irodalmában. A régibb kor ábrázolása szükségszerűen elnagyolt: Candide-től Balzac-Stendhal-Flaubert hőseihez nem vezet volna; Candide absztrakció, ezek meg élő alakok. Nehezen hiszek abban is, hogy a francia alkotóléleknek elválaszthatóan kettős arca van: a regényes, misztikus, bonyodalmas, mely a kereszteshadjáratokat, a katedrálisokat, a hősi regényeket is Pascal hozta volna létre, mivel szemben a valóságérzéknek köszönhető Balzac, Manet, Cézanne és a francia polgárosulás. A katedrálisokon megvan a valóságérzék is, viszont a bonyodalmas nem zárja ki a valóságérzékét; csak Chrétien de Troie regényeire gondoljunk! Be van bizonyítva, hogy ugyanaz a közönség hallgatta a hősi énekeket és az obscén fabliaukat.

De igazságtalan volnék, ha Gyergyai okos és széles látókörű könyvével a régiség irodalomtörténeti szemléletét szegezném szembe. A régiből igen helyesen csak annyit villant meg, amennyire szükség van s minél jobban közeledünk a mai korhoz, annál inkább sűrűsödik mondanivalója.

Különös érdemének tudhatjuk be világos, homályosságot mindig kerülő nyelvét; itt nem csábította sok francia kritikus példája! (De miért használnál kétszer is francia futurum histo-

ricomot? A 32. és 38. lapon.) A magyar közönség csakugyan azt kapta itt meg, amit ígértek neki: pontos és megbízható vezetőt a mai bőven buzgó francia regénytermelés tömkelegében.

Eckhardt Sándor.

Dr. Mester János: Az olasz nevelés a XIX. és XX. században. (1936. Budapest. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.)

Nevelési irányzatok szabják meg egy nemzet jövőjét — írja dr. Mester János professzor félezer oldalas tudományos munkája bevezető soraiban.

A történelem még sohasem mutatott fel olyan óriási pedagógiai kísérleteket, mint az elmúlt húsz esztendő alatt. A Harmadik Birodalom, Szovjetországnak, Olaszország legújabb történelme, szellemi, gazdasági és politikai revolúciójában (persze evolúciójában is) talán a legátfogóbban, mint egy gigantikus nevelési experimentum fogható fel.

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy Mussolini átgyúrta egy nemzet karakterét — de úgy, hogy figyelembe vette annak testi és lelki adottságait. Hogy történt ez a nemzetet átfর্মáló folyamat, milyen történelmi, szellemi adottságok működtek benne közre? Ezt tárja fel dr. Mester János úttörő munkája.

Mert a kiváló szaktudós műve nemcsak elméleti, nem csupán a XIX. és XX. század olasz nevelési rendszereinek összefoglalását adja, az új olasz tanügyi reformok felkarolását — hanem ezeken keresztül lényeges ismertetését annak: hogyan formálódott ki a fasiszta Olaszország néhány zseniális pedagógus hatása következtében.

Az, aki a nagy olasz nemzetnevelési kísérlet és eredmény kifelé merev, s zárt politikai formákat mutató világába be akar hatolni, előbb olvassa el dr. Mester kitűnően megírt kultúr-

diagrammját. A kutató tudós nemcsak a magyar neveléstan és történelmi irodalomnak tett művével nagy szolgálatokat: hanem új irányokat mutat meg, az igazi nemzetnevelés útjait.

Beszélhetünk-e külön olasz nevelésről, s a fogalom keretét tágítva: külön olasz nemzeti nevelésről? Van-e «francia pedagógia», különálló «német kultúra-átszarmaztatás», angol «karakter-fejlesztés»? És milyen nevelési áramlatok és irányok hatása alatt áll a magyar?

Előszavában emeli ki a szerző, mennyire kívánatos volna, hogy termékenyítő olasz hatások is érvényesüljenek a magyar szellemi életben. Mert az állandó és kizárólagos német befolyásnak úgyszólván rabjai letünk pedagógiai téren is. Százszázalékig helytálló megállapítás: a magyar nevelési irányzatok még ma is a német «formalisztikusan idealista» s ugyanekkor módszereiben, a poroszos «drill» iskolát követik. Külön kihangsúlyozza, hogy történelmünk igazolása szerint az olasz kultúrhatások mindig frissítően, termékenyítően jelentkeztek, anélkül, hogy elnyomták volna önálló szellemi életünket!

Sajnos, még elméleti szakembereink is csak alig ismerik az utolsó két évszázad nagy olasz pedagógus-szellemeit, Olaszország nevelési evolúcióját, pedig az elmúlt kétszáz év alatt játszódtak le Itáliában a legérdekesebb nevelési folyamatok, gyakorlati módszerek, felfedezések. Itt alakultak ki a legnagyobb perspektívákat nyitó iskolák. Valóságos expedíció ez a könyv egy ismeretlen pedagógiai világrészbe.

A szerző a bölcsélet- és neveléstörténet irányainak kifejlődésével magyarázza és világítja meg a fasiszta Olaszország tanügyi reformját. Az ismeretszarmazást alapul véve: pedagógiai empirizmus, idealizmus és kritikai realizmus gyűjtőfogalmai alatt bon-

colja és ismerteti az olasz nevelési törekvéseket.

Az empirizmus pedagógiai materializmust hirdet, bár nagy gondolkodókat termelt ki (Gabelli, Marchesini, Vidali) megszüntette a hitoktatást, gyenge nivójú egyetemekkel, rossz középiskolákkal árasztotta el Olaszországot. Az elemi iskolákról egyszerűen megfeledezett. Végeredményben az analfabetizmusnak «kedvezett».

Ellenkező végletet képviselt az idealista irányzat. Pedagógiája formalizmusra hajlik. Mégis képviselői közül emelkednek ki az olasz nemzeti eszme nagy nevelő apostolai: Mazzini, Gioberti, Varisco és a modern olasz pedagógia egyik leghatalmasabb alakja, Gentile, az első fasiszta közoktatásügyi miniszter. Munkásságával, nagyvonalúságával, elméleti képzettségével eltörölhetetlenül írta be nevét az európai közoktatásügy történetébe. Dr. Mester kimerítően méltatja érdemeit, ugyanakkor elfogulatlan kritikával mutat rá pantheisztikus irányzatának hibáira. Gentilevel kapcsolatban sorra veszi az új olasz iskola-típusokat, megismertet a megreformált vizsgarendszerrel.

E vizsgarendszer alapja az a gondolat, hogy az iskola csak tanít és nevel és nem «vizsgáztat». Az igazi és tulajdonképeni vizsgáztatást (államvizsga) az állam végzi el szervezetein keresztül; mert csak az állami szervek tudják azt eldönteni, hogy milyen képességek teszik polgáraikat alkalmassá különböző élethivatások betöltésére. Ez az új rendszer gyökerében átalakította az olasz tanulók szellemét. Az ifjúság most már valóban az életnek tanul és nem az iskolának — iskolakerülés, «trükkök» a tanár ellen, csupán papíredményekre való törekvések: a diák jövőjét veszélyeztetik.

Az olasz nép jellemének a kritikai realizmus pedagógiai irányzata felel

meg a leginkább, ez játszott uralkodó szerepet történelmi élete folyamán, Assisi Szent Ferenctől, da Feltre Vittorinótól egész Don Boscoig. Montessori Mária, az Agazzi-nővérek, XI. Pius enciklikája, Gamelli nagy határkövei ennek az iskolának. Ez az irány volt lelki fundamentuma az olasz megújulásnak.

Dr. Mester János hézagpótló műve nemcsak a szakkörök érdeklődésére és elismerésére tarthat igényt. Kitűnően megrajzolt, érdekesen megírt tudományos alapossággal körvonalazott keresztmetszetét adja az új Olaszországnak. Még a laikus is bátran elolvashatja. *Kolozs Pál.*

Ortutay Gyula: *Magyar Népismeret. Bp. 1937. M. Szemle Társ.* (Kincstár 9. sz.) 80. l.

Bármily büszkeséggel tekintünk is a magyar néprajz kutató munkájának eddigi eredményeit, be kell vallanunk, hogy az a néplélek sokrétűségének megismerésére alig vezetett. Ortutay az első, aki tudatosan jelöli ki hazai irodalmunkban a részlettudományokat felölelő és az azokon túlmenő, maradéktalan népiség kutatás szempontjait. Nemcsak az analízis problémái foglalkoztatják tehát, hanem a szintézisé is. Ennek történeti vonatkozásai (a diachronikus leírás), szerkezeti tulajdonságai és funkció rendszere a *lelkiség* megragadását célozzák, amely végre teljessé és igazzá teheti a magyar nép megismerését. Főlöszlegesen tartjuk, hogy hosszabban időzünk Ortutay munkájának dicséreténél, mégis jó lesz kiemelni, hogy józan bíráló állásfoglalása mellett — bár töretlen utakat is kell járnia — nem felejt el, hogy az egész nemzethez fordul. Épp ezért örülünk, hogy ezt a világos, és lelkiismeretes munkára serkentő kis könyvet a Magyar Szemle Társaság besorozva Kincstárába mindenki számára megszerezhetővé tette.

A városi embernek époly elsőrangú kalauza Ortutay könyvecskéje, mint amilyen fontos a vidék, a falu vezetőinek. *Dr. Clauser Mihály.*

Vörösmarty és Csokonai legszebb költeményei. Somló Béla könyvkiadó, Budapest, 1935.

Két csinos kiállítású könyv, egy narancs- és egy citromsárga, a magyar költészet két nagyságát hozza közelebb a mai olvasóközönséghez válogatott költeményeiken keresztül. A két költő Vörösmarty Mihály és Csokonai Vitéz Mihály. Mindkét kötetet Kosztolányi Dezső vezeti be előszóval, rövid méltatását adva a költőknek, a késő költőutód meglátásain és megérzésein keresztül. Úgy Vörösmartynál, mint Csokonainál a költemények kiválogatása igen szerencsés: egységes költői képet adnak még olyan hatalmas skálájú poétánál is, mint amilyen Vörösmarty Mihály volt. Így például a Vörösmarty-kötetben éppen úgy megismerjük «a nagy ihlet» költőjét, mint a könnyed, lírai költemények dalnokát, az elbeszélőt éppen úgy, mint a filozófust, sőt még zsánerképeiből is kapunk izelítőt. Hangsúlyozzuk ismét, hogy a nem teljes Vörösmarty nincs a költő megismerésének hátrányára, a jellegzetes versek az igaz és a teljes költőt mutatják be. Ugyanigy vagyunk a Csokonai kötetrel is, amely szintén szerencsésen adja a magyar rokokó költészetének teljes kivirágzását Csokonai líráján, alkalmi versein, anakreoni dalain és egyes költeményein keresztül. Itt is a hamisítatlan költőt kapjuk, a rokokónak jellegzetes sajátágaival, merész és túlszufolt képeivel, de Csokonai zamatjával, enyhe fintoraival és vaskos szatirikus aláhúásaival. Mind a két kötethez stílszerű **egykori** metszeteket és rajzokat mellékel a kiadó, aki két ízléses kötetrel tette gazdagabbá a magyar könyvpiacot.

G. J.

S Z I N H Á Z.

AMERIKAI ELEKTRA.

Eugene O'Neill drámai trilógiája a Nemzeti Színházban.

Paulay Ede óta, ki Sophokles «tragikai Hamupipőké»-jét a magyar színházi közönséggel megismertette, Elektra két újabb változatban is megjelent a Nemzeti színpadán: a világháború küszöbén bemutatták Hofmannsthal barokkos-dekadens újjáköltését, ezt Török Irma emlékezetesen szép alakítása sem marasztotta meg sokáig a műsoron, utóbb Strauss Richárd szövegkönyvéül folytatta színpadi életét; majd néhány esztendeje megismertük Bornemisza Péter ízes magyarságú szabadfordítását Móricz Zsigmond átdolgozásában, ezt is inkább csak a kuriózumnak kijáró érdeklődés fogadta.

Most azután Amerikából kaptuk meg a valóban *up to date* újrafogalmazást és újjáértelmezést: a Nobel-díjas O'Neill hármastagolású, Niagarasodró drámáját. Az antik tragédiának ez nem maiasítása, korszerű áthangszerezése: az ősi mondai anyag indítékai csak távoli párhuzamokat éreztetnek, az új szöttesnek csak a fonákján csomózódnak. Maga a szöttes valóban új, egy kissé hamarkészen és felelőtlenül is az.

Néhány éve a *Különös közjáték*ból már megismertük ennek a kiválóan tehetséges, sokszor brutális erejű írónak sokat magasztalt «bátorság»-át. Már akkor éltünk a gyanúperrel, hogy valójában meglehetősen másodkézből, Freud professzorra s még inkább Freud tanainak közkeletű elferdítéseire támaszkodva «bátorkodik». Igazán szabad és emelkedett költői szellem ilyfokú megkötöttséget nem igen vállal. A szexuális indítékoknak ez a kizárólagossága és középpontisága multhatatlanul bizonyos romantikus egyoldalú-sághoz vezet.

Mindazonáltal ez az elsőnek megismert, nagyszabású műve az emberi kiszolgáltatottság ólmos fátumát is lenyűgöző erővel éreztetta. S ami az írónak drámaköltői ritka érzékét tanusította, főleg az volt, hogy a nézőt rá bírta kényszeríteni, hogy a szavakon át maga tapintson rá a dolgok elevenére. Az emberi lélek «Hinterland»-jában meglapuló s néha ádáz munkára kiszabaduló szörnyetegek megmutatásával súlyban és értékben jelentősen meggazdagította azoknak az irodalmi példáknak számát, amelyek azt bizonyítják, hogy a lélekelemzésnek az orvosi gyakorlatban talán még eldöntetlen értékű eredményei az írói penetrációnak máris tagadhatatlanul új utakat nyitottak és új módokat teremtettek.

O'Neill nem bolygatja meg az ókori tragédiát mai beletudálékoskodással, mint például Hofmannsthal vagy Pérez Galdós. Ezért nem is berzenkedünk nála annyira a klasszikus mű *védelmében*, mint ezeknél. Sokkal merészebben elszakad a görögök tragikus művészetétől, mely a költői, mondai tárgy modern szételelemzését nem tűri, s amelynek alakjait mai lélektani kíváncsisággal «kidolgozni», epikai termőtalajukból kitépve külön «egyéni» hangsúlyhoz juttatni nem lehet. Minden ilyen kísérlet megújulás helyett csak eltorzuláshoz vezethet.

Az *Amerikai Elektra*-ban ehelyett a monumentális remekmű alapjaira egészen új, külső méreteiben, belső szertelenségében egyaránt jellegzetesen amerikai szindarabkolosszus épül, mely veszedelmesen közeljár a blöffhatásra számító filmszenzációkhoz. A gyűlöletnek egész szimfóniája tombol benne, első szavától az utolsóig, minden fordulatában és minden dialogusában, ádáz keserőség és (hiszen Freud talaján járunk!) érzéki féltékenységből táplálkozó bosszúvágy fűti a balsorstépte Mannon-család sarjait, ez taszít el anyát leányától, apát fiától, és — felcserélt sorrendben — ez láncolja őket egymáshoz.

S valahogyan mégsem azt érezzük, hogy a szerző e borzalomáradat *segítségével* boldogul, inkább, hogy annak *ellenére*. Mert itt lép közbe az író puritán komolysága, mely érezhetőleg farkasszemet kíván nézni a mai fátumtudattal, mely az Olymposzt faggató ókori rémületnél aligha irgalmasabb. Talán igen is készpénznek veszi a még tapogatózó lélekfürkésző-tudomány néhány nem eléggé tisztázott tételét vagy éppen egyoldalú tévelygését, — de a költőre sohasem a tudományos okfejtés tartozik, csupán a *lénység*, — és O'Neillnél sokszor az az érzésünk, hogy valóban a lényeg körül jár.

Ezért láttuk szívesen a Nemzeti Színház vállalkozását, hogy a falai között eléggé szokatlan kísérletet megejtse, s még szívesebben azt, hogy amire vállalkozott, valóban elismerésreméltóan oldotta is meg. Németh Antal rendezői feladata mindenekfölött a stílusérzéknek volt kemény próbája, és sikere: az ötórás időtartamú és sok ágból szőtt színházi szolgálatnak hibátlan stílusjegysége. A szereplők is szinte egytől-egyig ezzel a szomnambul biztossággal tűntek ki. Bajor Gizi különösen sugallatosan éreztette meg ennek az ókori Elektraénál félelmetesebb és nyugtalanítóbb *mai* női léleknek nemcsak töréseit és nyers ellenmondásait, hanem ezek mögött a szenvedélyeinek való tehetetlen kiszolgáltatottságnak is lenyűgöző pátozját. Makay Margit méltó játéktársa volt: a gyűlöletheadjárásban valóban az a sziklafal, melyen csak összezúzódni lehet. Timár idegbajos Orinjának főleg művészi mértéktartását illeti dicséret: azt, hogy nem csábult bele a hatáskergető patológizálásba, inkább a jobbra hivatott lélek fájdalmas kallódásával fogott meg. Már Uray inkább csak a körvonalakat vázolta fel élesen, a részletekben olykor valami szerepenkívüliséget éreztetett. Még inkább Csontos, ki únottan és lelketlenül morzsolta le szövegét, haldoklását viszont színpadilag túlságosan is kizsákmányolta. Lehotay, Szörényi Éva, Hosszú Zoltán egyaránt helyén volt.

Varga Mátyás hatalmas színpadképe, Nagyajtay Teréz jelmezei kitűnőek. Kevésbé az Harsányi Zsoltnak meglehetősen elnagyolt fordítása.

Beethoven.

Hermann Heinz Ortner színjátéka, Balassa Imre átdolgozásában a Nemzeti Színházban.

Megint — átdolgozás! Ilyenkor a kritika azon tűnődhetik: vajjon a Burgtheaterben rosszabb volt a darab? Akkor kár volt tőle elirigyelnünk. Vagy jobb? Akkor mire való volt elrontani? Az a gyanúnk, hogy valami sok elrontható az eredetiben

aligha akadt. Szerzője Beethovenben nem annyira tragikai nagyságot szimatolt, mint inkább csak színpadi lehetőséget. Az üres teatralitásnak ilyen iskolapéldájához már rég nem volt szerencsénk. Ami helyzetekben, színpadi fordulatokban, jellemrajzban és párbeszédben laposan közhelyszerű elképzelhető, az itt könyörtelenül egybe van gyűjtve — Beethoven nagyobb dicsőségére. Ő maga a titán lenne a gyarló földiek

között, de a szerző jóvoltából sehogyan sem bír helytállni ezért az — elismerjük — igazán súlyos szerepért. Nehéz vérét, rossz modorát, szerkezeti szerencsétlenségét váltig látjuk, lelkének sem szenvedésébe, sem a földi szenvedésen felülemelkedő nagyságába bele nem pillanthatunk. Ilyenkor az író a beethoveni életmű nábohi kincséhez menekül, zeneköltészetének aranyporát hinti szemünkbe. De a dráma nem tűri meg az efféle számítást: nincs az a megváltó muzsika, mely a színpadi figurák üres tehetetlenségét megválthassa!

Engedjük át az ilyen számítást a filmszínházaknak, ahogy Péterfy Jenő mondaná: «Ilkik nekik rettenetes». De színházban nem ilyen vászonokra mángorolt embereket akarunk látni s nem ilyen iskolás, jellemfelmondó párbeszédet hallani, amelyeknek színvonalja egy hajszálnyival sem emelkedik a mozifeliratoké fölé.

A «monumentális» főszerep is egészen film-elgondolás szerint monumentális: maszkra épül és «ad oculos» szánt mozdulatokra. Kiss Ferenc remek maszkban és állandóan hangsúlyos mozgással vergődik a szöveggel és liheg egy kis benső drámaiságért. Mivel pedig bensőre alkalmat nem kap, ráveti magát a külsőre: egy-két jól intonált, de ijesztő ürességében mélyebb hatás nélkül robbanó színészi fortisszimóra. Nem ilyen feladatokat kívánunk ennek a hatalmas tehetségű, magávalragadó lélekmelegű művésznek! S külön próbakövet a többi közreműködő alkotóképességének is. A két nő főszerep szinte reménytelen, ezeknek az alakoknak valósággal hiányzik a csontszerkezete. Eszenyi Olga Giuliettája szintelen árnyékalak, Rápolthy Anna Brunswick Teréze is kartársiasan hozzáfakul, szinte észre sem vesszük, melyikük jön be egy-egy jelenetre. Timár agyonlelkendezi a szerepét, Táray viszont maga

a hamisítatlan fűrészpor. Csak Szabó Margit, Gózon és Maklárty játékában érezni egy kis vérkeringést. A rendezés is a külsőségekre veti a súlyt. Horváth János színpadképei ellenben igazán megkapóak. Végül: látható itt maga a nagy Bonaparte is, «wie er im Buche steht»: mellénye nyílásába akasztott ujjakkal!

Háromlevelű lóhere.

Szép Ernő vígjátéka a Vígyszínházban.

Szép Ernő a szerénység forradalmárja a színpadon: a lemondásé mindarról, ami színszerű. Egyszer másszor sikerült is neki a Bastille bevétele — tilinkószóval. Csakhogy a lírája *mögött* mégis érezni lehetett némi drámai «szívdobogást». Most kapta magát s egy regénynek is nagyon quodlibetszerű képecske-sorozatát azonmód áthelyezett a színpadra. Az eredmény? Végighallgatjuk egy egyoldalú szerelem történetét, a tehetségtelen kis színinövendékét az öregedő író iránt, amiből — nem lesz semmi. *Drámai oka* még ennek a semminek sincs. Ténfergünk ide-oda az úgynevezett «bohém» világban, találkozunk alakokkal és helyzetekkel, amiknek a földolgozó semmi köze, a földolog pedig soványabb egy jóra való epizódnál. A képecskék még kirakójátékra sem jók, mert akkor valamennyinek megvolna a helye és rendeltetése. De most az eredetileg tizenhárom képből álló darab még a főpróba előtt leapadt tizenegy képre, a színlapon ígért «művészklubba» meg a «statisztalányok öltözőjébe» be sem kukkantottunk, ennél fogva három-négy szereplő is egyszerűen kihullott a darabból, s ami legmeglepőbb: mindezek ellenére sem azt éreztük, hogy két kép hiányzik, hamarabb azt, hogy tizenegy — fölösleges.

Hegedüs Tibor gondos rendezése hangulati hatásokra törekszik —

igen helyesen — és sikerül is egyik-másik képből egy-egy andalító Szép Ernő-strófácskát kikerekítenie. A közreműködők is egyéni melegségükkel fűtögetik a mondanivalójukat. A fiatal Szombathelyi Blanka igazán a maga helyére került, bátran lemondott a számító naiva-gügyögésről, hiszen lényében hordozza azt a sugárzó fiatalságot és gyermekkedélyt, amely ennek az alaknak hiteléhez hozzátartozik. Már a Somló meglelelkűsége nem ilyen feddhetetlen: ez a tehetséges művész fanyarabb egyéniség, semhogy a szerző elgondolása értelmében igazán meggyőzővé bírna lenni. A többi szereplőről céltalan lenne ez alkalommal bővebben szólni, szokott színvonalukon mozognak. Csak a legutolsó képben kelt feltűnést egy ritkán foglalkoztatott fiatal színésznő, Eszterházy Ilona. Valójában csak itt, az ő jelenetében éreztem a vérnek azt a «különös nedvét» áramlani, mely egyébként Szép Ernőnek ezt a tavaszi ábrándját oly kevéssé járja át.

Édes Anna.

Kosztolányi Dezső regénye Lakatos László színpadi átdolgozásában a Belvárosi Színházban.

Igazságszeretetünkön kívül a költő emlékét megillető kegyelet is azt parancsolja, hogy perbeszálljunk a színlappal: ez nem «Kosztolányi Dezső regénye», legfeljebb annak árnyéka. Csakhogy az árnyék ez esetben kézzelfoghatóbb és vaskosabb a valóságnál, — s ez a legfőbb hiba. Ha van regény, melyben minden a «dégkör» sejtelmes és izgalmas éreztetésén fordul meg: az *Édes Anna* ilyen. Ha maga a költő írhatta volna meg színpadra regényét, «dramatizálás» helyett talán művészi anyagának merőben új, szabad alakítása útján érhetett volna célhoz. Így most Lakatos László

tagadhatatlan odaadással és féltő kegyelettel nyult a regényhez, hű is maradt hozzá, de fájdalmas színpadi engedmények nélkül nem boldogulhatott. Viszont egészében mégsem merete vállalni rivaldafénybe való áthelyezését, sok mindent lefaragott, egyszerűsített, a megmaradtat pedig széltére «megokolgatta». Nála a kenyéradó házaspárból a férj elkerüli végzetét, a zárómozzanatokban egyszerűen kihullik a darabból, a csábitó ifiúr megigazul és tolsztoji távlatokig emelkedik, stb. Kosztolányi mindezek helyett az orvos tárgyilagosságával és a művész meleg emberszeretetével mindent megértetett, anélkül, hogy bármit is megmagyarázna. A dialógusait rendre halljuk a színpadról, de mikor nála néha talán épp egy igénytelen budai, krisztinavárosi környezetrajzból csap meg leginkább a megmásíthatatlan fátum igézete!

De ha magával a reménytelen vállalkozással perbe szállunk is, az «enyhítő körülményeket» is illő nyomtématékosan felhoznunk. Két nagytehetségű színésznőnek köszönhető, hogy a regény művészi ereje és tisztasága minden gátló mozzanaton át is mintegy visszacsempésződik a színpadra. Bulla Elma Édes Annája a színészi azonosulásnak ritka remeke. Ő valóban vérebe vette fel ennek az alaknak jellemét és végzetét. Nem a szövegre épít, hiszen Édes Anna nem a szavaiban él, minden érzelem és indulat a szavak között megy végbe lelkében. Bulla Elma ezeket sugározza magából a színpadon, egész lényével, angyali tisztaságával, ösztönösen lázadó emberméltóságával: a *regény* tökéletes hitelű, glóriás kis cselédjét. A másik művészi nagy diadal a Peéry Pirié. Ha a boldogtalan, tulajdon démonával küzdő s mindúntalan csatátvesztő, minden rabnál nyomorultabb tömlőcartót összetettségekben s a végleteket egy-

befogó összhangban ilyen sugallatos erővel nem bírná éreztetni: az alak menthetetlenül a művészetlen pathológia örvényébe hullna a színpadon. Így tragikai magaslaton jár — lenyűgöző biztossággal. A többiek az epizódba szorulnak, oda még a férj is, akiből Fenyő Emil vázlatnál többet nem teremthet. Boray emberbarát orvosa nemesen egyszerű, a Bársony-házaspár és Vidor Feri meggyőzően valóságizú, Berki József kitűnő megfigyelésével érdemel elismerést. A fiatal Básthly néha Páger hangfekvését próbálgatja, — keresse meg inkább a magáét. A rendezés Bársony István derekas munkája.

Százéves cég.

Marian Hemar vígjátéka a Belvárosi Színházban.

Észak fenyője és Dél pálmája, az ellentétes világok örök, reménytelen vágyódása egymás talajára és légkörébe: ez az ősi tárgy támad fel a lengyel szerző mérsékeltén érdekes vagy leleményes vígjátékában. A hagyatékhoz szinte semmi újjal sem járul hozzá, inkább csak éldegél a készből és kipróbáltból. Nála a színészet meg a gyarmatáru világa sodródik egymás közelébe, egy kicsit átkíváncsiskodnak a tilosba, azután szépen, maguktól ráeszmélnek, hogy okosabb, ha ki-ki a maga mesterségét folytatja. A színésznő mellett az öltöztetőnővé hervadt ex-statiszta töltené be a fék szerepét, a nagykereskedő mellett az öregapjától örökölt, zsémbes főkönyvelő, de amazt hamar meglágyítja a cégfőnök úr két milliója, emezt a színésznő kedvesége és üzleti ötletessége. Így aztán kettejük között tisztázódik a helyzet, sok beszéddel és kevés izgalom-

mal. Elmagyarázgatják egymásnak önmagukat először egy vasúti fülkében, később a százéves cég főnöki irodájában, végül a színésznő öltözőjében, s meggyőzik egymást arról, amiben mi már az első negyedórában sem kételkedtünk, hogy: a *Sasfiók* címszerepéért Szmirna egész mazzolaszülőtermése sem nyujthat kárpótlást.

Nem nagyon lelkesedünk a Belvárosi Színház lelkeségéért, amivel ezt a lagymatag darabot felkarolta. Talán két kiváló művészenek gyanított benne hálás szerepet. Bulla Elma rá is teszi egész lelkét a nem épen értékes feladatra: meggazdagítja a magáéból, átértett játéka szinte az önarckép közelében jár. Amikor hivatásáról beszél, megkapó őszinteséggel vallja ki a művészi mámor és csüggedés örök fény- és árnyjátékát. Páger játéka ezúttal inkább a mesterségtudás diadala, semmint a lélekrajzé, de megfigyelésben, realista megjelenítésben valóban elsőrangú. Gombaszögi Ella meg Rózsahegyfi tulajdon egyéniségében hordja néhány derűs színpadi perc kezességét.

A rendezést Pünkösti Andor látta el, jótékonyan felborzolva egyes szakaszok állóvizeit. A fordítás Lakatos László munkája, gyakorlott, de helyel-közzel pongyola kézé. Szövegében akárhányszor csúf pestieségek metszik a fület. «*Nem-e akarunk elutazni*» — mondja a színésznő, a kereskedő meg arról panaszkodik, hogy: «az embert *lerohanja* az élet!» Az ilyen nyelvi hanyagság — ha a bírálat szó nélkül tűri — a közönségnek még talán úgyahogy meglévő nyelvérzékét is menthetetlenül «*lerohanja*».

Rédey Tivadar.

FILM.

NÉPEK ÉS FILMEK.

Kezdetben, mikor a film megszületett, valószínűleg sokan hitték, hogy ime, itt a nemzetközi művészet, mely az embereké és nem a népeké. Ez a művészet valóban egyformán egyszínű volt, akármiről beszélt is és nem beszélt különleges lélekről, egyes nemzetek lelkéről. Legalább addig nem, amíg gyerekcipőben járt. De azután jött a fekete-fehér kép mellé a hang: a különféle népek beszéde, később a fényképezőstílus: a különféle népek látásmódja. Most pedig annak vagyunk tanúi, hogy egyre sajátosabban angol, francia, amerikai, vagy német lesz egy film. Ezelőtt csak arról beszélhettünk, hogy ezt, vagy amazt a filmet ebben, vagy abban az országban gyártották. Ma már nyugodtan beszélhetünk arról, hogy ez, vagy amaz a film ezé, vagy amazé az országé. Már vannak filmek, melyekben a színészek mellett a népek is helyet kérnek a vásznon, az ország tájai mellett az ország levegője is, az angol színészek mellé az angol tulajdonságok is. Már észrevehettük, hogy van francia, osztrák, német, angol fényképezési mód. Láthattuk, hogy a nagygényű filmekben a franciák tompán és sokat sejtetően mutatják a képeket, a németek élesen és durva hatásokkal. És egyre többször láthatjuk, hogy a népek sajátos nemzeti témáiról is készülnek filmek, egy-egy nemzeti tulajdonság kifejezésére. A film kezd azokkal az igényekkel fellépni, melyekkel a művészeti remekművek léptek fel. Ki akarja fejezni a népet és a kort.

Az angol.

Nem lehet véletlennek nézni, hogy az angol kolonizálók élete egyre több és egyre jobb filmben kerül a világ elé. A Hindu lándzsás felülmúlhatatlanul angol humora és hősi kedélyessége után, most megint új gyarmatos film érkezett. A «Balaklava» a szó legszorosabb értelmében «hazafias» film, persze ez a hazafiság kissé az egész fehér világnak szól, mint hazának. A néhány kemény angol katonatiszt Indiában és később a Krimben nemcsak angol hazafi, ők egy világbirodalom missziójának képviselőiként jelennek meg. A Balaklava kétségen kívül az irányfilmek közé tartozik, célja: az angol gyarmatosok hősi életének bemutatása és bámultatása. Ezt a célját a kitűnő rendezés segítségével el is éri. Az utóbbi idők legjobb harci filmjeinek egyikét alkotta meg benne a rendező. Leginkább azért, mert nem mesére, hanem ritmusra építette e filmet. A mese megvan ugyan, de nem a mese az, amiért az ember emlékszik a filmre. A csendes és kevésbé bonyolult mélabús szerelmi történet elhalványodik a hadműveletek története mögött, a hadműveletek története pedig elhalványul a rohamok és harcok lélegzetállító ritmusa alatt. A Balaklava ezért kitűnő film. Mert a rendezője meglátta, hogy a képek gyorsasága csaknem olyan fontos, mint az események gyorsasága és meglátott még valamit. Azt, hogy a filmzene nem arra való, hogy a néző szomszédok esetleges megjegyzéseit kevésbé hallja, hanem arra, hogy együtt fusson a képek egymásutánjával, hogy segítse látni a szemet és segítse megrezdülni az idegeket. A Balaklava zenéje a folyton visszatérő, kicsit egzotikus indulóval ilyen, híven kíséri a képek ritmusát és van mit kísélnie.

A francia.

A hősiességet a franciák is megpróbálták filmen bemutatni. A filmjük és a Balaklava közötti különbségben, benne van a két nép közötti különbség. A Balaklava fegyelmezett katonákat mutat, egyenes vonalban rohanó lovakat. Az «Asszony a hadihajón» lanyha tartású tengerészeket. Az angol film «alapeszméje» a birodalom fenntartása. A franciáé a becsület megőrzése. Az angolokról szóló film nagyon komoly, a franciáké a hősi téma mellett is szellemeskedik és gúnyol. A «Balaklava» mögött mindvégig egy kollektív missziótudat érződik, a francia mögött mindvégig az egyéni bátorság. A mese itt szinesebb és bonyolultabb, mondhatnám irodalmibb, a rendezés alárendeltebb, de egyben modernebb is. Sokféle eszköze van, de egyik eszközét sem használja ki túlságosan. A fényképezés jó, de egyáltalában nem megdöbbenő, inkább tompaságával hat, mint azzal, hogy feltűnően tökéletes akar lenni. És amíg a Balaklavában teljesen háttérbe szorul a hadsereg mögött a katona, a franciában teljesen háttérbe szorul a katona mögött a hadsereg. Az angol film a birodalom sorsáról, harcáról beszél, a francia egy francia ember harcáról és sorsáról, mely történetesen a nemzet harca idején játszódik. Az angol filmben az ember úgy része a rendezésnek, ahogyan a katona alárendeltje a fölöttesének. A franciában színjátszás folyik tökéletes eszközökkel, Annabellának van egy-két klasszikus színpadra illő jelenete és egy egészen keveset szereplő figurának, az öreg tengernagynak egy könnyeken áttörő megkönnyebült mosolya. Az angol hazafias szerepről művész filmet csináltak a «Balaklavában». Az «Asszony a hadihajón»-ban művészi szerepet játszanak a franciák egy hazafias filmben. A két film között árnyalatokban megvan az a különbség, amely a Dover mögötti és Calais előtti két ország között van.

A magyar.

Osztrák embernek kellett jönnie, hogy honi tájaink egyikén, a Hortobágyon meglássa a lényegét. Mi ilyen helyeken csárdákat építünk és azokban álpasztorok által idegent forgattatunk. Ezzel szemben az osztrák rendező körülnéz a tájon és meglátja, hogy a Hortobágynak a lényege maga Hortobágy. Az, ahogyan a nap feljön, az, ahogyan a pásztorok énekelnek, az, ahogyan a kiscsikó megszületik, az, ahogyan a disznók hemperegnek és az, ahogyan a lovak fejüket egymásra hajtják. Ebben a filmben több állat szerepel, mint ember, az állatok fontosabbak, mint az emberek, a felhők fontosabbak, mint a «cselekmény». Minthogy ehhez a méltóságos síksághoz sok állat, kevés ember és kevés cselekmény illik. A valóság illik hozzá, az élet a maga alárendeltségében, kiszolgáltatottságában, függőségében a tájtól és a természettől, a pásztorok élete. Ezt az életet vette fel filmre Móricz Zsigmond novellája nyomán Höllering az osztrák rendező és szerencsére egyetlen dzsentri-magyarkodó színészt sem szerződtetett. Egyáltalában nincsenek színészek ebben a filmben, parasztek vannak csak egy-egy őszinte mosollyal, kissé mereven, olyan mereven, szertartásosan mint a valóságban. Mennyivel abban játszanak, mint sok «színészünk» és mennyire izgalmasabb ez a film, amelyben nem történik semmi, mint filmjeink, melyekben mindig történik valami ostobaság. Itt nem volt kiagyalt mese, slágerszerű címötlet, nyávogó dalbetét, cifrázó cigány és mulató Jávor. Itt csak Hortobágy volt, egy érintetlen táj, egy magyar életforma, valami a lényegből és egy rendező, aki alázatos. Aki alázatos a magyar néppel szemben, talán mert messziről jött,

aki látja a magyar népet, talán mert idegen, aki érti a magyar tájat, talán mert művész. Reméljük, hogy ez a film valahogyan kikerül külföldre is, hogy látva lássanak azok, akik azt hitték eddig, a magyar filmművészet nem tud mást, mint gyöngé vicceket tálalni.

A «Hortobágy»-ot bemutató mozi az értékes film miatti aggodalmát úgy kívánta levezetni, hogy utána rögtön megadta a naivságnak azt, ami a naivságé. Egy rövid «magyar film» képében, mely arra az alapötletre épül, hogy egy kispolgár delnő feleségével úgy oldja meg a hétvégi kirándulást : villát keres megvételre, ottragad estére és ott éjszakázik. A film példát mutat arra, hogy mint lehet rövid félóra alatt tenger ostobaságot és izléstelenséget és tehetségtelenséget halmozni a vásznon. Szerepelnek összes nagynevű komikusaink, köztük ama kedvelt filmszínész, aki oly élethűen játssza és oly változás nélkül immár pár éve az agyalágyultat, hogy néha már azt kell hinnünk, hogy nem «játssza». Hanem csak azt adja, ami lényege. A «Hortobágy» és mellette ez az ostobaság és izléstelenség kitűnően megmutatta, hogy milyenek kellene lennie a magyar filmnek és, hogy milyen általában.

Szabó Zoltán.

Z E N E.

MAGYAR SZERZŐK BEMUTATÓ HANGVERSENYE.

Budapest Székesfőváros Népművelő Bizottsága a Collegium Hungaricum Szövetség bevonásával fiatal magyar szerzők műveiből rendezett bemutató hangversenyt. Oroszlánrésze van ebben a Népművelő Bizottság áldozatkészségének, amellyel lehetővé tette, hogy a fiatalok jó előadásban hallhassák meg zenekari műveiket. Nagy dolog ez ma, midőn még a beérkezett magyar zeneszerzők is sokszor évekig várnak arra, míg egy-egy művük előadásra kerül. A muzsikus pedig csakis úgy tanul, úgy fejlődik a legjobban, ha jó előadásban hallja meg a művét és szembe kerül a hallgatóságával, azaz a lélekkel, amelynek a tükörképében meglátja önmagát, amely könnyörtelenül megmutatja, hogy vajjon őszinte élményből fakadó, vagy csak ál-értéket teremtett-e? Mert akármilyen tetszetős legyen egy mű külső formája, technikája, ha alkotójának nincs semmi mondanivalója, elhangzik és a legkisebb nyomot sem hagyja a lélekben.

A bemutatkozó zeneszerzők a fiatal generáció legtehetségesebbjei, többen már ismert nevek, aki külföldi metropolisokban állami ösztöndíjjal szélesítették zenei és szellemi látókörüket. Ezek az idegen befolyások az egyéni lelkialkaton keresztül különféleképpen módolsultak.

Gárdonyi Zoltán Kodály mesteriskolájából került Berlinbe, ahol Hindemithnél folytatta tanulmányait. «Ünnepi Nyitány»-a nagytudású, rendkívül szolid muzsikusi műve, akitől nagy lelki kilengések, merész kísérletezések a legtávolabb állanak. Mintha — ugyancsak Berlinben folytatott — zenetudományi tanulmányai egy kissé túlon túl befolyásolták volna invencióját az objektív zenei szemléletre. Fejlődését az önmagára való ráatalálásban érdeklődéssel várjuk. Az a nagyszerű, önfeláldozó magyar kulturmunka, amelyet Sopronban mint karmester és tanár végez, máris maradandó eredményeket mutat fel.

Szita Oszkár Siklós Albert iskolájából került Párizsba és Olaszországba. «Poeme» c. zenekari műve teljesen az impresszionizmus szétfolyó zenei

invenióját harmonikus festőiségben kiélő stílusát mutatja. Itt-ott felcsillannak szépen meginduló részletek, de a félúton mindig megáll, el ejti a megkezdett gondolatot, aminek kifejtését a zenei logika megkíváná. De viszont meg tud győzni arról, hogy éppen ez a szilárd szerkezetet nélkülöző, álmódosításában teljesen elmerülő szétáradó hangulatfestés őszinte szívből, temperaméntumból fakadó.

Pongrácz Zoltán «Burleszk»-je tehetséges művész munkája, csak még igen fiatal és kiforratlan. Az ilyenfajta műnek a humora csak akkor hat, ha a mélyről jön és szellemes, ragyogó hangszerelés köntösében csillog, s ehhez bizony nagyobb élettapasztalatok és rutin kellene, mint amilyennel egy 25 éves zeneszerző rendelkezhetik.

Rajter Lajos a Rádió karnagya egy XVI. századbéli ének feldolgozásával «Ünnepi Zsoltárt» írt tenorszólóra, férfikarra és zenekarra. Igen tiszteletreméltónak találjuk az egész vállalkozást: teljesen a nagy eszménykép, a «Psalmus Hungaricus» nyomába lépni és figyelemreméltó dologbeli és hangulati készséggel, bár minden feltűnőbb eredetiség nélkül megírni egy ünnepi alkalomra igen megfelelő zeneművet, amely még halvány másolatban is idézi az eredeti szépségét.

Farkas Ferenc itthoni tanulmányai után még két évig volt Respighi tanítványa, így a római iskola hatása erős nyomot hagyott hátra művészetén. Ő különben is a legismertebb nevű társai között, aki már szépszámú kompozíciókra, és sikerekre tekinthet vissza. «Concertino»-ja, amelyet hárfára és zenekarra írt — az előadott művek között a leg-

kiforrottabb — minden hatásvadászattól mentes klasszikus egyszerűségével a régi lantkompozíciók nemes tónusát juttatja eszünkbe. A szerkezetében világosabb tagolt háromtételű mű a hárfában rejlő hangszín és technikai lehetőségeket aknázza ki. Nem a romantikus zenekar telítetten zengő, pathetikus hangszere itt a hárfá, hanem inkább a glisszandók sűrű használatával hoz új színeket, amelyek a zenekarral szemben azonban nem tudnak mindig megfelelően érvényesülni. Az érdekes és a figyelmet mindvégig lekötő, új utakon járó alkotás értékes gazdagodása a szegényes hárfairadalomnak. *Rácalmási Molnár Anna* szépen és gondosan játszotta a hárfaszólót.

Véress Sándor ugyancsak többször fektűnt már a műveiből rendezett szerzői estéken forrongó, de mindig érdekes, tehetséges munkáival. Most egy hegedű-áriával lépett ki: igazi szöveg nélküli ének zenekarkísérettel. A hegedű szélesen kiénekel, melegen zengő kantilénája elejétől végig uralodik. Melódiák, amelyeket valóban őszinte szívből fakadónak érzünk, amelyek valóban úgy énekelnek, mintha ennek az éneknek a kifejezési intenzitásába költözött volna a fiatal szerző régebbi műveinek gátakat áttörő forradalmisága. Emellett a hangszer virtuóz-technikai kiaknázása is kitűnően érvényesül a mű közép-résének szólójában. *Ország-hí vadár* pompás előadásának nagy része volt a mű sikerében.

Reméljük, hogy ezek a hangversenyek továbbra is megisméltődnek s így mindig nagyobb mértékben hozzá járulhatnak az igazi tehetségek kibontakoztatásához és serkentéséhez.

Prahács Margit.

K É P Z Ó M Ű V É S Z E T.

KIÁLLÍTÁSOK.

Három héten át *belga művészek* vendégszerepeltek a Nemzeti Szalomban. Festmények, grafikai és szobrászati alkotások, amelyek földrajzilag távoli, vámsorompóktól többszörösen elválasztott, de a magyar szimpátiákhoz nagyon közeleső földről érkeztek. Ezenkívül: oly földről, amely ha ismert is viharzó századokat, a történelem léptei annyira mégsem lehettek súlyosak, hogy alattuk pusztulásba sorvadt volna a kultúra, megszűnt volna az életnek és művészetnek egymást tápláló kölcsönössége.

Belgium valamikor, a politikai, gazdasági és kulturális körülmények nagyon szerencsés összejátzásának időszakaiban a művészet oly virágborulásának volt a színtere, amely kiteljesedve a flamand reneszánszban, az egyetemes művészetfejlődés egyik korszakos fejezete. Amikor mai belga művészetet látunk, önkéntelenül erre a fénylő multra gondolunk, amelyről azonban helytelen lenne azt vélni, hogy a számra kicsi, fajilag vallon-flamand összetételű nemzet művészetében az «utolsó szót» jelentette. A belga nép művészi életére éppen az vall, hogy a Van Eyckek és Breughelek, a Rubens, Jordaens, van der Weiden-féle mesterek örökségének roppant súlya ellenére tudott új utakra térni, hogy a nagy mult, a hagyomány csak a termékenyítő forrás szerepét töltötte be, ösztönzött anélkül, hogy rajta rágódó, utánzó epigonizmusban merült volna ki. Már a XIX. század közepe táján, a történelmi romantika idején is jelt ad magáról az önálló «belga iskola», de igazán a század vége felé adódnak oly tehetségek, akiknek megújító lendülete a belga festést (grafikát) az európai piktúra első vonalába viszi, s ugyanez áll, sőt messzebbreható jelentőséggel a szobrászatra, amely a francia mellett egyenesen vezetőszerephez jut. (Meunier). A belga képzőművészetnek ennél az újabb, modernkori alakulásánál természetesen a művészi kultúra ősi hatóereje és az egyes tehetségek vitalitása volt a döntő, de figyelmen kívül azért nem hagyható még valami: Párizs közelsége.

Az a gyűjtemény, amely most szerepelt Budapesten, felfogás, formanyelv, célok és stílusok dolgában körülbelül négy évtizedre terjedve adott ízelítőt a mai belga művészetből. Két szélső pólusa volt, egyfelől élenk színességű, természetűsége törekvő tájképeivel *Gilsoul*, aki kitarótán ma is úgy fest, mint nyilván a század elején festett, s másfelől sötétbe ágyazott, irgalmatlanul komor, a formai lényegét brutális erővel hangsúlyozó képeivel az avant garde-ista *Permeke*. Kettőjük közt helyezkedtek el: a konzervatív hajlandóságú, ezen a ponton *Gilsoul*hoz közelálló, de jelentősebb, bravúros tudású *Opsomer*, az impresszionista *Savery*, aki a belgák egyik legkülönbje, a lány tónusfestés mesterének bizonyuló *Lebon*, elmélyülő lelkiiséget hordozó, vibráló színhatású kompozíciójával *Carte*, a neoprimitív ízű *Tytgat*, a bányászélet festője *Pauwels*, *Logelain*, *Hovett*, a neoklasszikus *Navez*. Akadtak persze oly művek is, amelyeknek reprezentatív alapon kevés keresnivalójuk volt (ilyen becsuzamlásoktól olykor a külföldre irányított magyar kollekciók sem mentesek). Lényeg az, hogy a mai belga festészet jeles értékeit láthattuk, ha nem is maradéktalan értelemben (hiányzott például a régóta világnevet jelentő *Ensor*).

Ami a gyűjteményt általában jellemezte: tiszta művészi kultúra,

magas mesterségbeli jártasság. A belgák tudnak, azok is, akik úgy tesznek, mintha — legalább is az ábrázolás hagyományos értelmében — nem tudnának, például *Permeke*. A szín mámorosainak a belga festők kétségkívül nem nevezhetők. Legtöbbször tompított harmóniákkal, éles színellentétek kerülésével dolgoznak, ami valószínű, hogy az ottani természeti viszonyokkal, a tengerről áramló párás levegővel is összefügg. «Modernizmus» szempontjából az anyag leszűrtebb, nyugodtabb volt, mint ahogyan a tíz év előtti nagy belga kiállítás megfelelő csoportja hatott a Múcsarnokban. Az akkori kubisták közül most nem volt jelen senki. A szertelen túlzókat, a «vadakat» otthon hagyták, de lehet az is, hogy bizonyos tisztulási folyamat történt az utóbbi években. *Permeke* sem az a *l'enfant terrible*, aki volt.

A szobrászati részben az elődökhöz, a belga plasztika híréhez méltóan szerepelt *Verbanck, Demanet, Wansart, Debonnaires, de Meester*. A grafikában a belgák mindig kiválóak voltak, azok ma is. Nevet nem említünk, mert az egész névsort kellene idézni.

* * *

Az Ernst-Múzeum március eleji csoportkiállításán öt festő és egy arisztokrata szobrászhölgy műhelytermése fogadott. A hattagú csoportnak voltak szerényebb, egyelőre induló, inkább csak ígéretnek könyvelhető tagjai is, viszont *Battyhány Gyula* gróf szintén résztvett a tárlaton, amely így a kvalitásnak majdnem teremről-teremre változó hőfokával, színvonalbeli hullámzásokat mutatott. *Battyhány* grófot nehéz elhelyezni, irányzatba sorozni, bárkivel rokonságba hozni a magyar festészet parcelláin. Nem az országúton jár, hanem dülőúton. Ma is az, akinek korábban megismertük: az ecset különös fantasztája. Új képeinek nagy része keleti kalandozásokkal, rhodosi, kairói körülményekkel tartanak kapcsolatot. Ez a kapcsolat azonban, anélkül, hogy az absztrakció bizonytalan kódéba tévedne, fölötté laza viszony. A táj és alak, a jelenség nála valóban csak nyersanyag oly képalakításhoz, amely teljesen szabad, dekoratív elemeket, ékítményes aprólékoságokat juttat szóhoz, hogy végül ez az egész játszadozás formákkal, színekkel, selymekkel és női fejdíszekkel egy bizarr, nem egyszer démonikus képzelet síkjain helyezkedjen el. Vannak képei, amelyeken az alakok térbeli megjelenése a fizikai törvényszerűségeket nem tisztelő álomképekre emlékeztet. A nők, akiket fest, még ha sárközi parasztlány is az illető, ugyanannak a dekadens főtípusnak változatai. Néhány arcképe is volt a tárlaton. Ilyenkor a feladat kötöttsége egyszersem erős szabatosságra kényszeríti stílusát, fegyelmezi ideges, szaladgáló ecsetjárását. *Feiks Jenő* képei motívum és elegáns előadás dolgában a művészt ismert módon jellemezték. *Fáy István* puritán egyszerűséggel fest, *Füszedő* című világos, egyenletes fényű, árnyékot nem szerepeltető képén a természet áhítata ül. Figyelemreméltó tehetség. *Csabai Rott Margit* akvarelljei a széles festőiség jegyében ábrázolnak falusi motívumokat, *Kun Sándor* jelentkezése naturalista bemutatkozás. *Benstorff* Mary grófnő nagynevű személyiségek, köztük a kormányzó s néhány mágnáshölgy arcképsobrát állította ki, olykor inkább festői, mint tiszta szobrászi felfogásból történő kiindulással.

Berény Róbert új munkáit a Fraenkel-Szalón mutatta be. *Berény* az elit-művészek egyike. Tanulmányokban és kísérletekben hosszú és érdekes utat tett meg, amíg ideért, kezdve a háború előtti startolástól, Cezanne-nyomokon a testek súlyát, térbeliségét hangsúlyozó törekvéstől, a «kon-

struktivistákhoz» való tartozáson keresztül — Zebegényig. Annyi bizonyos, képei előtt ma nem lehet sem Párizst, sem Berlint mondani. Akivel némi stílusbeli közösséget tart, az a magyar Bernáth Aurél. Ahogyan ma fest, az a természetnek deformálások nélkül, a szordinós hegedűjáték hatását keltő, finom színértékekre való áttétele. Zebegényben él s művészetének az utóbbi években végbement átalakulása nyilván ezzel függ össze: döntő önmagára találással a dunamenti föld levegőjében.

A *Szepesi Szövetség* nagyon jó s a mai körülmények között nemcsak művészeti jelentőségű gondolatot valósított meg, amikor kiállítást rendezett oly XIX—XX századbéli művészek munkáiból, akiknek bölcsője a Szepességben ringott, működésükkel idetartoznak, vagy időnkint idetértek vissza, megtelni a szülőháza varázsával, felfrissülni a lőcsei, késmárki, iglói völgyek, hegyek ózonától, festeni azt a szépséget, amit a természet az évszakok körforgásában egy romantikus rendező csodálatos kezével újraalkot. A magyarok és rendületlenül magyarhú cipszerek földje sok százéves kultúrterület, amelynek couleur local-ja a középkorban is s még határozottabban a felsőmagyarországi reneszánsz stílusváltozatában érezteti jelenlétét. Földrajzi fekvéséből következően a Szepesség a török hódoltság idején viszonylag kedvezőbb helyzetben volt, mint az ország többi része s a barokk korszakon át a XIX. századhoz úgy érkezik el, hogy városaiban tartósan nem szakad meg a szépmesterségek foglalkoztatása.

A kiállításnak természetszerűen érdekesebb része az volt, amely rég elhalt, helyi jellegű szepesi művészek nevét és emlékét idézte. Ilyen Müller János (1780—1828), a tájképfestésben előfutára a szintén lőcsei, de onnan Itáliába költözött nagymesternek, Markó Károlynak. (A Visegrád című fiataalkori, még nem idealizáló Markó-kép tömör előadásmódjával, zöld-fekete színellentétben tartva, tisztára «modern» alkotás.) Ugyancsak szepesi szükségleteket szolgált az arcképfestő Czauczik József (1780—1857), akinek képeiről üde biedermeier-kedvesség árad, részben — élete derekán ugyanis külföldre került — Boemm Tivadar, valamint a vadregényes tájképeket festő Gundelfinger Gyula, Tibély Károly. Szepesi volt Rombauer János is (1782—1849), akinek e helyi mestereknél magasabb szintű művészete érthetően talált nemzetközi sikerre. Már a modern időkre tartozóan, kisebb-nagyobb sorozat képviselte a táj nagyszerű festőpoétáját, Mednyánszky László bárót, Katona Nándort, az új magyar grafikai nemzedéket nevelő Olgvai Viktort, Szent-Istvány Gyulát. Az élő festők közül Boruth Andor, Dobay Székely Andor, Vitéz Mátyás s a legújabb nemzedék tagjaként Medveczky Jenő, Kiss Viktor munkái voltak kiemelkedő darabok. A plasztikát ketten képviselték: a XVIII. század végén született s nagyrészt Bécsben működött éremszobrász. Böhm József Dániel s a formai intimitások, finom mozdulatszépességek és kifejező arcképszobrok mintázója, Lux Elek. A kiállítást a kassai múzeum volt igazgatója, maga is kitűnő tájképfestő, Köszezghy Elemér rendezte a Nemzeti Szalonban.

* * *

A lett művészek bemutatkozását nagy érdeklődéssel vártuk s ami ezen a címen az Iparművészeti Múzeumban felvonult, az méltán rászolgált az érdeklődésre. Amit Rigából, egyfelől a Balti-tengertől határolt kis északi állam fővárosából Budapestre küldtek, az a képek és szobrok nyelvén egy szívós, életerős, keménykötésű és mély lelkivilágú népet jellemzett. Negyed-

század előtt ily felsorakozás a piros-fehér-piros lobogó jegyében bajosan törtenhetett volna. A lett művészetre, mint nemzeti megnyilvánulásra, ekkor még ráfeküdt az orosz vasmarok. Kifelé nem szerepelhetett önállóan, azt azonban a moszkovita nyomás sem tudta megakadályozni, hogy a lett művészi életnek a mult század közepén megindult, eleinte bátortalan a később egyre öntudatosabb fejlődése a politikai és katonai hatalom előtt kapituláljon, hogy tehetségei a szentpétervári akadémián és külföldön tökéletesíthessék magukat. Amikor a világháború fináléja meghozta a lettek helyét a nap alatt, már nem az elemi művészeti feltételek megteremtéséről volt szó. Már megvolt az alap, amelyre támaszkodva, az állam részéről intézményesen is segítve, a fejlődés új lendületet vehetett, most már szabadon és gátlások nélkül. Ezzel magyarázható, hogy a lett kiállítás nemcsak egyes tehetségekről tanuskodott, hanem kétségtelen, határozott művészi kultúráról.

A kiállítás a lett képzőművészetnek ezt az új, háború utáni fejezetét reprezentálta. Java értékeket, teljesen kiforrt mestereket és egész sorát a fiataloknak, a kiváló «harcincéveseknek». A térképen a lettek Németországhoz esnek közelebb, de festészetük igazodása francia orientáció. A párisi eredmények azonban felszívódva «északi arcélt» kapnak a lett szellem karakterében. Azon, amit láttunk, ha nem is mindig hasonló fokon, de általában kiütközött ez a hazai, balti életritmus. Nem a hideg és erőszakolt spekulációk emberei a lett festők. Gyökerük a valóságban van. Realisták, ez a realizmus azonban nem jegyzőkönyvszerű, nem tapadó és fantáziátlan. Tele van érzéstartalommal, művészileg felfogott valóság, a jelenséget festői és hangulati egységében ragadja meg, olykor szinte látomásszerű kifejezést ad neki. Finomságoknak nincsenek híjával a lett festők, de a feminin finomkodás, az ernyedtség nem esetük. Művészetük férfias alaptermészetű, valami paraszti erő dobog benne. Stílusukban a szín elemén van a főhangsúly, amely egyszer puha ecsethúzásokkal, a tónusértékek gondos latolgatásával kerül vázsonra, másszor a temperamentum hevétől csapkodva s érdesen, de mindig határozott, energikus biztonsággal. A lettek legjobbjai: *Sveics, Vardaunis, Kalnins, Tone, Purvitis, Svemps, Neilis, Liepins, Cielava, Liberts, Ubans.*

A plasztikai anyag, a kevésszámú szobor ellenére is meggyőzően beszélt a lettek szobrászatának kitűnő erényeiről. Képmásokkal és figurákkal hat szobrász vonult fel: *Skilters, Dzenis, Skulme-Liepina, Zemdega, Melders, Zalkans.* Különösen a két utóbbi, Melders és Zalkans nagyvonalú, tömör kifejezésű, zárt és masszív formákkal ható plasztikája a mai európai szobrászat legjobbvonalához tartozik.

Dömötör István.

JULES ROMAINS ALAPESZMÉI.

Írta: *Hankiss János.*

Az ismeretelméletnek van egy megkapó tétele : az, hogy csak tulajdon-ságokat lehet közvetlenül érzékelnünk, tárgyakat nem, — csak mellékeveket, főneveket nem. Egy-egy íróat sem tapasztalhatunk közvetlenül ; a művészt nem foghatjuk föl a maga egészében : csak egy-egy kvalitás, egy-egy árnyalat árulja el jelenlétét s ha sok ilyen minőséget gyűjtöttünk róla, akkor keressük a «közös nevezőt», az egyszerűsítések lehetőségét, — a Főnevet e sok melléknévhez.

Vannak írók, akikre nézve az egyszerűsítés, a sematikus kép könnyen létrejön. Hamar csinálunk életjelenségeiből mozdulatlan, állandó formát, — különösen akkor, ha ő maga is más írók állandó formájának ügyeskedő örököse csak és ha arca csupán maszk, amit készen kapott. Minél hatalmasabb és élőbb a művész, annál nehezebb közhasználatra formákba önteni s megkívánni tőle, hogy azt a típust, amelyet a kritika állapított meg róla, engedelmesen betöltse.

Jules Romains azok közé tartozik, akik ellenszegülnek minden beskatulyázásnak, pedig van pontosan körvonalazott «elméletük» ; életszemléletük iskolát alapított s műveiket könnyű bizonyos szempontok alá rendezni. De mennyi minden van ezen túl ! Mennyi friss eredetiség és mennyi új életre kelt, értékes hagyomány ! Hogy ebből az eleven sokféleségből, vagy ebből a sokrétű életből izelítőt adjunk, elég egymás mellé állítani néhány festői adatot az életéből. Középfraanciaország vulkanikus, vad belsejéből származik és a *Cromedeyre-le-Vieil* c. verses drámában a Cévennes-ek népének ősi gyökerességét állítja például. Mindig is marad benne valami a föld emberének józanságából és makacsságából, rendes munkavégzéséből és erőteljes közösségérzéséből. A párizsi évek a barátság évei : négy cimora sétál naphosszat La Villette tapasztalásra oly hívogató negyedében, fantasztikusan külvárosi öltözetben, s magába issza a városnak mint összefüggő, élő egésznek közösségi lelkét. De ugyanaz a Romains, akitől a nyárspolgárok és a párizsi gettó lengyel menekültjei oly őszintén rémülődöznek, amikor pajtásaival elállja a külvárosi utcákat vagy a kávéházak terraszait, pompás eredményeket ér el az érettségén és az École Normale Supérieure versenyvizsgáján. Csak remekírókat olvas és közben jeles természettudós lesz : a retinán kívüli látásról ír számottevő tanulmányt. Lenyűgözik Jaurès szónoklatai, a háború alatt egy amerikai újságnak meg meri írni, hogy szerinte Európa ellentéte egy tragikus tévedés : Európa lelke egy s európai háborúnak nincs értelme. Mégse lesz sem üres pacifista, sem a pártok nyájembere : világos fejű, józan, sőt szinte derült szemlélője az emberi hívságoknak. Sohasem áll meg félúton : a szatirának ez a mestere mindig átcsillogtatja az emberszóláson lelke meleg liráját és a kibontakozás útjának napsugaras kigyózását. Barátaival elvonul az «Apátság» teremő magányába, ahol maguk látják el magukat és maguk nyomják könyveiket ; de azért senki sem érti jobban nálánál a közélet kaleidoszkópját és azt, hogy hogyan teremt valóságot az eszme.

Ennek a gazdag szellemnek minden megnyilvánulása könnyen tévedésbe ejtheti azt, aki nem szokott gazdagsághoz, aki szereti az egyszerű képleteket. Azt mondják: Jules Romains egész oeuvre-jét megoldja az ő felfogása a csoport társadalmi jelentőségéről, az «egylelkűség», az *unanimisme* hite. Kamaszkorába nyúlik vissza barátsága a cimborákkal, akiknek később annyiszor emelt emléket. De a barátság nála nemcsak érzelem, amely előmlik rajtunk és boldogságot ad. A barátság, azaz néhány egyivású cimborra tökéletes egyetértése, egylelkű csoportba olvadása minden lehetőségnek, a legnagyobb hatalomnak forrása. Lám a *Les Copains* c. regény hősei három olyan országos csinyt tudnak elkövetni, amilyenre szervezett hatalmak se mernének gondolni. S nem az a lényeges Romains szerint, hogy mi az a tett, — minél nevetségesebb, annál fényesebben igazolja a tételt, — hanem az, hogy minden tett sikerül, ha a baráti csoport szívósan akarja.

Romains a csoportban szerves egységet lát, minden nagy közösség lényeges magvát. S tovább menve, egyre jobban kifejlődik az érzeke minden olyan szerves egység iránt, amely rövidebb-hosszabb időre irányítja az egyének életét. Egy bérházban, amelynek nem volt «delke», az fejleszt ki egyidőre közérzést, valódi életet, hogy meghal benne valaki (*Mort de Quelqu'un*); egy másik regénye a kisváros nagyvonalú fejlődését egy tréfás feliratra vezeti vissza, amely erjesztője lesz a városka öntudatának (*Le Bourg régénéré*). Minden eszme magában hordja a megvalósulás csiráját, ha tud maga körül «csoportot» teremteni.

A modern tragédia egyik legszerencsésebb kísérlete, a *L'Armée dans la Ville* is méltán írja nagybetűvel a Hadsereg s a Város nevét: itt két egylelkű közösség szerves élete ütközik össze, — két eszme kiteljesülése a valóságban.

Nálunk legnagyobb sikert aratott darabja, a *Diktátor* is azzal érteti meg a szocialista vezér látszólagos pálfordulását, hogy a menetrendkönyvből bűvös vezérkönyvét faragja a Rendnek, a Folytonosságnak. Mikor a diktátort régi elvbarátja keserű szemrehányásokkal illeti, az ezt a könyvet tartja elébe s megmagyarázza neki, hogy csak innen, a miniszterelnöki székéből lehet megérteni, mit jelent a vonatok szabatos és szabad futása az állam vérkeringésében. S egy pillanatra úgy érezzük, hogy a menetrend több mint szimbólum: lapjai közül árad szerte maga a Rend, az egészséges Élet.

Bonyolultabban mutatja meg az eszme hatását a valóság világára Romains remekműve, *Knock, vagy az orvostudomány diadala*. Nálunk nem volt sikere ennek a világszerte ismert komédiának, amely számos külföldi államban klasszikus olvasókönyvekbe került s amelynek rokonsága a legnagyobb Molière-rel közhelyévé vált a kritikának. Knock egy Amerikát járt fiatal orvos, bizonytalan diplomával és kétes erkölcsi felfogással. Egy vidéki doktortól megveszi a nagyon is gyöngye klientéláját. Az öreg doktornak nincs páciense, nincs tekintélye, nincs orvosi külalakja; receptek helyett háziszereket ír, nem ismeri a hókuszpókuszok gyógyító értékét és nem törődik azzal sem, hogy keres-e mellette a gyógyszerész. Knock pillanatok alatt megváltoztatja a helyzetet. A tanítónak kedvet csinál az egészségügyi vetített képes előadásokhoz, a gyógyszerésznek drága recepteket ír, a nagyvásár napján kidoboltatja, hogy ingyen rendelést tart s ez a rendelés úgy megszállítja hírért, mint ahogy beleveri az emberek fejébe, hogy úgyszólván mindenki beteg és mindenkinek érdeke az orvosi gondozás. Amikor egy év múlva elődje eljön a részletfizetésért, elámulva látja az orvosi szellemtől átítatott

városkát s bár blöffnek tartja Knock munkáját, mégsem tud ellenállni a fiatal doktorból kiáramló «orvosi szellemnek» s végül megvizsgáltatja magát vele...

Ha azt hinné valaki, hogy Knock semmi más, csak a sarlatán orvos keserű szatírája, nagyon tévedne. Knock nagyarányú szervezkedésében és az egész járásra kiterjedő, térképen is kizászlózott hódításaiban van valami nagyszabású, csaknem tiszteletet parancsoló hatalom. Igaza van-e Knocknak, amikor a nap egy-egy percében büszkén gondol arra, hogy most a járás minden házában villannak a lázmérők s ezer meg ezer ember ellenőrzi hőmérsékletét az ő láthatatlan karmesteri pálcájának egyetlen mozdulatára? Nem fontos. Az eszme — ebben az esetben az «orvosi gondolkozás» — diadala teljes az anyagi világban: az emberek pénzt és időt áldoznak arra, ami Parnalaid doktor idejében értéktelennek látszott...

Ezt a gondolatsort fűzi tovább a *Donogoo-Tonka*, ez a filmszerű regény, amelyből aztán a Théâtre Pigalle-ban, Rothschild színházában szindarab lesz. Itt megint feltűnnek Romaines kedvencei, a Cimborák, akiknek hajdani vezére, Bénin itt csak a második hegedűt játssza. A darab onnan indul el, ahonnan Romaines és a Cimborák ifjúsága, a La Villette negyedből, a poézis nélküli csatornától, ahol az egyik cimboráélete csaknem bevégeződik. Szerencsére barátja nyakoncsipi és elküldi meggyógyulni egy különös orvoshoz, aki arra kényszeríti, hogy egy gondviselészerű véletlent megragadva szentelje életét annak a valakinek, akivel ez a véletlen összehozza. A valaki Romaines régi céltáblája: az öreg Le Trouhadec professzor. (Mint Balzac vagy Proust, Romaines is szívesen látja viszont régi hőseit új meg új szerepekben.) Le Trouhadec bánata ez: most elérhetné legfőbb vágyát, az Akadémiába való beválasztatást, de ellenfelei kihasználják ellene, hogy Délamerikáról szóló nagy munkájában egy olyan várost is leírt, amely voltaképpen nincsen... Lamendin — ez a megtért öngyilkosjelölt neve — elhatározza, hogy megalapítja a várost. S szívós munkája nyomán meg is történik a «csoda»: a lehetetlen eszme valódi élet, egy igazi nagyváros, egy új «egylelkű» csoport forrása lesz. A darab végén Lamendin főkörmányzója egy új világnak. A tudományos tévedés szobrot kap a darabban: hiszen Amerika fölfedezése is a tudományos tévedésnek köszönhető, Donogoo megalapítása is. És a tudományos tévedés meg a tudományos igazság közt csak «időrendi különbség» van — mondja hősünk.

A szatíra és a líra itt is finom adagolásban keveredik össze. Ahhoz, hogy Donogoot meg lehessen alapítani, az emberi gyöngeségre épügy szükség lesz, mint az ember jótulajdonságaira. A professzor, a kéteshírű bankár, a városalapító bohémek megannyi alkalom Romaines-nek a friss és eredeti szatírára. De Lamendin kísérlete mögött mégis komoly törekvés rejtőzik, hiszen egy ember élete függ a sikertől, — aztán sok más ember élete is... És van valami fölemelő abban a tudatban, hogy az eszme és az akarat célt érnek, akármilyen a cél. És a gyarmatosítások mindig csúf első felvonásai után eljön egyszer az idő, amikor a sáros csorgóra misem emlékeztet a belőle nőtt egyszerű folyamból.

Talán máskor lesz alkalom arra, hogy az *Ódák és imák* eredeti költőjéről s a regényíróról adjunk itt legalább vázlatos képet. Most csak azt akartuk megmutatni, hogy Jules Romaines szociológiai elméletéből, az «unanimitizmus»-ból élet és költészet lett regényben és színpadon. Fantasztikum és realitás szilárd szövetsége ez a lehordott rongyaiból bontakozó, új színház javára.

Meghalt Korzika költője.

Akik az újjászülető latin kultúra hullámveréseit számontartják, feljegyzik, hogy Santu Casanova olasz költő elköltözött az élők sorából. Egy-mondatos rövid távirat adta hírül, hogy Korzika költője nincs többé. A költő neve nem futott világhírt és szűkebb hazáját, Korzikát kivéve, az olasz nyelvterületen is csak az irodalomhoz igazán érték tudtak róla, a különös és lelkes poétáról, aki önmagának hirnevét és munkáinak elterjedtségét szigetelte el azzal, hogy Korzika nyelvén, annak dialektusában írt. Korzikai nyelvjárásban, amely ugyan hasonlít az irodalmi nyelvvé emelt toszkánaihoz, mégis elűt tőle. A regionalizmus képviselője volt, amelyet a modernnek, köztük Fracchia kárhoztattak az olasz irodalomban, az ő regionalizmusa azonban leginkább érthető és megokolt, hiszen a politikai Olaszország határain túleső és idegen impérium alatt élő sziget olasz lelkét szólaltatta meg. A patrióta legyőzte benne a költőt. S milyen érdekes az ő hazafisága. Korzika urai felé «Italianissimo», nemzete felé — korzikai. «Corsica» című époszában, amelyet a sziget mondáiból szőtt egybe, szülőföldjét dicsőíti, a sziklás, titokzatos Korzikát. De nemcsak költő, ujságíró is. Lapot alapított, ennek is «Corsica» volt a címe. Azokért az eszmékért küzdött benne, amelyekért mint költő is hitvallást tett. Ügyszólván «szellemi mindenese» volt Korzikának élete fogytáig és különös, hogy éppen a «kontinensen» (így nevezi Olaszországot a Szardínia és Korzika lakossága) érte utól a halál. Bi-

zonyos vonatkozásban kapcsolatba hozzák működését Grazia Deleddával, aki Szardíniának volt a szerelmese, azonban Santu Casanova nem emelkedett Nobel-díjig és világhírig. Korzika szigete azonban mégis szeretettel őrzi meg annak a nevét, aki ősi hagyományait formálta nemesen örökéletűvé. *Mihály László.*

Sir Arthur Eddington : A természettudomány új útjai. Angolból fordította *Donhoffer* Szilárd. A fordítást átnézte *Zechmeister* László. Hat kép. Bpest. Franklin Társulat. 311 o.

Mindenesetre tiszteletre méltó vállalkozás volt a *New Pathways in Science* magyarul való kiadása. A fordítás jó s fordulatos, visszaadja szépen az eredeti szöveg értelmét. Eddington világhírve biztosíték arra, hogy komoly tudományt kapunk, a csillagászati és kozmológiai tudás mai eredményeinek könnyen érthető s tanulságos összefoglalását. Ilyesféle munkák mostanában elég nagy számban jelennek meg, főleg németül és angolul, de kevés tud Eddington tollával versenyre kelni. A tudományos kritika annak idején elismerte tárgyi szakszerűségét, de nem igen osztotta filozófiai alapelveit. Mert az új fizikáról tudni való, hogy erősen filozófiai hajlamú s képviselői közül sokan az exaktságtól ugyancsak távolálló teóriákba tévelyednek. Áll ez elsősorban az okság törvényére s a szabad akarat kérdésére, mert az új fizika ebben is állást szokott foglalni. Eddington a mérsékeltbb irányhoz tartozik, ezért könyve nem viszi a bölcséleti eltévelyedések ingoványaiha az olvasót.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Kornis Gyula előadása a bécsi egyetemen.

Március 9-ikén tartotta meg Kornis Gyula egyetemi tanár, a Magyar képviselőház alelnöke a bécsi tudományegyetem meghívására második cserelőadását. Előadásának címe: «Kultúra, mint államcél» volt. Kornis Gyula előadása bevezetésében ismertette az egyes államcél-elméleteket. Azután kifejezte, hogy viszonylik a kultúrállam eszméje a jogállaméhoz. A jogban rejlő erkölcsi érték, az igazság az a kapocs, mely hidat ver a kultúr- és a jogállam között. Az államnak a jogrend mellett másik fontos kritériuma a hatalom, mely az állam fenmaradását és céljainak megvalósítását biztosítja. A hatalom pusztá parancsszava azonban nem elég a kultúrerők megmozgatására. A szellem hatalom, de a hatalom nem szellem, állapotította meg Kornis Gyula s kifejtete, hogy a hatalom hiába rendel el, mit tartunk erkölcsösnek és erkölcsteleennek, mit szépnek és rút-nak, jónak és rossznak, — az erőszakolt kultúrának nincs gyökere. Az állam nem rendelheti meg a kultúrát, de gondoskodnia kell feltételeiről; az iskolákról és egyéb művelődési intézményekről. Az államnak ezek segélyével kell szert tennie szellem-hatalomra, de ez az erkölcsi hatalom legfőbb forrása és megszilárdítója fizikai hatalmának. Csak az igazán művelt nemzet hatalmas. S az állam célja nemcsak az, hogy polgárainak fizikailag biztosítson nyugodt emberi létet, hanem hogy szellemi szükségleteit is kielégíthesse.

A hallgatóság nagy figyelemmel kísérte a magasaróptú előadást, amely-

ről úgy az osztrák, mint a magyar sajtó nagy elismeréssel emlékezett meg.

Magyar reprezentatív kiállítás Bécsben.

Március 6-án nyílt meg Bécsben a magyar festészet reprezentatív kiállítása, amely mint azt a bécsi sajtó elragadtatott cikkeinek egész sora megállapította, kimagasló eseménye volt a bécsi művészeti évadnak. A kiállítás, amelyet Csánky Dénes, a Szépművészeti Múzeum igazgatója rendezett, két részben mutatta be az újabb magyar festészet alkotásait. Az első rész retrospektív kiállítás volt, amelyen a mult századvég nagy magyar piktúrájának már nem élő mestereit mutatták be. Munkácsy Mihály, Paál László, Benczur Gyula, Szinnyi Merse Pál, Ferenczy Károly klasszikus vásznai függtek a falakon. A kiállításnak ez a része csakugyan múzeális értéket képviselt.

A másik rész a ma élő modern magyar festészet hatalmas gárdájának reprezentatív felvonulása volt. Aba-Novák Vilmostól Vaszary Jánosig képviselve volt ott a magyar piktúra minden első értéke. Legkiválóbb és legnépszerűbb festőink legjobb alkotásaikkal szerepeltek, amelyek a kitűnő rendezés gondos elhelyezése folytán kellőképpen érvényre is jutottak. A kiállítás tehát nemcsak magas művészi színvonalú, hanem egyben lebilincselő gazdag és látványos is volt s nagy vonzóerőt gyakorolt Bécs műértő közönségére.

A kiállítást Miklas elnök nyitotta meg igen közvetlen hangú, meleg beszéddel. A beszédre a magyar kul-

tuszminiszter képviselőjében Tasnádi Nagy András államtitkár válaszolt gondosan szerkesztett, szép tanulmányban ismertetve a magyar pik-túra újabb fejlődését. A megnyitáson a bécsi köz- és társadalmi élet és a művészvilág számos előkelősége megjelent. Ott volt Rudnay bécsi magyar követ, Budapestről dr. vitéz Haász Aladár miniszteri tanácsos és báró Villani Lajos követségi tanácsos. A kiállítás állandóan igen nagy látogatottságnak örvend.

Jean le Preux.

Petőfi János vitéze francia nyelven.

Újabbban erősen megindult úgy mai írónk, mint irodalmunk régebbi klasszikus kincseinek idegen nyelvekre való fordítása. A legújabb ezek közt az átültetések közt Petőfi János vitézének francia fordítása. A fordító Georges Philippe Dhas nem egészen ismeretlen név már előttünk. Nem rég adott ki egy igen szép kis anthológiát francia nyelven Petőfi, Arany, Tompa, Vajda János, Szabolcska Mihály, Ady Endre és mások verseiből. Dhas eltérően a francia fordítók évszázados rendes gyakorlatától, nem numerizált prózában, hanem az eredeti formának hű megtartásával költi át francia nyelvre a magyar verseket. Petőfi Sándor remek népies meseéposzát is, az eredetét követve rímes alexandrinusokban ültette át franciára. A kötet rövid előszavában rámutat a magyar költemény francia vonatkozásaira és kitűnő trouvaillenek minősíti, hogy Petőfi János vitézt bátor huszárjaival éppen a francia király segítségére küldi, mert ez is a magyarok régi és állandó francia rokonszenvét bizonyítja. Azután meggyőzőn fejti ki Dhas, hogy Petőfinek, aki az örök ifjúság megtestesülése a világirodalomban, milyen tökéletes remekművé sikerült egyesítenie a népköltészetet

s a legmagasabb irodalmat János vitézében. A fordítás maga igen sikerült, visszaadja, amennyire ez lehetséges, az eredetinek naív báját, népies humorát, lírai szépségeit és közvetlen hangját. A kötet külső kiállítása méltó tartalmához. Szép elefántcsontszínű velinpapíron, igen nemes metszésű betűkkel van nyomva és egyik legkiválóbb magyar grafikusművésznünknek, Márton Ferencnek remekbe készült tollrajzai díszítik. A kötet a májusban megnyíló párizsi világkiállítás irodalmi részében is szerepelni fog. Úgy tudjuk, hogy Dhas tovább dolgozik a magyar remekművek átültetésén s a János vitézt nemsokára követni fogja Arany János Toldijának fordítása.

Pázmány-ünnep Bécsben. A Pázmány Péter esztergomi érsek, magyar bíboros-hercegprímás által alapított bécsi hittudományi-intézet, a Pazmaneum növendékei, Pázmány halálának háromszázados évfordulója alkalmából nagy emlékülnepeket tartottak. Az ünnepségen megjelent Innitzer bécsi bíboros-herceg-érsek, Gaetono Cicognani pápai nuncius, Kamprath püspök, a bécsi egyetem számos katolikus tudósa. Az ünnepséget Hász István táborig püspök latin ünnepi beszéde vezette be. Gusztáv Béla teológiai tanár beszédében az apologetát dicsőítette Pázmányban. Zene- és énekszámok egészítették ki az ünnepséget, amelynek rendezése körül dr. Záborszky István igazgató és dr. Magyary Gyula vice-rektor fejtettek ki nagy buzgalmat.

Kossuth-életrajz angolul. Otto Zarek Kossuth Lajosról írt életrajzi regénye most angol nyelven is megjelent. Az imponáns kötetnek, amely a Lynton Hudson and Selwyn et Blount-vállalat kiadásában jelent meg, angol címe: Great Biography of Kossuth. Alatta zárójelben ez a magyarízlet olvasható: The first of

modern dictators. Nem tartjuk szerencsésnek ezt a megállapítást, amely a valóságnak egyáltalában nem is felel meg. Kossuth szabadsághős volt, az egész angol közvélemény úgy ismeri. Miért kell őt a St. ... elődjének megtenni. — Van különben a könyv tartalmában is, ami nem szerencsés. Így elsősorban Széchenyi István gróf hamis és tendenciózus beállítása.

Előadás Magyarországról a marseillei Soroptimista Clubban. Legutóbb igen érdekes és rokonszenves előadást tartott Marseilleben az ottani Soroptimista Clubban annak elnöknője: Boyer-Meiffren asszony. Mme Boyer-Meiffren látogatást tett Budapesten és az itteni Soroptimista Club részéről a legkedvezőbb fogadtatásban részesült. «Csodálatos utazásáról» rendkívül népes előadáson számolt be a régi tudományos fakultás nagy előadótermében. Előadását M. Mason, a Földrajzi Társaság elnöke vezette be. Mme Boyer-Meiffren részletesen leírta a szép országot, amelyet a versaillesi béke (?) annyira megcsontított. Külön megemlékezett a Balaton festői szépségéről, a vad pusztáról. Leírta az érdekes népeletet. Mozgalmas képet adott egy hatalmas fogolyvadászatról, ahol 5000 madár került terítékre. Megállapította, hogy a magyar művészlelkű nép. Elragadtatással szólt zenénkről, népművészetünkről, háziiparunkról. A magyar szellemi és irodalmi életéről beszámolva, nem hagyta említés nélkül, milyen népszerű századok óta a francia irodalom Magyarországon s a magyar Nemzeti Színházban ma is állandóan műsoron van Molière és Racine. A marseillei lapok, különösen a Marseille Matin és a Le Petit Marseillais, elismerő cikkekben számoltak be a szép előadásról.

Magyar művész sikere Rigában. Károlyi Gyula, a nagytehetségű, fiatal magyar zongoraművész, február

28-án rendkívül sikerült hangversenyt adott a Lett-Magyar Egyesület rendezésében, a lett fővárosban, Rigában. A hangversenyt a lett sajtó nagyszabású compagneval készítette elő és az érdeklődés nem is maradt el. Az immár világhírű, fiatal magyar pianista Liszt és Chopin-műveken kívül, Kodály Marosszéki táncait adta elő, amivel frenetikus hatást ért el. Az egész rigai sajtó a legnagyobb elismeréssel írt a magyar hangversenyről.

Előadás Magyarországról Krakóban. Divéky Adorján, a varsói magyar követség sajtó-előadója, aki számos kitűnő művével tett már nagy szolgálatoakat a lengyel-magyar kultúrkapcsolatok elmélyítésének, február 24-én az egyetemi ifjak meghívására igen érdekes előadást tartott a krakói Lengyel-Magyar Egyesületben Magyarország egykor és most címen. Ugyanekkor bemutatták a Hungária-filmet is. Az előadóterem zsúfolásig megtelt. A hangulat igen lelkes volt. Amikor Magyarország kormányzója a filmben megjelent, a közönség hatalmas tapsviharral ünnepelte. A krakói lapok elismeréssel méltatták az előadást s nagy dicsérettel szóltak a Hungária-filmről, amelyet az iskolákban is bemutattak s 1500 tanuló nézte meg. Divéky krakói tartózkodása alatt tisztelgő látogatást tett Malatinszky alvajdánál, aki felkérte, hogy tartson előadást Tarnowban, Bochinában és Nowy Sandechn is. Március 15-én Lwowban tartott ünnepséget a Lengyel-Magyar Egyesület s itt is Divéky volt az előadó.

Magyar-fejek egy német lapban. Az esseni National Zeitung «Köpfe der Weltpolitik» című sorozatában közölte Horthy Miklós kormányzó Kánya Kálmán, gróf Bethlen István, Kozma Miklós és Eckhardt Tibor arcképét életrajzuk és jellemzésük kíséretében, méltatva európai jelentőségüket is.

Az Archivum Europae Centro-Orientalis új füzetei. Az Archivum Europae Centro-Orientalis külön lenyomatban adta ki Bartók Béla «La Musique des Hongrois et des Peuples voisins» című rendkívül érdekes tanulmányát, amelyben ez a nagy zeneszerző és zenetudós hosszú, fáradságos népdalgyűjtésének összehasonlító eredményeit összegezte. — A tanulmányt 127, legnagyobb részt kiadatlan kotta-letét is kíséri. A füzet mint az Etudes sur L'Europe Centro-Orientale-sorozat 5. száma jelent meg. A sorozat negyedik száma viszont Deér József tanulmánya, Die Anfänge der Ungarisch—Croatischen Staatsgemeinschaft, igen érdekes történetpolitikai kutatás eredménye.

A Varsói Magyar Bál. Valóságos magyar kultúrünneppé szélesedett a február 6-án megtartott Varsói Magyar Bál, amelyet a Petőfi Sándor magyar egyesület rendezett. Az est fényesen sikerült, 1500 résztvevő

tette páratlanul népszerűvé, ami a rendezés élén buzgólkodó Weiss Henrik ezredes és dr. Zsolnay Oszkár fáradhatatlan munkájának eredménye. Az est fénypontja a magyar-sátor volt, amelyben magyar iparművészeti, háziipari és népművészeti tárgyakat árusítottak. Ugyanekkor Magyar Viselet-Kiállítás is volt. Ezt dr. Ferenczy Ferenc belügyminiszteri titkár, a Magyar Öltözködési Mozgalom országos bizottságának elnöke rendezte. Számos érdekes rajz, régi metszet, ruhaterv, de igen sok eredeti ruha is szerepelt a látványos kiállításon. Megelőzőleg dr. Ferenczy Ferenc igen érdekes előadást is tartott a népi viseletről. A bál előkelő közönségében ott volt a varsói diplomáciai testület számos kiváló tagja: az olasz nagykövet feleségével, a norvég követ, a német és osztrák követség is képviselve volt s megjelent a lengyel arisztokrácia s a város előkelő társadalmának számos tagja.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.